

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG MEGALAKULÁSÁNAK FÉLÉVSZÁZADOS FORDULÓJA ÉS STATISZTIKAI KEZDEMÉNYEZÉSEINEK JELENTŐSÉGE

DR. HORVÁTH RÓBERT

A Magyar Tanácsköztársaság félévszázados fordulója a XX. századi magyar történelemnek hősi erőfeszítésekben talán legnagyobb és minden bizonnyal a legforradalmibb hagyományokkal teljes korszakára irányítja a figyelmet [1]. E figyelemben osztozik a statisztikai tudomány és a statisztikai gyakorlat is, különös tekintettel arra, hogy a Magyar Tanácsköztársaság korszaka gazdag volt olyan kezdeményezésekben, amelyek a statisztika egy szocialista államban kialakítandó új koncepciójának megvalósítása terén világviszonylatban is figyelemre méltók.

Ez utóbbi tény egyelőre még nem kapott kellő hangsúlyt sem a hazai, sem a nemzetközi tudományos körökben s még kevésbé ment át a szélesebb hazai és nemzetközi politikai közvélemény tudatába. Ez a helyzet annak ellenére áll fenn, hogy mintegy 10 évvel ezelőtt, a Magyar Tanácsköztársaság 40 éves évfordulóján az 1956-os ellenforradalmi események nyújtotta történelmi háttérre figyelemmel a Magyar Tanácsköztársaság forradalmi hagyományainak méltatása különös hangsúlyt kapott az akkori tudományos megnyilatkozásokban. Mindez nem maradt nyom nélkül az akkori statisztikai irodalomban sem.

Az alábbiakban — elsősorban ezekre az eredeti kutatásokra támaszkodó anyagok alapján — megkíséreljük rövid és lehetőleg kerek képet nyújtani azokról az új statisztikai koncepciókról, melyeket a Magyar Tanácsköztársaság kialakítani igyekezett. Mindez magában foglalja természetesen e koncepciók kialakulásával kapcsolatos problémák rövid taglalását, valamint a Magyar Tanácsköztársaság azon munkásságának vázolását is, amellyel ezeket a koncepciókat rövid, de dicsőséges 133 napos fennállása alatt a gyakorlatba átültetni igyekezett. E feladat megoldásánál a jelen sorok szerzője támaszkodni kíván egy saját idevágó tudományos közleményére [2], melynek a jelenlegi, félévszázados perspektívában való átgondolása és újra megfogalmazása az újabb irodalom eredményeivel összevetve a kérdés új megközelítését teszi lehetővé.

I.

Már a Magyar Tanácsköztársaság statisztikai téren kifejtett munkásságának korábbi értékelése kapcsán feltűnt a tudománytörténeti megközelítést választó kutató előtt az a tény, hogy a magyar szocialista statisztika második

világháború utáni kialakulása során történelmi hagyományait kizárólag a magyar statisztika 100 évvel korábbi nagy forradalmi hagyományaiban, elsősorban *Magda Pál* és *Fényes Elek* munkásságában kereste. Ebben kétségkívül nagy szerepe volt annak, hogy a Magyar Tanácsköztársaság statisztikai munkássága még szinte teljes egészében feltáratlan volt a magyar hivatalos statisztikai szolgálat 1949-ben megindult szocialista átszervezése idején.

A Magyar Tanácsköztársaság statisztikai hagyományainak feltárása kapcsán gyorsan nyilvánvalóvá lett az is a tudományos kutatás előtt, hogy a Magyar Tanácsköztársaság abban a különlegesen nehéz és bonyolult gazdasági és politikai helyzetben, melyben az uralmat átvette, viszonylag nagyobb eredményeket tudott felmutatni az új statisztikai koncepciók kialakítása terén, mint azoknak a gyakorlatba történő átültetése vonatkozásában. Ezért volt eredményesebb már a kutatómunka megindulásától kezdve e koncepciók feltárására törekvő tudománytörténeti vonal, a tényleges gyakorlati eredményeket feltáró, inkább történeti statisztikai jellegű kutatásokkal szemben, bár kétségtelenül ez utóbbi is hozott lényeges eredményeket [3]. Mégis e tényanyag nagyobb részének feltáratlansága ma is a legkomolyabb tudományos akadály annak, hogy a Magyar Tanácsköztársaság ténylegesen kifejtett statisztikai munkásságának értékelését lényegesen újabb alapra lehessen helyezni, mint nagyjából egy évtizeddel ezelőtt.

Az alábbiakban elsősorban a Magyar Tanácsköztársaság új, szocialista statisztikai koncepcióinak kialakulásával, e koncepciók lényeges vonásaival s az ezek megvalósításával kapcsolatos főbb erőfeszítésekkel kívánunk foglalkozni, a teljesség igénye nélkül ugyan, de mégis szintetikus jelleggel.

II.

A Magyar Tanácsköztársaság statisztikai koncepcióival kapcsolatban mindenekelőtt két alapkérdés volt az, mely a kutatás során korán felvetődött. Az egyik ezek közül az említett koncepcióknak a lenini statisztikai koncepciókhoz való viszonyából, a másik pedig e koncepciók megvalósíthatóságának és realitásának vizsgálatából adódott a fél évszázaddal ezelőtti történelmi magyar viszonyok között.

Ami az első kérdést illeti, kétségtelen, hogy a Magyar Tanácsköztársaság egy szocialista gazdasági és társadalmi bázisra épülő új állam kialakítására törekedett, melyben a statisztikára is nagyjából hasonló szerep várt, mint amelyet *Leninnek* a szocialista állami statisztikára vonatkozó koncepciói képviseltek. *Lenin* idevágó, 1917-es elgondolásai a szovjet-országi sajtóban már korán publikálásra kerültek és feltehető, hogy azok az 1919-es magyar forradalmárok előtt is ismertek voltak, akár közvetve, akár közvetlenül. Az utóbbi feltételezéssel arra kívánunk utalni, hogy nem lehetetlen, hogy az erre vonatkozó dokumentumok szerepeltek azok között az iratok között is, melyekkel a szovjet-országi szocialista állam vezetői a Magyar Tanácsköztársaságot az ismeretes repülőgép-küldeményen keresztül ideológiai téren támogatták.

Csak röviden kívánunk utalni arra, hogy *Lenin* álláspontjának lényege a szocialista statisztika kérdésében — mint ismeretes — az volt, hogy a szocialista statisztika teljes egészében állami statisztika [4], [5], [6]. Ez annyit jelent, hogy minden olyan statisztikai feladatot magához kell ragadnia, amelynek megoldásával korábban vagy a kapitalista magángazdasági szektor statisztikai tevékenysége, vagy bizonyos kapitalista érdekképviseleti és társadalmi szervek

munkássága foglalkozott. *Lenin* expozíciója szerint az állami statisztikai tevékenység egészében határozott súlyponteltolódásnak kell beállnia a népességi statisztikával szemben a gazdaságstatisztika javára, mivel az államilag irányított szocializált termelés és gazdasági élet statisztikai megfigyelésének van ebből a szempontból egy szocialista államban a legnagyobb fontossága. A gazdaságstatisztikán belül külön is kiemelkedő fontosságú a gazdasági fejlődés kulcsszektorát jelentő ipari termelés megfigyelése, mely utóbbinak különösen gyorsnak, pontosnak és megbízhatónak kell lennie ahhoz, hogy a gazdaság tervszerű irányításához és fejlesztéséhez megfelelő ténybeli bázist, illetve információkat szolgáltatson.

Az új statisztikai információs rendszer operatív jellege már ezekből a lenini statisztikai koncepciókból nagy erővel domborodott ki, amit még jobban aláhúzott az a lenini elgondolás, hogy a szocialista termelés és elosztás viszonyai között a szocialista állami statisztikának kulcsszerep jut a gazdasági és társadalmi ellenőrzés megvalósításában is a statisztika mindent átfogó szerepén keresztül.

Ami a második kérdést, az 50 évvel ezelőtti azon történelmi körülményeket illeti, amelyek között a Magyar Tanácsköztársaság uralomra jutott, talán a leghelyesebb abból kiindulni, hogy a helyzet az állami statisztika kérdésében nagyjából párhuzamos volt a Szovjet-Oroszországban 1917-ben kialakult helyzettel. A különbség főleg abban mutatkozott, hogy a magyar statisztikai koncepciók viszonylag gyors kidolgozása és a gyors gyakorlati végrehajtás szükségessége visszahatott e koncepciók egészére, ami azoknak sajátos jelleget kölcsönzött. Ez utóbbi megjegyzés utal már arra, hogy a Magyar Tanácsköztársaság és a szovjet-országi statisztikai koncepciók történelmi párhuzamából a tudományos kutatás az alapvető azonosságok leszögezése mellett a különbségek kidolgozásából tudja a sajátos magyar fejlődést jobban megközelíteni. Ez is egy olyan felismerés, amelyhez a korábbi tudománytörténeti vonalon folyó kutatások már szintén eljutottak [2].

Kétségtelen, hogy bár a Magyar Tanácsköztársaság helyzete a hatalom átvételekor a szocialista államépítés alapvető problémáit illetően nagyban és egészben nem különbözött a fiatal szovjet orosz hatalom gazdasági és politikai helyzetétől, mégis, elsősorban belső adottságait illetően, helyzete — úgy tűnik — valamivel kedvezőbb volt.

Midőn a szovjet-országi állami statisztikai szolgálat *Lenin* útmutatásai nyomán megkezdte a termelés és a legfontosabb gazdasági problémák felmérését, ebben az intervenciós háborúk kitörése és a polgárháborúk korszaka elháríthatatlan akadályként tornyosult eléje. Az első kísérletek tehát csak a gyors átfogásra irányulhattak, a legfontosabb globális gazdasági mutatószámok kidolgozása formájában. Ezek sokszor nem is terjedhettek ki az egész államterületre éppen az említett fegyveres konfliktusok következtében. E tényezők következtében különösen sok volt bennük a becslési elem, de — ennek ellenére — határozott és céltudatos törekvések voltak ezek a szovjet orosz Központi Statisztikai Hivatal szakembereinek munkáján keresztül a szocialista állami és társadalmi rendszer alapját lerakó gazdaságpolitika és hatalmi politika statisztikai megalapozására.

Hazai viszonylatban 1919-ben a helyzet nem kevésbé volt súlyos, hiszen az első imperialista világháború viszontagságai mind emberveszteségben, mind gazdaságilag sokkal nagyobb mértékben sújtották Magyarországot, mint a volt Osztrák — Magyar Monarchia területének egy részén alakult szomszédos

államokat általában [7]. Ehhez a Tanácsköztársaság uralma alatt nálunk is csakhamar a fegyveres intervenció és a tőkés blokád problémái járultak, ugyanúgy, mint korábban a szovjet orosz hatalom esetében. Ez a korszak azonban magyar viszonylatban jóval rövidebb és az elszigeteltség talán mégis jóval kisebb mértékű volt. A legnagyobb akkori magyar gazdasági problémán, az alapvető nyersanyagok hiányán, nagymértékben enyhített az a tény, hogy ezen a téren a korábban kialakult lényegesebb kapcsolatokra az önállóvá lett Ausztria legalább úgy rá volt utalva, mint a Magyar Tanácsköztársaság. Ezzel magyarázható főleg, hogy sietett az utóbbit elismerni és a kölcsönös külkereskedelmi szállításokat lehetőleg fenntartani.

Egy további, a Magyar Tanácsköztársaság helyzetére nézve nem kedvezőtlen tényező abból adódott, hogy az az államterület, amelyre a tanácskormány uralma kiterjedt, jóval kisebb, könnyebben áttekinthető, gazdaságilag és statisztikailag is jobban feltárt és éppen ezért könnyebben irányítható volt, mint a szovjet-oroszországi terület.

Végül és nem utolsósorban, igen nagy lendítőerőt jelentett az új típusú statisztikai koncepciók kialakítása terén az a hatalmas lelkesedés és áldozatkészség, amellyel a magyar proletáriátus tömegei a Magyar Tanácsköztársasághoz csatlakoztak és mellette kitartottak, ahogy ezt *Lenin* is a legnagyobb elismeréssel szögezte le.¹ Ez tette többek között lehetővé azt is, hogy a Tanácsköztársaság forradalmi vezérkara még azt a lehetőséget is mérlegelje, hogy — a legvégső esetben és ha kell — e saját forradalmi bázisának átmeneti életszínvonal-leszállításával is folytassa az első magyar szocialista állam gazdasági és társadalmi alapjainak lerakását.² Ennek az önmagában inponderábilis tényezőnek a hatását tehát mindenképpen a legnagyobb hiba lenne az objektív lehetőségek mérlegelése között figyelmen kívül hagyni.

Ezeknek a tényezőknél a felsorolásához — melyek mérlegelése már a korábbi kutatások során is felmerült — mai szemmel még különösen két szempont hozzákapcsolása látszik szükségesnek. Az egyik az, hogy bár kétségtelenül korábban is hangsúlyozást nyert a magyar fejlődés jóval felgyorsultabb üteme a Magyar Tanácsköztársaság vonatkozásában, mégis elsikkadt egyik legfontosabb következményének kiemelése éppen statisztikai szempontból. Pedig éppen ennek lehet tulajdonítani — nézetünk szerint — elsősorban azt, hogy a régebbi polgári hivatalos statisztikai apparátusban meglevő lehetőségekre a magyar proletárállam oroszországi elődjénél jóval kevésbé támaszkodott és célravezetőbbnek látta a szocialista statisztikai koncepcióknak jobban megfelelő és teljesítőképesebb új statisztikai apparátus létrehozását. Áll ez mindenekelett a legdöntőbb statisztikai munkaterületekre, ami azonban nem zárta ki azt, hogy ez az új statisztikai apparátus kiegészítésként a korábbi hivatalos statisztikai apparátus munkájára is támaszkodjon.

Egy másik, eddig nem hangsúlyozott tényező, a kisebb, konszolidáltabb államterülettel, illetve a jobb gazdasági és statisztikai átfogás lehetőségével volt szoros kapcsolatban. Ezt a tényezőt abban jelölhetnénk meg, hogy e korszak minden átmenetgazdasági, illetve újra háborús jellege ellenére a Magyar Tanácsköztársaság gazdálkodása jóval inkább monetáris-gazdasági, mint reál-gazdasági koncepciókon épült fel, vagyis nagyobb teret engedett a pénzgazdálkodási tényezők érvényesülésének minden hazai inflációs probléma ellenére,

¹ *Lenin Művei*. 29. köt. Szikra. Budapest. 1953. 243. old., — idézi: *Friss István*: Az első Magyar Tanácsköztársaság gazdaságpolitikája. *Társadalmi Szemle*. 1959. évi 3. sz., 14. old.

² *Eugen Varga*: Die wirtschaftspolitischen Probleme der proletarischen Diktatur. Wien, 1920.

mint a jóval hosszabb és jóval küzdelmesebb szovjet-oroszországi fejlődési szakasz.³ Felfogásom szerint főleg ez utóbbi tényező hatásának tulajdonítható az, hogy egy viszonylag hatékony szocialista gazdaságirányítási rendszer körvonalai a magyar proletárállam viszonyai között nagyobb élességgel rajzolódtak ki, ha megszilárdulni véglegesen nem is tudtak.

Ilyen és hasonló megfontolások alapján már az egy évtizeddel ezelőtti statisztikai — és a szélesebb értelemben vett társadalomtudományi szak- — irodalomban is általában az volt a felfogás, hogy a Magyar Tanácsköztársaság gazdaságtisztikai koncepciói az objektív viszonyokhoz mérten reálisnak és kivihetőnek tűntek.⁴ Kellő megalapozást nyújthattak volna egy szocialista állam gazdasági és társadalmi alapjainak lerakásához, valamint gazdaságirányítási rendszerének statisztikai alátámasztásához, amennyiben annak egyéb külső és belső tényezők véglegesen útját nem állották volna.

III.

A Magyar Tanácsköztársaság alapvető gazdasági koncepciója a termelés, elsősorban az ipari termelés szocializálásán alapult, amelyet csakhamar követett a 100 holdon felüli mezőgazdasági üzemek és a fontosabb kereskedelmi üzemek szocializálása.

Rögtön megemlítjük, hogy ezek a szocializálások is a polgári statisztikai definíciók felhasználásán, illetve szocialista célokra történő adaptálásán alapultak. Erre mutat, hogy az ipari üzemek államosítása eredetileg a 20 főnél több munkást foglalkoztató ipari üzemekre terjedt volna ki a korábbi hivatalos statisztika gyári definícióinak megfelelően. Ezt a határt azonban a forradalmi gyakorlat túl magasnak tartotta és leszállította, a Forradalmi Kormányzótanács pedig azzal, hogy érvényesülése elé nem gördített törvényes akadályt, lényegileg szentesítette azt. A mezőgazdasági üzemek államosítási határa, akár csak a kereskedelmi üzemeké, ugyancsak a korábbi statisztikai koncepciók adaptálásán alapult. A 100 holdas határ a polgári mezőgazdasági statisztika éles mechanikus csoportképző ismérve volt mint az ún. kisbirtok felső határa, melyen túl a közép-, illetve nagybirtok kategória helyezkedett el. Ugyanígy a 10 főnél többet foglalkoztató és közvetlenül a fogyasztóval kapcsolatban levő kereskedelmi üzemdefiníciója mint szocializálási határ, megfelelt a kereskedelmi nagyüzem korábbi fogalmának. Hasonló volt a helyzet azoknak a nagykereskedelmi üzemeknek a vonatkozásában, amelyek kisüzemi üzletvitel mellett is nagyüzemnek minősültek, még akkor is, ha a fogyasztók részére is rendelkezésre állottak kisüzemi alapon.⁵

A termelőapparátus eme túlnyomó részének a kézbevitelével — amely még a mezőgazdaságban is nagyjából az ország területének több mint a felére terjedt ki — megnyílt az út a Magyar Tanácsköztársaság előtt a tervszerű szocialista gazdálkodás alapjainak lerakásához. E feladat ellátása egyre inkább a Szociális Termelés Népbiztossága kezében összpontosult, melynek vezetője, *Varga Jenő* egyetemi tanár már 1919. május 3-án közzétette koncepcióit azoknak a közvetlenül soron következő feladatoknak a mikénti megoldására nézve, melyeket ez a nagyszabású történelmi fordulat felvetett [8].

³ *Varga István*: Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai. Sajtó alá rendezte *Schmidt Ádám* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1964. 34. és köv. old.: továbbá *Friss*, i. m. 14. old.

⁴ *Halász Pál*: A jogi gondolkodás alakulása a Tanácsköztársaságban. *Jogtudományi Közöny*. 1959. évi 2–3. sz. 54. és köv. old.; továbbá: *Schmidt* i. m., valamint — pesszimistább értelemben interpretálva — *Holka Gyula*: A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulójára. *Statisztikai Szemle*. 1959. évi 3. sz. 243. old.

⁵ *Friss*, i. m. 19. old.

Varga három alapvető lépésben kívánta a vezetése alatt álló Népbiztossággal ezeket a feladatokat ismertetni, melyek közül az első – megtudni, hogy minek a birtokába jutott a proletariátus a szocializálásokon keresztül – rögtön alapvetően egy statisztikai jellegű feladat megoldásával volt egyértelmű. Ennek további konkretizálása érdekében a szociális termelés népbiztosa ennek a statisztikai számvetés-jellegű feladatnak további három részfeladatát határozta el, mintegy az elméleti közgazdaságtan termelési tényező elméletét követve. Különbséget tett ugyanis az anyagkészletek statisztikai felvétele, valamint a termelés technikai és emberi, azaz munkaerőből adódó tényezőinek statisztikai problémái, illetve megoldandó feladatai között.

Az első statisztikai feladat, az anyagkészletek statisztikai adatfelvételének végrehajtását nagyban megkönnyítette a háborús anyaggyártás korábban kialakított adottságaira való támaszkodás lehetősége. A Tanácskormány azonban még ezen a feladatkörön is túl kívánt menni, midőn a legfontosabb nyersanyagok ún. anyaghivatalainak felállításán keresztül a folyamatos anyaggyártás szerveit is létre kívánta hozni, melyeket egy központi jellegű anyaghivatal fogott volna össze.⁶

A termelőüzemek műszaki állományának, vagyis a termelőapparátusnak statisztikai számbavétele talán az egyik legnehezebb feladat volt. Itt lehetett ugyanis a legkevésbé támaszkodni a korábbi iparstatisztikai felvételek metodológiájára, amely ebben a vonatkozásban kifejezetten szegényes volt⁷. Hasonlóan igen nehéz volt a helyzet a harmadik termelési tényező, a munkaerő statisztikai felmérése szempontjából is. A háborús emberveszteségek, vándormozgalmak, valamint a forradalmi viszonyok annyira szétzilálták a munkaerőhelyzet feletti áttekintést, hogy e téren csaknem teljesen új, az aktuális helyzetet tükröző munkaerő-kataszter felállítása vezethetett csak el a kibontakozáshoz.

E három alapvető statisztikai feladat sikeres megoldása nélkülözhetetlen alapfeltétele volt annak, hogy a tervszerű anyaggyártás, valamint a műszaki adottságok és a rendelkezésre álló munkaerő tervszerű felhasználása megindulhasson, vagyis hogy egyáltalán valamiféle szocialista tervgazdálkodás kezdetét vehesse. Ennek a tervgazdálkodásnak fő célját az a másik alapvető feladat képezte volna, melyet a Varga által körvonalazott program mint „többtermelést” határozott meg. Ezalatt mai terminológiával kifejezve tulajdonképpen a bővített újatermelés fogalmát kell érteni, amely magába foglalja nemcsak a termelő apparátus kibővítéséhez szükséges terméktöbblet létrehozását, hanem az életszínvonal nem túl távoli időpontra eső emelését és a kulturális szükségletek fokozottabb kielégítésének lehetőségét is.

Az ún. többtermelésen belül a Varga-féle program prioritást állapított meg a termelés alapanyagai közül a legfontosabb ipari alapanyagot jelentő szénbányászati termékekre, valamint mezőgazdasági vonatkozásban az alapvető élelmiszerekre nézve. Hangsúlyozta ezzel kapcsolatban, hogy ezeken a területeken a legnagyobb háborús és háború utáni erőfeszítések túlszárnyalására van szükség.

E jól átgondolt program harmadik fő feladatául, kapcsolódva az első, alapvető statisztikai jellegű és a második elsődlegesen gazdaságpolitikai, de másodlagosan szintén statisztikai feladat megoldásához, az ahhoz szükséges új

⁶ Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete: A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1959. 157–158. old., hivatkozással a Forradalmi Kormányzótanács LVI. sz. rendeletére.

⁷ *Szociális Termelés*. 1919. évi 3. sz. 18. old.

apparátus felállításának követelményét szögezte le. Ezt a kérdést Varga mint a központi irányítás és a helyi szervezetek közötti kooperáció és koordináció problémáját vetette fel, hogy elkerülhető legyen mind a túlzott központi bürokratizálódás, mind a túlzott regionalizmus veszélye gazdasági viszonylatban. Csak így vélte egy olyan gazdaságpolitika kialakítását megoldhatónak, mely állandóan a proletariátus összérdekeit képviseli minden vonatkozásban. Ez a koordináció azonban — helyesen felfogva — nem szorítkozott kizárólag az ipari szektorra, hiszen feltételezte az összes népgazdasági ágak közötti harmonikus együttműködést is, mind központi, mind helyi vonatkozásban, azaz országosan.

A fejlődés logikája érvényesült tehát abban, hogy az államosított ipar szervezeti és koordinációs problémáinak megoldása, köztük az alapvető statisztikai problémáké is, a Szociális Termelés Népbiztosságának kereteiből kinőve csakhamar az újonnan létrehozott Népgazdasági Tanács irányítása alatt összpontosult.⁸ Ez statisztikai szervezeti vonatkozásban azt jelentette, hogy a Szociális Termelés Népbiztosságának Üzemstatisztikai osztálya a Népgazdasági Tanács VII. Gazdasági Szervezés és Ellenőrzés főosztályává szélesedett ki. Ez utóbbi szerv létrehozása végeredményben egyértelmű volt mai terminológiánk szerint a tervhivatal kifejlesztésével, illetve felállításával a Népgazdasági Tanács végrehajtó szerveként. Ez a vázolt fejlődési folyamat 1919. május 3-ával kezdődött meg, és június 25-ével lényegileg le is zárult.

Egy ilyen tervhivatal jellegű új szerv létrehozása határozott formában vetette fel a korábbi hivatalos statisztikai szolgálat főszerve, a Központi Statisztikai Hivatal és az új szerv teendőit ellátó Üzemstatisztikai osztály, illetve a Gazdasági Szervezés és Ellenőrzés főosztálya közötti viszony kérdését.

Az 1919. május 3-án megalakult Üzemstatisztikai osztály az említett hármas statisztikai leltározó feladat elvégzésével kezdte volna meg működését, de már az eredeti elképzelések szerint sem kizárólagosan erre korlátozódott volna tevékenysége. A hivatkozott népbiztosi tájékoztatás szerint ezzel az első rendkívüli munkateherrel párhuzamosan, sőt tulajdonképpen már ezt megelőzően is, meg kellett volna kezdenie a heti és havi iparstatisztikai⁹ tájékoztató jelentések anyagának felvételét, illetve feldolgozását. Ez iparstatisztikai téren egyértelmű volt az operatív iparstatisztika kifejlesztésének gondolatával, még hozzá meglehetősen ambiciózus formában, ha a heti statisztikai beszámolás nagymunkaterhére és rendkívüli problémáira is figyelemmel vagyunk. Ezt megelőzően a magyar hivatalos statisztikai szolgálat csak éves ipari és gyáripari beszámoló jelentésekkel rendelkezett, amelyek ilyen operatív irányítás alapjaként aligha jöhettek szóba.¹⁰

A kapott új operatív feladatoknak megfelelően az Üzemstatisztikai osztály szervezeti és személyi beosztása is egészen nagyszabású kereteket ölelt fel már a május 3-i körvonalazás szerint, Az osztály 24 szakmai, illetve ügykörü alosztályra oszlott fel, amelyek munkáját további újításként egy gépi (HOLLERITH-) feldolgozó csoport és egy ún. gazdaságföldrajzi csoport egészítette ki. Ez utóbbi életrehívása a területi tervezés gondolatának további kiépítésére

⁸ A 6. jegyzet alatt i. m. 90–92. old., hivatkozással a Forradalmi Kormányzótanács XCVII. sz. rendeletére.

⁹ *Szociális Termelés*. 1919. évi 1. sz. 20. és köv. old.

¹⁰ Ilyen adatok gyűjtése 1911-től folyt rendszeresen a Központi Statisztikai Hivatalban, bár alkalmanként már korábban is gyűjtöttek hasonló adatokat, így a Központi Statisztikai Hivatal keretében 1909-ben és a Kereskedelmi Minisztérium keretében 1898-ban. Operatív jellegű iparstatisztika havi adatgyűjtés formájában csak 1939-től 1947-ig folyt. *Kovacsics* [3] alatt i. m. 4. old.-on erre vonatkozólag tett megállapítása csak ezzel összhangban értelmezhető. Lásd még *Halkovics László*: Az 1896–1920 közötti hivatalos magyar iparstatisztikai adatfelvételtől (*Statisztikai Szemle*. 1965. 1. sz. 59. és köv. old. és kül. 60. old.); továbbá: Hivatalos magyar iparstatisztikai adatfelvételek 1921–1944 között (*Statisztikai Szemle*. 1965. évi 8–9. sz. 876. old.).

utal a Tanácsköztársaság korai gazdaságstatisztikai elgondolásai keretében, ha egyelőre csak ipari vonatkozásban és csak távolról is. A gépi technika figyelembevétele szintén úttörő lépés volt, ilyenre magyar viszonylatban az 1930-as népszámlálásig nem is került újra sor.

Az Üzemstatisztikai osztály, mint az operatív statisztika gondolatának első letéteményese, csakhamar kikristályosodási pontjává vált annak a folyamatnak, amelynek lezáró láncszemeként az említett átfogó jellegű tervhivatali koncepció kialakulása jelölhető meg. Az iparstatisztikai koncepcióknak az egész népgazdaságot átfogó statisztikai koncepcióvá való kiszélesítéséhez mindenképp előtt a mezőgazdasági statisztika beillesztésére volt szükség az operatív statisztika elemei közé.

A fejlődés első állomásaként kísérlet történt operatív mezőgazdasági statisztika létrehozására is a Szociális Termelés Népbiztosságának egy április 10-i rendelete alapján, egyelőre a Földművelésügyi Népbiztosság keretei között [3]. E probléma megoldására már csak az említett második fő feladat, a többtermelés biztosítása érdekében is múlhatatlanul szükség volt, ami értelemszerűen magába foglalta nemcsak a régebbi mezőgazdasági statisztikai hivatalos anyag, hanem a régebbi mezőgazdasági statisztikai hivatali apparátus felhasználásának a szükségességét is. Az idevágó adatanyag — igaz — nem volt egyáltalán operatív jellegű, de nagy részletességével és kitűnően kidolgozott metodológiájával nemzetközi viszonylatban is figyelemre méltó volt és kivívta magának *Leninnek* elismerését is.¹¹ Ennek a régi hivatalos mezőgazdasági statisztikai anyagnak operatív célokra való felhasználását közgazdasági szempontból részben megkönnyítette az a körülmény, hogy a mezőgazdasági termelés ciklusa általában egybeesett a gazdasági évvel, és így különböző problémákat nem támasztott. A döntő lépést operatív irányba mégis elsősorban az jelentette, hogy az operatív célra a legjobban felhasználható régebbi mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtéseknek az áthelyezését a Központi Statisztikai Hivaltól a Földművelésügyi Népbiztossághoz már kezdetben, azaz április 10-ével elrendelték. Ezek közé a legfontosabb mezőgazdasági-statisztikai adatfelvételek közé tartozott a bevetett és learatott terület, az aratási és cséplési eredmények, a birtokforgalom, a mezőgazdasági szövetkezetek és a legfontosabb mezőgazdasági termények piaci árainak statisztikája. Ezek az adatgyűjtések — mint az operatív mezőgazdasági statisztika magja — bekerültek a Népgazdasági Tanács felállítása után a Földművelésügyi Népbiztosság ügykörét inkorporáló II. Mezőgazdasági osztály keretébe.¹²

A Központi Statisztikai Hivatal szerepének egy bizonyos fokú háttérbe szorulása már ennek az új fejlődésnek a felvázolásából is nyomon követhető. A Varga népbiztos programjában szereplő, alapvetően népgazdasági-leltározó statisztikai feladatból a Központi Statisztikai Hivatalra egyedül a kereskedelmi üzemek számbavétele hárult,¹³ a másik kettőt már az Üzemstatisztikai osztály hatáskörébe utalták. Láttuk, hogy ide került mint új feladat az ipar operatív statisztikai megfigyelése is, az operatív mezőgazdasági statisztika felállításával pedig újabb jelentős gazdaságstatisztikai ügykörökkel lett ismét szegényebb a régi központi statisztikai szerv.

¹¹ *Lenin Művel.* Szikra. Budapest. 1955. 16. köt. 456–461. old. és 19. köt. 304–305. old.

¹² A 6. jegyzet alatt i. m. 91–92. old., ahol a Népgazdasági Tanács főosztályaiként az alábbiak vannak felsorolva: a) a termelés általános irányítása, anyaggazdálkodás, b) földművelés és állattenyésztés (mezőgazdaság), c) ipari termelés technikai irányítása és üzemvezetés, d) pénzügyi gazdálkodás, e) közellátás, f) közlekedés, g) gazdasági szervezés és ellenőrzés, h) munkásvédelem.

¹³ *Kovacsics* [3] alatt i. m. 8. old.

Az ügyköröknek és a munkaköröknek ez a szétparcellázása azonban egy bizonyos fokig annyiban szükségszerű is volt, hogy a Központi Statisztikai Hivatal óriási nehézségekkel küzdött a korábban kialakult és rendszeres tevékenységét jelentő adatfelvételek, illetve adatfeldolgozások végrehajtását illetően. Ahogy erre a későbbiek során, már a Magyar Tanácsköztársaság bukása után közreadott Kormányjelentésből következtetni lehet,¹⁴ főleg az adatszolgáltatókkal való érintkezés megszakadása, illetve nehézkessége volt az a tényező, mely a rendszeres statisztikai hivatali munka ellátását a forradalmi viszonyok között szinte teljesen lehetetlenné tette. Ilyen körülmények között szinte kapóra jött néhány olyan rendkívüli jellegű feladatnak az elvégzése, mint a rokkant-, özvegy- és árvaösszeírás, amelyeknek lebonyolítása a Központi Statisztikai Hivatal tevékenységét a Magyar Tanácsköztársaság szociális célkitűzéseinek végrehajtásával párhuzamosan átmenetileg kitöltötte.

Míg egyfelől tehát a Magyar Tanácsköztársaság alapvető statisztikai koncepciójának legfőbb erőssége abban mutatkozott, hogy viszonylag igen gyors ütemben és nagyfokú céltudatossággal látott hozzá az operatív, a tervszerű gazdálkodást lehetővé tevő gazdaságstatisztika kiépítéséhez, e koncepció gyenge oldalai a hivatalos statisztikai szolgálat régi szervének, a Központi Statisztikai Hivatalnak nem kellő mértékű bekapcsolásában mutatkoztak a szocialista államépítés gazdasági és társadalmi statisztikájának kialakítása terén. Nem vitás, hogy a fejlődés rohamos volta és bizonyos politikai bizalmatlanság is szerepet játszott abban, hogy a 133 nap alatt e kérdés szervezetenként tisztázott megoldására és a koordinációra a két statisztikai munkát végző szerv között nem került sor. Egyetlen politikai biztosnak, *Zentay Dezsőnek* kinevezése a hivatalos statisztikai szolgálat központi szervéhez döntően nem hozhatta magával a koordináció összes problémáinak megoldását ebben a nehéz forradalmi időszakban.¹⁵

Kétségtelen azonban, hogy a régi és az új statisztikai szervek közötti viszony kialakulatlansága sokkal inkább az események sodrásával volt összefüggésben, mint hogy azt jelentette volna, hogy a Magyar Tanácsköztársaság statisztikai koncepciói rugalmatlanok lettek volna és nem igyekeztek alkalmazkodni a ténylegesen kialakult helyzethez, illetve a nehézségek áthidalásához. Emellett szól elsősorban az a tény, hogy az utóbbi statisztikai koncepciók keretében olyan elgondolások is felmerültek, amelyek a Magyar Tanácsköztársaság forradalmi statisztikai tevékenységébe más, politikai jellegű szerveket is bekapcsolni törekedtek. Így a küszöbön álló munkabér-statisztikai felvétel végrehajtását a Magyar Tanácsköztársaság vezetői az 1919. május 18-i híradás alapján oly módon kívánták megoldani, hogy a bérkérdést az egyes szakmákban és iparágakban a magyar szakszervezeti mozgalom nagy bérstatisztikai hagyományaira támaszkodva a szakszervezetekkel kívánták monografikus formában feldolgoztatni.¹⁶

Ez az elgondolás az adott körülmények között kétségtelenül a legjárhatóbb út lett volna és talán időbeli tartamát tekintve is a leggyorsabban vezetett volna eredményre. Ugyanakkor kétségkívül jelentősen tehermentesítette volna nemcsak az Üzemstatisztikai osztályt, hanem magát a Központi Statisztikai Hivatalt is. Alkalmas lehetett volna ugyanakkor arra is, hogy a tömegekben a hivatalos statisztikai szolgálat úgynevezett „drágasági tabellái” iránt meg-

¹⁴ Uo. 5. old.

¹⁵ *Horváth* [2] alatt i. m. 9. old., hivatkozással „Zentay Dezső dr. † (1888–1945)”, *Magyar Statisztikai Szemle*. 1945. 1–6. sz. 136. old.-ra, és lásd továbbá: *Magyar Statisztikai Szemle*. 1946. évi 1–6. sz. 33–36. old.

¹⁶ *Markóczy Imre*: A munkabérstatisztika. *Szociális Termelés*. 1919. évi 4. sz. 20. és köv. old.

nyilvánult bizalmatlanságot is kiküszöbölje, mely táblázatok a feketepiac fennállását és árviszonyait figyelmen kívül hagyták az életszínvonal-számítások keretében.¹⁷

IV.

A Magyar Tanácsköztársaság statisztikai koncepcióival kapcsolatos egyes további, a szakirodalomban is felmerült problémákra nézve, melyek főleg az energiatermelés statisztikai részletkérdéseivel, az ipartelepítés problémáival és a mezőgazdasági ipar kérdéseivel, de a mezőgazdasági kérdésekkel is, így a föld-reform végrehajtásának adataival, vagy a faipar jövőjének kérdéseivel foglalkoztak statisztikai vetületben, nem kívánunk már további részletekbe bocsátkozni. Ehelyett az alábbiakban inkább arra szeretnénk egészen röviden utalni, hogy a koncepciók érvényesülésének vizsgálatát illetően a legnagyobb akadály abban az ismert tényben rejlik, hogy a legtöbb erre vonatkozó dokumentumnak is a megsemmisítés lett a sorsa az érdekelt kidolgozók részéről.

A megmaradt dokumentumok közül az eredetileg publikált anyagon túlmenően az újabb történeti statisztikai kutatás által közzétett anyag elsősorban a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal és a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács között kialakult termékeny kooperáció eredményeként jött létre. Ez az együttműködés tette lehetővé, hogy a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal közzétégye az említett Tanács hivatalos közlönyének statisztikai mellékleteként a „Budapest számokban” című adattárát.¹⁸

A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal által összeállított adattár nemcsak az állónépességre, illetve a népmozgalomra vonatkozó budapesti adatokat közölte, — beleértve a háborús népességi veszteségek összeállítását is —, hanem közölte a főváros területén és környékén élő nehéz testi munkásokra és rokkantakra vonatkozó legfontosabb adatokat, az öngyilkosságok statisztikáját, a fővárosi lakáskataszterrel kapcsolatos adatokat és az életszínvonal fenn már említett sokat bírált statisztikáját is.¹⁹

Az említett adattáron kívül számos töredékes adat található a szóban forgó területekre vonatkozóan más forrásokban is — főleg a kulturális és szociális statisztikát illetően —, mégis annak a lehetősége nélkül, hogy belőlük átfogó statisztikai képet lehetne alkotni, vagy akár csak rekonstruálni lehetne megközelítő teljességgel a Magyar Tanácsköztársaság statisztikai munkásságának méreteit [9].

Politikai érdekességként jegyezzük meg, hogy viszonylag átfogó képpel rendelkezünk a Magyar Tanácsköztársaság alatt a haladó jellegű új általános és titkos választójog alapján lefolytatott országgyűlési és tanácsi választások eredményeiről, sőt annak a magyar polgári választójogi rendszerre gyakorolt hatását is le lehet mérni a későbbi választójogi statisztikai adatokból [10].

Olyan területként, ahol az újabb kutatások eredményei statisztikai vonatkozásban a legkevésbé vannak kiaknázva, kétségkívül a pénzügyi statisztika nagy múltra visszatekintő és a Magyar Tanácsköztársaság illetékes szervei által sem elhanyagolt területe kínálkozik leginkább, — nézetünk szerint. Az idevágó források, mind a jelen tanulmányban már idézettek, mind az egyes még itt

¹⁷ Pásztor Mihály: Zseb és gyomor. Az Országos Központi Statisztikai Hivatal drágasági tabellái. *Szociális Termelés*. 1919. évi 7. sz. 15. és köv. old.

¹⁸ Kovacsics [3] alatt i. m. 9. old.

¹⁹ Szemelvények a Magyar Tanácsköztársaság népességstatisztikai adatgyűjteményéből, közli: Kovacsics József. *Történeti Statisztikai Közlemények*. 1959. évi 1–2. sz. 196. és köv. old. (Kizárólag budapesti adatok.)

említhető tanulmányok [7], [11] bővebben tartalmazznak olyan statisztikai adatokat, melyek nemcsak a Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi statisztikai koncepcióira, hanem azok megvalósítására is utalnak és nem zárják ki a tudományos megközelítés lehetőségét.

Ugyanakkor továbbra is legnagyobb „fehér folt” a mezőgazdasági statisztika területe, melyre vonatkozóan egyes viszonylag igen nehéz és fáradságos kutatások is csak meglehetősen töredékes anyagot voltak képesek felszínre hozni [12].

V.

Amennyire nehéz a Magyar Tanácsköztársaság statisztikai koncepcióinak érvényesülését a fennmaradt történeti statisztikai tényanyagon keresztül lemérni, annyira egyértelműen lehet viszont megállapítani, hogy a koncepciók érvényesüléséről és túléléséről nem lehetett szó a Magyar Tanácsköztársaság bukását követő korszakban. Az ellenforradalmi rendszer hivatalos statisztikai szolgálata és tudománya mindent elkövetett annak diszkreditálására és így a Magyar Tanácsköztársaság idevágó teljesítményének emlékét a volt gazdasági és politikai vezérkar azon tagjai igyekeztek megvédeni, akik emigrációs irodalmi munkásságukban a Magyar Tanácsköztársaság tapasztalatait feldolgozták. Ebben a keretben azonban – tudomásunk szerint – nem került sor a kifejezetten statisztikai jellegű koncepciók elméleti feldolgozására és értékelésére. Sok jel vall azonban arra, hogy az emigráció egyes tagjai, akik a Szovjetunióban találtak új hazára, magyarországi tapasztalataikat közvetlenül is felhasználták a szocializmus ottani fejlődése során – ideértve a statisztikai jellegű koncepciókat is –, ha mindjárt jelentős változásokkal az eltérő viszonyokra és különösen a gigantikus méretekre tekintettel.

Magyarország 1945-ben bekövetkezett felszabadulása után elsősorban ezek a szovjetunióbeli tervgazdálkodási és állami statisztikai tapasztalatok voltak azok, melyek a szocialista jellegű magyar statisztikai szolgálat kialakulását segítették. A Magyar Tanácsköztársaság egykori statisztikai hivatali biztosát, Zentay Dezsőt mint a Központi Statisztikai Hivatal második világháború utáni első elnökét korai halála akadályozta azonban abban, hogy összekötő kapocs lehessen a Magyar Tanácsköztársaság statisztikai hagyományai és a szocializmus útjára való lépésünk újabb korszaka között.

IRODALOM

- [1] Legnagyobb forradalmi hagyományunk: a Magyar Tanácsköztársaság. *Társadalmi Szemle*. 1959. évi 3. sz. 1–8. old.
- [2] Horváth Róbert: A Magyar Tanácsköztársaság statisztikai koncepcióiról. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Jur. et. Pol. Tom. IV. Fasc. 4.* Szeged. 1960.
- [3] A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában lefolytatott kutatásokat feldolgozta Kovacsics József: A Magyar Tanácsköztársaság statisztikai munkájáról. *Történeti Statisztikai Közlemények*. 1959. évi 1–2. sz. 3–10. old.
- [4] P. Popov: V. I. Lenin és az állami statisztika. *Statisztikai Szemle*. 1950. évi 3–4. sz. 135–139. old.
- [5] A szovjet statisztikára vonatkozó lenini dokumentumokról. *Statisztikai Szemle*. 1950. évi 10. sz. 615–618. old.
- [6] I. Suljgin: A szovjet állami statisztika első éve. *Statisztikai Szemle*. 1951. évi 6. sz. 510–526. old.
- [7] Schmidt Ádám: A Tanácsköztársaság néhány pénzügyi kérdése. *Közgazdasági Szemle*. 1959. évi 3. sz. 270–283. old.
- [8] Varga Jenő: Szociális termelés. *Szociális Termelés*. 1919. évi 1. sz. 1. és köv. old.
- [9] A Magyar Tanácsköztársaság szociálpolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Sajtó alá rendezte: Petrák Katalin és Milei György. Gondolat Kiadó. Budapest. 1959. 376 old.; továbbá: A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Sajtó alá rendezte: Petrák Katalin és Milei György. Gondolat Kiadó. Budapest, 1959. 381 old.
- [10] Horváth Róbert: A magyar polgári választások a statisztika tükrében. *Állam és Igazgatás*. 1953. évi 7–8. sz. 367. és köv. old.

[11] *Varga* 3. jegyzet alatt i.m. és *dr. Nagy Tibor*: Költségvetés és adórendszer a Magyar Tanácsköztársaságban; továbbá: *dr. Huszti Ernő*: Bankrendszer és pénzforgalom a Magyar Tanácsköztársaságban. Mindkettő „A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere” (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1959.) c. gyűjteményes munkában 5–168., valamint 169–244. old.

[12] *Fasching Antal*: Adatok a magyar földbirtokreformhoz. *Szociális Termelés*. 1919. évi 4. sz. 4. és köv. old., valamint 5. sz. 7. és köv. old. Lásd még: A Tanácsköztársaság mezőgazdasági termelészövetkezetei. Szövetkezeti Közlemények 4. és 5. sz. Szövetkezetek Országos Szövetsége. Szövetkezeti Kutató Csoport. Budapest. 1959. Összeállította *Fűzes Iván*.

РЕЗЮМЕ

Автор по поводу пятидесятилетия Венгерской Советской Республики, дает краткий обзор ее статистической концепции. В этой связи он останавливается на возникновении, сущности и внедрении в практику этой концепции на протяжении 133 дней существования советской власти в Венгрии.

Образование статистических концепций автор сопоставляет, в первую очередь, со взглядами Ленина относительно социалистической государственной статистики. Он устанавливает, что хотя статистическая концепция Венгерской Советской Республики была призвана служить тождественной цели, а именно наиболее эффективному удовлетворению статистических нужд социалистического государства, все-же, в результате ряда факторов, она в деталях сложилась иначе, чем ленинская концепция. Автор объясняет эти различия меньшей территорией Венгерской Советской Республики, ее большей познанностью с экономической и статистической точек зрения и поэтому более легкой экономической управляемостью, и, далее, гораздо более быстрым темпом развития событий в Венгрии.

Он приводит в связь с этим также и ту существенную новую особенность венгерской концепции, что она поручила организацию оперативной экономической статистики не представленному Центральным статистическим управлением старому органу официальной статистики, а созданным его новым органам. Первые такие органы были созданы в рамках Народного комиссариата социализированного производства в виде органов оперативной промышленной и, соответственно, сельскохозяйственной статистики. Первому из них кроме этого было поручено также и обследование материального снабжения, технического аппарата и рабочей силы. Эти оперативные статистические органы в последствии были включены в состав образованного позже Организационного и контрольного департамента Совета народного хозяйства, который по сути дела выполнял важнейшие оперативные статистические функции организации типа плановой комиссии. Старому органу официальной статистики, Центральному статистическому управлению, были поручены лишь оперативные задачи статистики торговли и отдельные нерегулярные обследования. Координацией работы по отношению к новым статистическим органам здесь занимался назначенный Венгерской Советской Республикой комиссар по делам статистики.

Не подлежит сомнению, что это было только временным решением вопроса отношений между новыми и старыми статистическими органами, за которым бы несомненно должно было последовать принципиальное упорядочение данного вопроса, призванное решить в организационном порядке вопросы соотношения между [оперативной и долговременной статистической работой].

В заключительной части своего очерка автор производит краткий обзор венгерской специальной литературы, рассматривающей практическую реализацию статистической концепции Венгерской Советской Республики.

SUMMARY

On the occasion of the half-century anniversary of the Hungarian Soviet Republic the study makes an attempt to give a short but general review on the statistical conceptions of the Hungarian Soviet Republic, on their formation, main points and on their implementation during the 133 day existence of the Hungarian Soviet Republic.

The formation of these statistical conceptions has been compared by the author in the first place to the notion of socialist state statistics formulated by *Lenin*. According to his statements though the statistical conceptions of the Hungarian Soviet Republic had also the purpose to serve for the ever more effective satisfaction of the statistical needs of a socialist state, nevertheless in its details it differed from the Leninist conception. The article finds an explanation of these in the smaller size and economically and statistically more revealed situation and greater fitness, for direction of the Hungarian Soviet Republic, but partly in the much higher rate of development in Hungary.

He is also bringing into connection with the above, an important new characteristic of the conception, namely that it did not base the formation of operative economic statistics on the old organ of official statistical service, namely on the Central Statistical Office, but on new organs created by itself. The first such organs came into being within the framework of the commissariats of socialized production and served for the organs of operative industrial statistics resp. agricultural statistics. The first of them was charged also with the surveying of the control of materials, of the technical apparatus and of the labour situation. These operative-statistical organs merged with the later created Department of Organization and Control of the People's Economic Committee, performing the most important tasks in operative statistics of a planning board. Only the operative trade-statistics and some tasks of "ad hoc" character were left to the early official-statistical organ, the Central Statistical Office. Co-ordination with the new statistical organs was assured by the statistical commissar appointed by the Hungarian Soviet Republic to that place.

No doubt, there was a question of an only temporary solution in the arrangement of the relationships of new and old statistical organs, to be followed later by an arrangement of principle, to solve the problem of division of labour between operative and long-term statistical tasks in an institutional way.

The conclusion of the article is giving a short review on the Hungarian literature dealing with the practical realization of the statistical conceptions of the Hungarian Soviet Republic.

A KERESETEK NÉPGAZDASÁGI ARÁNYAI*

OLAJOS ÁRPÁD – ÖRY ISTVÁNNÉ

Napjainkban, amikor a béreket az eddiginél hatékonyabban kívánjuk felhasználni a differenciáltabb jövedelemeloszlás kialakítására, a népgazdasági ágak, a különböző munkakörök és a szakképzettség foka szerinti kereseti arányok – természetesen – az érdeklődés középpontjában állanak.

Az eltelt viszonylag rövid idő miatt az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésével életbe lépett szabályozásoknak a kereseti arányokra gyakorolt hatását még korai lenne értékelni. Az új gazdasági mechanizmus bevezetését közvetlenül megelőző években kialakult kereseti arányokat azonban két okból sem érdektelen áttekinteni, ugyanis

– az intenzív gazdaságpolitikára történt áttérés előkészületei a kereseti arányok alakulásánál bizonyos mértékig már ezekben az években is éreztették hatásukat,

– a későbbi vizsgálatokhoz az 1967. évi kereseti arányok alapul szolgálhatnak.

I. A KERESETI ARÁNYOK VÁLTOZÁSÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE

A kereseti arányok vizsgálata során – a vizsgálat céljától függően – – többféle kereseti átlagot alkalmaznak. A munka eredményének tükrében vizsgált keresetknél, valamint a bérszerkezet elemzésénél az *időarányos* (a munkaidő egységére jutó) *keresetek* összehasonlítása a célszerű. A dolgozóknak a társadalmi termelésből való részesedésével kapcsolatos arányok elemzésénél, a különböző népgazdasági ágakban foglalkoztatottak kereseti szintjének összehasonlításánál a vizsgálat fontosabb szempontjai alapján megállapított rétegekbe tartozó dolgozók részére számfejtett bérek alapján számított *átlagos havi kereset*¹ alkalmazása vezet eredményre. Mivel a cikkben a keresetek népgazdasági arányainak alakulásáról kívánunk képet adni, elemzésünk alapjául ez utóbbi, a számfejtett bérek alapján számított átlagos havi keresetek szolgálnak.

A népgazdaság szocialista szektorában – az 1968. január 1-i állapot szerint – 3,5 millió munkás-alkalmazotti keresőt foglalkoztattak; a munkás-alkalmazotti keresők a szocialista szektor összes aktív keresőjének közel 74 százalékát alkották. A munkás-alkalmazottak munkaviszonyból származó

* A cikk a „Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1967” (Statistikai Időszaki Közlemények. 135. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1969. 229 old.) c. kiadvány anyagának felhasználásával készült.

¹ Az átlagos havi kereset az alapléteket, a prémiumot, a pótlékokat (a családi pótlék kivételével) és a kiegészítő fizetéseket tartalmazza.

jövedelmének az életszínvonal alakulásában — a munkás-alkalmazottak számának az összes aktív keresőn belüli magas aránya miatt — meghatározó szerepe van.

A munkások és alkalmazottak keresetének alakulása azonban — jövedelemmeghatározó és -szabályozó szerepe ellenére — önmagában nem ad tájékoztatást a dolgozók életszínvonalának alakulásáról. A kereseti arányok vizsgálatánál használt átlagos keresetek, az adott év árviszonyai mellett mutatják a munkás-alkalmazottaknak a társadalmi termelésből munkájuk arányában történő részesedését. Mint ismeretes, az életszínvonal alakulását a munkajövedelmek és a társadalmi juttatásokból származó jövedelmek egy lakosra jutó összegének az árváltozásokkal korrigált adatai fejezik ki. Bár az évek során hazánkban a munkajövedelmeknek és a társadalmi juttatásokból származó jövedelmeknek az egymáshoz viszonyított aránya a társadalmi juttatások javára tolódott el (a munkaviszonyból származó jövedelmek 1960-ban a munkás-alkalmazottak reáljövedelmének 65,0, 1967-ben pedig 62,6 százalékát adták), a társadalmi juttatások az arányeltolódás ellenére sem csökkentették a munkajövedelmeknek az életszínvonal alakításában betöltött meghatározó szerepét.

1. tábla

A munkás-alkalmazotti népesség folyó áron számított jövedelmének források szerinti összetétele

A jövedelem forrása	A jövedelem megoszlása az	
	1960.	1967.
	évben (százalék)	
Munkaviszony	65,0	62,6
Mezőgazdasági termelés	8,1	7,5
Egyéb forrás	2,2	2,9
Munkajövedelmek összesen	75,3	73,0
Társadalmi juttatások	24,7	27,0
<i>Összes jövedelem</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A munkás-alkalmazotti népesség összes jövedelmének források szerinti arányainál konkrétabban utalnak a bérek (keresetek) jövedelemmeghatározó szerepére a háztartásstatisztikai adatok alapján nyert arányok, amelyek szerint a munkás-alkalmazotti háztartások személyes jövedelmének a munkaviszonyból származó pénzbeni jövedelmek 75,1 százalékát alkotják. (Lásd a 2. táblát.)

A népgazdaság területén kialakult kereseti szint mértékét alapvetően a nemzeti jövedelem egyéni fogyasztási alapjának volumene határozza meg. A dolgozók kereseti színvonala tehát elválaszthatatlan a társadalmi termelés színvonalától. A munkadíjazás kettős funkciója kölcsönhatást teremt a keresetek és a termelés színvonalának alakulása között. A munkás-alkalmazottak keresete egyrészt a munka szerinti elosztás megvalósításának eszköze, másrészt a munka hatékonyságának, a termelékenység növelésének ösztönzője. A kereseti szint és a kereseti arányok így a nemzeti jövedelem alakulásának és felosztásának függvényei, de egyben a nemzeti jövedelem növelésének eszközei is.

2. tábla

*A munkás-alkalmazotti háztartások folyó áron számított személyes
jövedelmének források szerinti összetétele*

A jövedelem forrása	Az egy főre jutó jövedelem megoszlása az	
	1960.	1967.
	évben (százalék)	
Munkaviszony	78,1	75,1
Pénzbeni társadalmi juttatások	5,7	7,8
Egyéb pénzbevételek	10,2	12,3
Kisegítő gazdaságból származó nettó jövedelem és a természetben kapott javak értéke	6,0	4,8
<i>Személyes jövedelem összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A társadalmi termelés színvonala és ettől függően a nemzeti jövedelem volumenének alakulása lényegében a kereseti szint mértékét és a kereseti arányokat is meghatározza. Ha alacsony a termelés színvonala, akkor eleve kevesebb a nemzeti jövedelem egyéni fogyasztásra jutó része, az alacsony egyéni felosztási alap pedig nem ad lehetőséget a kereseti szint jelentősebb növelésére, a keresetek differenciálására. Ilyen esetben a keresetek „széthúzása” azt eredményezné, hogy a legegyszerűbb munkát végzők keresete az elemi létfenntartási szükségletek kielégítésére sem volna elegendő.

A keresetek munka szerinti arányainak meghatározására nincs általános érvényű és közvetlenül a gyakorlatban alkalmazható mérték, azt mindig az adott ország termelési színvonalával és a nemzeti jövedelem volumenével összefüggésben lehet csak meghatározni.

Hazánkban a szocializmus építésének kezdeti időszakában a munkanélküliség felszámolása, a teljes foglalkoztatottság megvalósítása politikai célkitűzés volt, de a foglalkoztatottság növelése képezte a gazdasági növekedés fokozásának fő forrását is. A foglalkoztatottság növekedéséhez mérten azonban a termelés színvonalának a növekedése elmaradt, ami a keresetek mértékét és differenciáltságát determinálta. A bérarányok tekintetében a felszabadulás óta eltelt időszak legfőbb jellemzője az volt, hogy a népgazdasági ágak, a foglalkozási csoportok és az egyes szakmák közötti bérkülönbségek a gazdasági struktúra megváltozása és a dolgozók szakképzettségi színvonalának erőteljes és állandó javulása mellett jelentősen csökkentek. Ezt a nivellálódási folyamatot egy bizonyos mértékig – a felszabadulás előtti kirívó béraránytalanságok kiküszöbölése és az alacsony keresetűek életkörülményeinek javítása szempontjából – helyes tendenciának tekintjük.

Az 1950-es években kialakult kereseti arányok később, magasabb kereseti szint mellett is rögződtek, a gazdasági fejlődéshez, a termelés színvonalának növekedéséhez mérten is nivelláltak maradtak. A kereseti arányokon az évek során hozott bérpolitikai intézkedésekkel csak részben sikerült javítani, ugyanis a bércorrekciók során az alacsony keresetűek kategóriáiban is jelentős bérrendezésekre volt szükség, s a keresetek széthúzására jutó rész az eredeti arányok jelentős mértékű megváltoztatására nem volt elegendő.

Az 1950-es évek kereseti arányainak rögződését és a keresetek nivelláltságát bizonyítják a munkás-alkalmazotti keresők számának a kereset nagysága szerinti megoszlása alapján számított *egyenlőtlenségi mutatók*. Az adatok szerint az átlagos keresetek növekedésével a keresetek differenciáltsága (egyenlőtlen-

sége) 1952-től 1958-ig fokozatosan csökkent, azóta az 1958. évinél valamivel magasabb szinten, lényegében változatlan maradt. A keresőknek a kereset nagysága szerinti eloszlása még 1952-ben sem volt túlságosan differenciált, az országos átlagnál többet keresők átlagkeresete kétszerese volt az átlag alattiak átlagkeresetének, és a felső és alsó tized átlaga között is csak valamivel több mint négyszeres volt a különbség. Az 1964. és 1966. évekre a szélső tizedek átlagának az aránya 3,5-nél kevesebbre csökkent, ami nem tekinthető számottevő különbségnek.

3. tábla

A munkás-alkalmazottak keresetnagyság szerinti eloszlásának egyenlőtlensége

Év	Az alsó	A felső	A felső és az alsó tized átlagának az aránya	Az egyenlőtlenségi mutató (v)
	20 százalékos részesedése (százalék)			
1952	10,7	34,7	4,27	2,00
1955	10,9	33,1	3,98	1,89
1958	11,8	30,9	3,35	1,73
1960	11,4	31,6	3,58	1,78
1964	11,6	31,3	3,47	1,76
1966 ...	12,1	31,9	3,37	1,79

A keresetek eloszlásának egyenlőtlenségét az ún. decilis eloszlás alapján számítottuk ki, amely azt mutatja meg, hogy a keresőknek a növekvő havi kereset szerint képzett tizedei (alsó, második stb. felső 10 százalékos) az összekereset hány százalékában részesülnek.

4. tábla

A munkások és alkalmazottak számának a havi átlagkereset nagysága szerinti decilis eloszlása

Év	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	Egyenlőtlenség (v)
	tized százalékos részesedése										
1961..	5,3	6,6	7,4	8,2	9,0	9,8	10,7	11,8	13,5	17,7	1,75
1962..	5,0	6,4	7,3	8,1	8,9	9,8	10,8	12,0	13,7	18,0	1,80
1964..	5,1	6,5	7,4	8,2	9,0	9,8	10,8	11,9	13,6	17,7	1,76
1966..	5,5	6,7	6,9	7,9	9,0	9,7	10,6	11,8	13,7	18,2	1,79

A decilis eloszlás alapján az alsó és a felső 20 százalékos részesedését, valamint a felső és az alsó tized átlagának az arányát az alábbi egyenlőtlenségi mutatórendszer segítségével számítottuk ki:

ahol:
$$u = \frac{m}{m_1}, \quad v = \frac{m_2}{m_1}, \quad w = \frac{m_2}{m}$$

m – a munkások és alkalmazottak átlagos havi keresete,

m_1 és m_2 – az átlag alattiak, illetve az átlag feletti átlagos havi keresete.

E mutatókban az u és a w az eloszlás alsó, illetve felső részének egyenlőtlenségét jellemzi, nevezetesen azt, hogy az átlag feletti keresettel rendelkezők

átlagkeresete hányszorosa az átlag alatti keresettel rendelkezők átlagkeresetének.²

A munkás-alkalmazottak keresetének növekedése a létrehozott új értékek növekedésétől függ. A dolgozók keresete azonban nem növekedhet arányosan az általuk létrehozott anyagi javak értékének növekedésével, ugyanis a megtermelt új értékekből kell fedezni a társadalom összes kiadásait. A termelékenység növekedésének tehát meg kell előznie az átlagkeresetek növekedésének mértékét, a termelékenységnek jobban kell növekednie a bérszínvonalnál.

Hazánkban az 1950 – 1967. évek között a nemzeti jövedelem 2,6-szeresére, a népgazdasági termelékenység 2,2-szeresére, a munkás-alkalmazottak reálbére pedig 1,8-szeresére nőtt.

A nemzeti jövedelem és a népgazdasági termelékenység évi átlagos növekedési üteme 5,7, illetve 4,8 százalék, a munkás-alkalmazotti keresők reálbérenek évi átlagos növekedési üteme pedig 3,4 százalék volt.

5. tábla

A nemzeti jövedelem volumenének, a népgazdasági termelékenységnek és a munkás-alkalmazottak reálbérenek évi átlagos növekedése az 1950 – 1967. évek között

Mutatószám	Az 1967. évi az 1950. évinek százalékában	A növekedés évi átlagos üteme (százalék)
A nemzeti jövedelem volumene	258,3	5,7
Az aktív keresők száma (január 1.)	117,6	4,6
A népgazdasági termelékenység	221,1	4,8
A munkás-alkalmazottak reálbére	177,7	3,4

A következőkben a népgazdaság területén kialakult kereseti szintnek az utóbbi években bekövetkezett növekedésével, az egyes népgazdasági ágak között kialakult kereseti arányokkal és a kereseti különbségek néhány vetületével – a szakképzettségi fok és a különböző munkakörök szerinti keresetek alakulásával – kívánunk foglalkozni. Természetesen a népgazdasági ágak és a foglalkoztatottak különböző rétegei között kialakult kereseti arányok önmagukban véve is igen összetett jelenségek hordozói. E cikkben nem tűzhattük célul a munkás-alkalmazottak és ezen belül a szakemberek keresetét befolyá-
goló összes körülmény feltárását. A kereseti arányok bemutatásának alapjául szolgáló adatfelvétel mindössze arra irányult, hogy a kereseti arányok főbb összefüggéseinek vizsgálatához adalékul szolgáljon.

II. A KERESETI SZÍNVONAL ALAKULÁSA AZ EGYES NÉPGAZDASÁGI ÁGAKBAN

A munkás-alkalmazottak kereseti szintje az utóbbi két évben – a hozott bérügyi intézkedések és a béremelkedés automatizmusa következtében – tovább nőtt. A szocialista szektorban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak átlagos havi névleges bruttó keresete az 1965. évi 1731 forintról 1967-re 1875 forintra (8,3 százalékkal) növekedett. Az átlagkeresetek növekedése 1966-ban 5,0, 1967-ben 3,2 százalék volt. Az 1966. évi nagyobb keresetnövekedés elsősorban a bérügyi intézkedéseknek tudható be. Ebben az évben növelték

² Forrás: *Éltető Ödön: Jövedelemeloszlások egyenlőtlensége Magyarországon. (Centenáriumai Statisztikai Ülésszak. II. Statisztikai Tudományos Konferencia. Budapest. 1967.)*

például az építőipari dolgozók munkahelyi pótlékát, az iparban a művezetők és egyes különösen kedvezőtlen körülmények között dolgozó ipari munkások bérét, a szociális, egészségügyi és kulturális ellátás területén az általános- és középiskolai pedagógusok, a középszintű egészségügyi dolgozók keresetét, az orvosok éjszakai pótlékát, a kereskedelmi hálózati dolgozók keresetét stb.

Minthogy az egyes bérpolitikai intézkedések hatása a népgazdaság különböző ágaiban eltérő volt, kismértékben megváltoztak az ágazatok közötti kereseti arányok. Az arányeltolódás azonban nem volt olyan mértékű, hogy megváltoztatta volna az egyes népgazdasági ágaknak a korábbi években kialakult kereseti szint szerinti sorrendjét.

Az állam a gazdaságpolitikai célkitűzéseknek megfelelően szabályozza a jövedelmek elosztását, s ezen keresztül a különböző népgazdasági ágakban foglalkoztatottak keresetének alakulását. A keresetek szabályozása azonban nemcsak a munka szerinti elosztás és a munkára való ösztönzés eszköze lehet, felhasználható bizonyos gazdaság politikai megfontolások, például a munkaerő átcsoportosításának eszközeként is. A keresetek tehát az adott munka szerinti arányoktól eltérhetnek és bizonyos esetekben el is kell térniük. A kereseti arányok ilyen szabályozása akkor indokolt, amikor a népgazdaság valamelyik ágát, ágazatát nagyobb arányban kívánjuk fejleszteni. A kereseti arányok alakulása — a fejlődés adott szakaszában — tehát a gazdaságpolitikai célkitűzéseket is tükrözik.

Az egyes népgazdasági ágak kereseti színvonalának hosszabb időszakra történő összehasonlítása szemléltetően mutatja be, hogy a népgazdaság fejlesztésének egyes időszakaiban melyek voltak azok a népgazdasági ágak, amelyek a keresetek elosztása révén ösztönzést kaptak. Ismeretes, hogy a szocialista szektorban kialakult átlagos kereseti szinthez viszonyítva az 1950-es évek elején az iparban foglalkoztatottak kereseti színvonala szembetűnően magas volt. 1960-tól kezdve az építőipari munkások és alkalmazottak átlagos keresetének növekedése és az összes többi népgazdasági ágat felülmuló alakulása volt figyelemre méltó. Alacsonyról indult az állami mezőgazdaság területén dolgozók átlagos keresete, de az 1960-as évek elejétől jelentős növekedést mutat.

Az utóbbi három évben az átlagosnál nagyobb mértékben nőtt a kereset a kereskedelemben, az építőiparban és a mezőgazdaság állami szektorában.

Az 1967. évi adatok szerint kereseti szint tekintetében első helyen továbbra is az építőipar áll. Az építőipar után sorrendben az ipar és a közlekedés következik, amelynél — akárcsak a nem anyagi jellegű ágaknál — az átlagkereset nagyjából egybe esik a szocialista szektor átlagkeresetével. Mind a kereskedelem mind az állami mezőgazdaság kereseti szintje az országos átlagon alul marad, de az utóbbi két évben eszközölt intézkedések következtében jelentős mértékben közelítik azt.

Meg kell jegyezni, hogy az átlagos kereset kiszámításánál a nem mezőgazdasági ágazatok a létszámot az ún. *statisztikai állomány* alapján veszik figyelembe, ezzel szemben az állami mezőgazdaságban a *munkajogi állományi létszámot* alkalmazzák. Mivel a munkajogi állományi létszám magasabb a statisztikai állományénál, ezért a mezőgazdasági dolgozóknál mintegy 8 százalékkal alacsonyabb kereseti szint mutatkozik. Ezt figyelembe véve az állami mezőgazdaságban — a kimutatott keresettől és arányoktól eltérően — az 1967. évi átlagos kereset csak mintegy 3 – 5 százalékkal marad el a szocialista szektor átlagától.

6. tábla

*A szocialista szektorban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak
átlagos havi keresete népgazdasági áganként*

Év	Szocialista szektor összesen	Ebből:					
		az ipar	az építőipar	a mezőgazdaság*	a közlekedés	a kereskedelem	egyéb ágazat**
területén dolgozók átlagos havi keresete							
Forint							
1965	1731	1755	1812	1511	1748	1567	1706
1966	1817	1825	1894	1590	1816	1690	1819
1967	1875	1879	1997	1657	1873	1755	1856
Index: előző év = 100							
1966	105,0	104,0	104,5	105,2	103,9	107,8	106,6
1967	103,2	103,0	105,4	104,2	103,1	103,8	102,0
1967. évi az 1965. évi százalékában	108,3	107,1	110,2	109,7	107,2	112,0	108,8
Index: szocialista szektor összesen = 100							
1965	100,0	101,4	104,7	87,3	101,0	90,5	98,6
1966	100,0	100,4	104,2	87,5	99,9	93,0	100,1
1967	100,0	100,2	106,5	88,4	99,9	93,6	99,0

* Állami szektor.

** Igazgatási, szociális, egészségügyi és kulturális ágazat.

Hazánk népgazdasági ágak szerinti kereseti arányaihoz hasonlóak az európai szocialista országok többségének kereseti arányai is. Az 1966. évi állapot szerint hat szocialista ország közül ötben az építőiparban foglalkoztatott munkás-alkalmazottak kereseti szintje a legmagasabb. A szocialista szektorban kialakult átlagos kereseti szinten felüli vagy közel azonos mértékű az iparban és a közlekedésben dolgozók keresete. A mezőgazdaságban dolgozók átlagkeresete valamennyi országban a szocialista szektor átlaga alatt marad.

7. tábla

A szocialista szektor egyes ágaiban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak átlagos havi keresete a szocialista szektorban foglalkoztatott összes munkás-alkalmazott átlagkeresetének százalékában (1966)

Ország*	A szocialista szektorban	Ebből:				
		az iparban	az építőiparban	a mezőgazdaságban	a közlekedésben	a kereskedelemben
foglalkoztatott munkás-alkalmazottak átlagos keresete (százalék)						
Bulgária	100,0	101,5	122,0	91,4	110,8	87,3
Csehszlovákia	100,0	105,3	116,6	91,9	108,6	84,6
Lengyelország	100,0	108,0	118,0	81,1	102,4	85,3
Magyarország	100,0	100,4	104,2	87,5**	99,9	93,0
Német Demokratikus Köztársaság	100,0	101,7	101,3	84,3	106,0	85,1
Szovjetunió	100,0	107,6	114,1	80,8	110,1	79,8

* Magyarország kivételével az 1966. évi KGST-évkönyv adatai alapján.

** Állami szektor.

Az átlagos keresetek alapján kialakult sorrend szerint a közlekedés három országban (a Szovjetunióban, Bulgáriában és Csehszlovákiában) a második, egy országban (a Német Demokratikus Köztársaságban) pedig az első helyet foglalta el.

Az átlagos havi keresetek alakulásában jelentős különbségek mutatkoznak az egyes népgazdasági ágak alágazatai között is. Ha valamennyi népgazdasági ág alágazatonkénti kereseti arányait e cikk keretében nem is áll módunkban bemutatni, megkíséreljük legalább az ipar iparcsoportonkénti kereseti arányait röviden ismertetni. Az állami iparon belül mind 1965-ben, mind 1967-ben a legmagasabb kereseti szint a bányászatban alakult ki. A kereseti szint tekintetében átlag feletti még a kohászat és a villamosenergia-ipar, átlagon aluli a könnyűipar és az élelmiszeripar kereseti szintje.

A vizsgált három év alatt hozott bérintézkedések és az automatikus béremelkedés ugyan az egyes iparcsoportok közötti sorrendiséget nem változtatták meg, az átlagbér eltérő mértékű emelkedéséből megállapítható, hogy a nagyobb szintnövekedés – a bányászatot kivéve – azokban az iparcsoportokban következett be, amelyekben korábban az átlagos bérszint (az iparon belül) a legalacsonyabb volt.

8. tábla

Az állami iparban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak átlagos havi keresete iparcsoportonként

Iparcsoport	A munkások és alkalmazottak átlagos havi keresete				az 1965. évi átlagkereset százaléká- ban
	forint		az állami ipari keresetek százalékában		
	1965.	1967.	1965.	1967.	
	évben				
Bányászat	2474	2701	140,1	142,5	109,2
Villamosenergia-ipar	1809	1966	102,4	103,7	108,7
Kohászat	1865	2003	105,6	105,6	107,4
Gépipar	1765	1871	99,9	98,7	106,0
Építőanyag-ipar	1668	1833	94,5	96,7	109,9
Vegyipar	1719	1845	97,3	97,3	107,3
Nehézipar összesen	1897	2022	107,4	106,6	106,6
Könnyűipar	1510	1644	85,5	86,7	108,9
Élelmiszeripar	1548	1702	87,7	89,8	109,9
<i>Állami ipar összesen</i>	<i>1766</i>	<i>1896</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>107,4</i>

III. AZ ÁLLOMÁNYCSOPORTOK ÉS A MUNKAKÖRÖK SZERINTI KERESETI ARÁNYOK

Az egyes népgazdasági ágakban a munkásokat és az alkalmazottakat a munka jellegének legátfogóbb sajátosságai szerint kialakított állománycsoportokba sorolják. Az állománycsoportok azonban népgazdasági áganként eltérnek egymástól, ezért a különböző állománycsoportokba sorolt dolgozók keresetét népgazdasági szinten összehasonlítani nem lehet. Az állománycsoportok szerint kialakult kereseti arányokat csak az anyagi jellegű ágak területén vizsgálhatjuk hozzávetőlegesen azonos csoportosításban.

Bár a jelenleg érvényben levő állománycsoportosítási rendszerben a fizikai és a szellemi munkát végzők csoportja következetesen nem válik el egymástól

(ugyanis a munkások állománycsoportjából hiányzanak a kisegítő jellegű munkakörök), a munkások, valamint a különböző alkalmazotti állománycsoportok átlagkeresetének összehasonlítása alapján megközelítően képet alkothatunk a *fizikai* és a *szellemi munkát végzők* kereseti arányairól.

Az állománycsoportok közötti kereseti arányok az 1965. és 1967. évek között lényegesen nem változtak. Az iparban, az építőiparban és a mezőgazdaságban a műszaki alkalmazottak keresete — mindkét évben — 1,5–1,6-szerese volt a munkások keresetének. Az adminisztratív alkalmazottak átlagos havi keresete az iparban és az építőiparban 3–4 százalékkal a munkások keresete alatt maradt, a mezőgazdaságban azonban 10 százalékkal meghaladta azt.

A közlekedés területén a műszaki alkalmazottak átlagos havi keresete 1,4-szerese volt a forgalmi személyzet és a munkások állománycsoportjába tartozók átlagos havi keresetének. A „forgalmi személyzet”-nek nevezett munkaköri csoportban azonban számos szellemi munkakör is van, ezért az itt közölt átlagos keresetek nem fejezik ki helyesen a szellemi és a fizikai jellegű munkakörök közötti kereseti arányokat. Hasonló a helyzet a kereskedelemben is, ahol a forgalomtól független kereskedelmi alkalmazottak átlagos havi keresete kerekén 10 százalékkal magasabb a forgalomtól függő kereskedelmi alkalmazottak kereseténél.

9. tábla

Az állami szektor anyagi jellegű ágaiban foglalkoztatottak átlagos havi keresete állománycsoportonként

Népgazdasági ág	Munkások és alkalmazottak		Ebből:					
			a munkások*		a műszaki alkalmazottak		az adminisztratív alkalmazottak**	
	átlagos havi keresete az							
	1965.	1967.	1965.	1967.	1965.	1967.	1965.	1967.
	évben							
	Forint							
Ipar	1766	1896	1707	1824	2648	2861	1635	1768
Építőipar	1827	2015	1745	1915	2657	2993	1698	1845
Mezőgazdaság	1510	1657	1455	1603	2302	2520	1656	1765
Közlekedés	1748	1872	1745	1867	2466	2662	1663	1804
Kereskedelem	1571	1752	1522	1716	—	—	1738	1881
	Index: 1965. év = 100							
Ipar	—	107,4	—	106,9	—	108,0	—	108,1
Építőipar	—	110,3	—	109,7	—	112,6	—	108,7
Mezőgazdaság	—	109,7	—	110,2	—	109,5	—	106,6
Közlekedés	—	107,1	—	107,0	—	107,9	—	108,5
Kereskedelem	—	111,5	—	112,7	—	—	—	108,2
	Index: a munkások átlagkeresete = 100							
Ipar	103,5	103,9	100,0	100,0	155,1	156,9	95,8	96,9
Építőipar	104,7	105,2	100,0	100,0	152,3	156,3	97,3	96,3
Mezőgazdaság	103,8	103,4	100,0	100,0	158,2	157,2	113,8	110,1
Közlekedés	100,2	100,3	100,0	100,0	141,3	142,6	95,3	96,6
Kereskedelem	103,2	102,1	100,0	100,0	—	—	114,2	109,6

* Közlekedésben „forgalmi személyzet és munkás”, a kereskedelemben „forgalomtól függő kereskedelmi alkalmazottak”.

** Kereskedelemben „forgalomtól független kereskedelmi alkalmazottak”.

Az 1965. és 1967. évek között az állománycsoportok szerinti keresetek népgazdasági áganként eltérő mértékben növekedtek. Az ipar és a közlekedés területén az alkalmazotti állománycsoportokban, a mezőgazdaságban a munkások, a kereskedelemben pedig a forgalomtól függő kereskedelmi alkalmazottak állománycsoportjában nőttek nagyobb mértékben az átlagos keresetek. Az építőiparban a kereseti szint legjobban a műszakiak csoportjában növekedett.

Míg az állománycsoportok szerinti kereseti arányok alapján a foglalkoztatottak két nagy csoportjának – a szellemi és a fizikai munkakörben dolgozóknak – kereseti arányai csak hozzávetőlegesen hasonlíthatók össze, addig az 1967. szeptember 30-i adatfelvétel alapján rendelkezésünkre álló – a kiemelt munkakörök szerinti – átlagos havi keresetek rámutatnak a szellemi és a fizikai munka különböző mértékű honorálására, a nagyobb felelősséggel járó munka anyagi elismerésének mértékére.

A dolgozók egyes csoportjainak kereseti színvonalában a legjelentősebb különbségek a különböző szintű munkakörök szerint vannak. Az adatfelvétel alapján nyert átlagos havi keresetek összehasonlításakor azonban felvethető, hogy vajon az irányító munkakörökben dolgozók többirányú lekötöttsége, nagyobb felelőssége a beosztott dolgozókéhoz képest feltétlenül nagyobb fokú ön- és továbbképzési igénye a kereseti különbségekkel megfelelően honorálnak tekinthető-e.

Az 1967. évi kereseti arányok és az 1964. és 1967. évek közötti keresetnövekedés differenciáltsága alapján arra lehet következtetni, hogy az utóbbi években történt bérkorrekciók a kereseteket a nagyobb felelősség irányába húzták szét. A bérkorrekciók azonban csak kismértékben képesek változtatni az évek óta rögződött kereseti arányokon. A keresetek nivelláltságát csak egy új – a gazdaságirányítás új rendszerében bevezetett – ösztönzési rendszer képes alapvetően megváltoztatni.

10. tábla

Egyes kiemelt munkakörökben dolgozók átlagos havi keresete az állami szektorban a szak- és betanított munkások átlagos havi keresetének százalékában
(1967. szeptember)

Munkakör	Ipar	Építőipar	Mezőgazdaság	Közlekedés	Kereskedelem	Egészségügyi, szociális és kulturális ellátás	Lakásellátás és egyéb szolgáltatás	Pénzügy, igazgatás és egyéb ágazat
Igazgató	292,4	297,7	247,1	272,3	310,6	261,4	219,5	301,1
Főmérnök (főagronómus)	264,1	275,2	204,2	230,9	—	219,7	212,3	192,5
Műszaki ügyintéző (agronómus)	121,2	114,5	136,7	120,9	146,0	149,1	132,1	139,6
Főkönyvelő	222,1	247,5	205,6	224,3	305,8	219,1	188,8	253,4
Vezető terves	173,3	180,2	157,2	177,8	213,7	150,7	158,1	201,5
Vállalati jogtanácsos	157,2	164,6	149,3	133,9	184,1	189,9	152,2	159,2
Vezető statisztikus	114,0	143,3	116,4	123,7	162,1	110,2	113,5	199,7
Beosztott terves	124,6	—	133,5	109,0	130,0	163,6	116,6	125,7
Beosztott statisztikus ...	87,1	90,9	95,3	80,2	108,9	87,1	90,8	105,7
Beosztott könyvelő	80,1	78,6	87,8	78,0	92,9	88,9	80,5	73,2
Illetményszámfejtő	77,6	—	81,0	74,5	94,0	86,8	82,6	104,7

1967 szeptemberében az igazgatók átlagos havi keresete – a lakásellátás és egyéb szolgáltatás területét kivéve – az egyes népgazdasági ágakban

2,5–3-szorosa volt a szak- és betanított munkások keresetének. A főmérnökök és főkönyvelők átlagkeresete általában 2–2,5-szeresét tette ki a szak- és betanított munkások keresetének.

A műszaki ügyintézők keresete a szak- és betanított munkások keresetének 1,2–1,5-szerese volt; a beosztott könyvelők, statisztikusok, illetményszámfejtők keresete ugyanakkor mintegy 15–20 százalékkal a szak- és betanított munkások keresete alatt maradt.

11. tábla

*A költségvetési szervek egyes kiemelt munkaköreiben foglalkoztatottak
átlagos havi keresete
(1967. szeptember 30.)*

Munkakör	Átlagos havi kereset (forint)	Az ipari szak- és betanított munkások átlagos havi keresete = 100
Minisztériumi főosztályvezető	5669	289,8
Minisztériumi osztályvezető	4676	239,1
Minisztériumi csoportvezető	3951	202,0
Minisztériumi főelőadó	3396	173,6
Minisztériumi előadó	2337	119,5
Megyei tanácsi osztályvezető	3583	183,2
Megyei tanácsi csoportvezető	2887	147,6
Megyei tanácsi főelőadó	2402	122,8
Megyei tanácsi előadó	1882	96,2
Járási tanácselnök	3716	190,0
Járási tanács titkár	3540	181,0
Járási tanácsi csoportvezető	2550	130,4
Járási tanácsi előadó	1798	91,9
Községi tanácselnök	2249	115,0
Községi tanács titkár	2056	105,1
Megyei bírósági elnök	5378	274,9
Megyei beosztott bíró	3816	195,1
Fővárosi beosztott bíró	3799	194,2
Járásbírósági bíró	3322	169,8
Megyei vezető ügyész	5201	265,9
Megyei beosztott ügyész	3300	168,7
Járási ügyész	3008	153,8
Egyetemi tanár	5279	269,9
Egyetemi docens	3877	198,2
Egyetemi tanársegéd	2660	136,0
Középiskolai igazgató	3375	172,5
Középiskolai tanár	2220	113,5
Általános iskolai igazgató	2569	131,3
Általános iskolai tanár	2038	104,2
Általános iskolai tanító	1840	94,1
Kórházigazgató főorvos	4984	254,8
Kórházi osztályvezető főorvos	4185	214,0
Beosztott kórházi osztályos orvos	2428	124,1
Rendelőintézeti főorvos	3843	196,5
Beosztott rendelőintézeti orvos	2836	145,0
Ápolónő	1482	75,8
Vezető óvónő	1829	93,5
Beosztott óvónő	1454	74,3

A költségvetési szervek legjellemzőbb munkaköreit ez az összehasonlítás nem tartalmazza, ezért érdemes külön áttekinteni az államigazgatás, a szociális és egészségügyi, valamint a kulturális ellátás legjellemzőbb munkaköreiben

foglalkoztatottak átlagos havi keresetét, s az ipari szak- és betanított munkások átlagkeresetéhez viszonyított kereseti arányait.

Az ipari szak- és betanított munkások keresetének (1956 Ft) mintegy 2,5–3-szorosa a minisztériumi főosztályvezetők, a megyei bírósági elnökök, a megyei vezető ügyészek, az egyetemi tanárok és a kórházigazgató főorvosok átlagos keresete.

Az ipari szak- és betanított munkások átlagkeresetének körülbelül kétszerese a minisztériumi csoportvezetők, a járási tanácselnökök és titkárok, a megyei és fővárosi beosztott bírák, az egyetemi docensek, a kórházi osztályvezető főorvosok és a rendelőintézeti főorvosok átlagos keresete.

12. tábla

Egyes alkalmazotti munkakörökben foglalkoztatottak átlagos havi keresete az állami szektorban

Munkakör	Az átlagos havi kereset		
	1964. szeptember hónapban (forint)	1967.	1967. szeptemberben az 1964. szeptemberi százalékában
Ipar			
Igazgató	4710	5719	121,4
Vállalati főmérnök	4400	5165	117,4
Főkönyvelő	3870	4345	112,3
Beosztott terves	2139	2438	114,0
Beosztott statisztikus	1579	1703	107,9
Beosztott könyvelő	1455	1566	107,6
Építőipar			
Igazgató	4653	6373	137,0
Vállalati főmérnök	4588	5891	128,4
Főépítésvezető	3704	4751	128,3
Építésvezető	3012	3702	122,9
Főkönyvelő	3744	5298	141,5
Beosztott terv-statisztikus	1652	1947	117,9
Beosztott könyvelő	1519	1682	110,7
Mezőgazdaság			
Igazgató	3576	4708	131,7
Főagronómus	3216	3890	121,0
Főkönyvelő	3034	3917	129,1
Agronómus	2147	2604	121,3
Beosztott terves	2164	2543	117,5
Beosztott statisztikus	1706	1816	106,4
Beosztott könyvelő	1622	1673	103,1
Költségvetési szervek			
Minisztériumi osztályvezető	4376	4676	106,9
Minisztériumi csoportvezető	3762	3951	105,0
Minisztériumi főelőadó	3282	3396	103,5
Általános iskolai igazgató	2251	2569	114,1
Általános iskolai tanár	1821	2038	111,9
Általános iskolai tanító	1658	1840	111,0
Középiskolai igazgató	2879	3375	117,2
Középiskolai tanár	2019	2220	110,0
Óvónő	1318	1454	110,3

A megyei tanácsok csoportvezetőinek, a járási beosztott bíráknak, a megyei beosztott ügyészeknek, a járási ügyészeknek és a beosztott rendelő-

intézeti orvosoknak a keresete másfélszerese az ipari szak- és betanított munkások keresetének.

Alatta marad az ipari szak- és betanított munkások keresetének a megyei tanácsi előadók, a járási tanácsi előadók a tanítók, az ápolónók, a vezető és beosztott óvónók keresete.

Az 1964. és 1967. évek közötti bérkorrekciók hatására — mint említettük — a keresetekben bizonyos mértékű differenciálódás következett be. A költségvetési szerveket kivéve — ahol elsősorban a pedagógusok részesültek béremelésben — az 1966–1967. években a keresetek általában a nagyobb felelősséggel együtt járó vezető munkakörökben nőttek nagyobb mértékben, s a beosztott alkalmazotti munkakörökben kevésbé. (Meg kell jegyezni, hogy ez a megállapítás a bruttó keresetekre vonatkozik, ugyanis az időközben bevezetett progresszív nyugdíjjárulék a vezetők nettó keresetét nagyobb mértékben csökkentette, mint a beosztottakét.)

IV. A SZAKKÉPZETTSÉG FOKA SZERINTI KERESETI ARÁNYOK

A dolgozók összességének átlagos kereseti színvonalán belül az egyes foglalkozási csoportokban, szakmákban stb. az elérhető kereseti arányok több tényező együttes hatásaként alakulnak ki. Míg a szellemi munkát végzők keresete közötti eltérésekben elsősorban az iskolai végzettség foka, a szakképzettség típusa, a viselt felelősség és a szakmai gyakorlat, addig a fizikai dolgozók keresetében mutatkozó különbségekben a szakismeret, a szakmai gyakorlat, a végzett munka bonyolultsága, a szükséges fizikai erőkifejtés és a teljesítmény jutnak kifejezésre. Arra vonatkozóan, hogy a kereset mértékét befolyásoló különböző tényezőket hogyan lehet és kell a kereseti különbségekben kifejezésre juttatni, természetesen nagyon nehéz objektív mércét találni. A keresetek differenciáltságának mértékét az átlagos kereseti szint és a létfenntartáshoz szükséges minimum mindenesetre befolyásolja. Az egyik vagy másik keresetalakító tényezőnek a keresetek differenciálásában betöltött szerepét az állam — jövedelempolitikája keretében — szabályozza.

A munkaerő képzettség szerinti minőségi összetételének az utóbbi két évtizedben bekövetkezett állandó és egyre gyorsuló javulása a társadalmi-gazdasági fejlődés egyik alapvető tényezője. A szakképzettség fokának a technika és a tudományok gyors fejlődésének jelen időszakában a kereseti különbségek kialakításában feltétlenül szerepet kell kapnia, a magasabb tudás megszerzésének ösztönzése, s az elért képzettség hatékony felhasználásának fokozása érdekében.

Az 1967. szeptemberi adatfelvétel alapján megállapíthatjuk, hogy a kereseti arányok alakulására a munkaköri beosztás mellett a szakképzettség foka és típusa is hatással van, a munkaköri beosztás hatása a kereseti különbségek differenciálására azonban nagyobb, mint a képzettség fokáé és típusáé.

A szocialista szektorban a középfokú szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak kereken 300 forinttal (15 százalékkal), a felsőfokú szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak pedig 800 forinttal (41 százalékkal) keresnek többet, mint a szak- és betanított munkások.

A szakképzettség foka szerinti kereseti különbségek a szocialista szektoron belül a szövetkezeti szektorban lényegesen nagyobbak, mint az állami szektorban. E jelenség magyarázatát a szövetkezeti szektornak (és ezen belül is elsősorban a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek) az utóbbi 3–4 évben bekövetkezett nagyszámú szakemberrel történt megerősítésében találhatjuk meg.

A szakembereknek a szervezetek felé irányuló áramlását az állam anyagilag is ösztönözte.

13. tábla

*Az alkalmazottak, valamint a szak- és betanított munkások
átlagos havi keresete a szocialista szektorban
(1967. szeptember)*

Szektor	A felsőfokú	A középfokú	A szak- és betanított munkások
	szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak		
átlagos havi keresete			
Forint			
Állami	2734	2228	1953
Szövetkezeti	3186	2329	1962
Szocialista	2757	2239	1955
Index: szocialista szektor = 100			
Állami	99,2	99,5	99,9
Szövetkezeti	115,6	104,0	100,4
Szocialista	100,0	100,0	100,0
Index: szak- és betanított munkások = 100			
Állami	140,0	114,1	100,0
Szövetkezeti	162,4	118,7	100,0
Szocialista	141,0	114,5	100,0

14. tábla

*A munkások és alkalmazottak átlagos havi keresete a szakképzettség foka szerint
népgazdasági áganként az állami szektorban
(1967. szeptember)*

A szakképzettség foka	Ipar	Építő- ipar	Mező- gazda- ság	Közle- kedés	Keres- kedelem	Egész- ségügyi, szociális és kultu- rális ellátás	Lakás- ellátás és egyéb szolgál- tatás	Pénz- ügy, igazga- tás és egyéb ágazat	Állami szektor
	területén foglalkoztatottak átlagos havi keresete								
Forint									
Felső	3286	3714	3040	2969	2807	2334	2958	3277	2734
Közép	2437	2582	2128	2057	2026	1921	2051	2090	2228
Szak- és betanított munkás	1956	2141	1905	2054	1703	1815	1792	2046	1953
Index: állami szektor összesen = 100									
Felső	120,2	135,8	111,2	108,6	102,7	85,4	108,2	119,9	100,0
Közép	109,4	115,9	95,5	92,3	90,9	86,2	92,1	93,8	100,0
Szak- és betanított munkás	100,2	109,6	97,5	105,2	87,2	92,9	91,8	104,8	100,0
Index: szak- és betanított munkás = 100									
Felső	168,0	173,5	159,6	144,5	164,8	128,6	165,1	160,2	140,0
Közép	124,6	120,6	111,7	100,1	119,0	105,8	114,5	102,2	114,1

A szakképzettség foka szerinti kereseti arányok még jobban szemléltethetők az állami szektorról rendelkezésünkre álló adatok alapján. A szakképzettség nélküli munkások és alkalmazottak átlagos havi kereseténél (számítások

szerint 1605,— forint) a szak- és betanított munkások átlagkeresete 350 forinttal (22 százalékkal), a középfokú szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak átlagkeresete 620 forinttal (40 százalékkal), a felsőfokú szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak átlagkeresete pedig 1100 forinttal (70 százalékkal) magasabb.

A szakképzettség foka és típusa szerinti kereseti arányok az egyes népgazdasági ágakban jelentős eltéréseket mutatnak. Az anyagi jellegű ágakban — a közlekedést kivéve — a felsőfokú végzettséggel rendelkezők átlagos havi keresete valamennyi népgazdasági ágban 60–70 százalékkal több, mint a szak- és betanított munkásoké. Legmagasabb kereseti különbségek e tekintetben az építőipar területén alakultak ki. A nem anyagi jellegű ágak közül az egészségügyi, szociális és kulturális ellátás területén a legkisebbek a kereseti különbségek, elsősorban a nagy súlyt képviselő pedagógusok alacsony kereseti szintje miatt. A lakásellátás és egyéb szolgáltatás, valamint a pénzügy és igazgatás területén a felsőfokú végzettséggel rendelkező alkalmazottak a szak- és betanított munkások keresetéhez viszonyított kereseti arányai hasonlóak az anyagi jellegű ágakban kialakult kereseti különbségekhez.

Az állami szektor anyagi jellegű ágaiban a szakképzetlen munkások és alkalmazottak átlagos havi keresetéhez viszonyítva a szak- és betanított munkások keresete — a kereskedelmet kivéve — 25–30 százalékkal nagyobb. A kereskedelem területén ez az arány csupán 3,7 százalék. A kereskedelemben a szak- és betanított munkások túlnyomó többségét a kereskedelmi eladók képezik, akiknek kereseti szintje a többi népgazdasági ág szak- és betanított munkásainak kereseti szintjéhez mérten alacsony.

Az anyagi jellegű ágakban — a forgalom területét kivéve — a középfokú szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak átlagos havi keresete 50–55 százalékkal nagyobb a szakképzetlen munkások és alkalmazottak átlagkereseténél. A közlekedés és a kereskedelem területén ez az arány 23–27 százalék között mozog.

15. tábla

A szakképzetlen és a szakképzett munkások és alkalmazottak keresete között kialakult különbségek az anyagi jellegű ágakban (1967. szeptember)

A szakképzettség foka	Ipar	Építőipar	Mezőgazdaság	Közlekedés	Kereskedelem
	területén foglalkoztatottak átlagos havi keresete				
	Forint				
Felső	3286	3714	3040	2969	2807
Közép	2437	2582	2128	2057	2026
Szak- és betanított munkás	1956	2141	1905	2054	1703
Szakképzetlen*	1563	1690	1452	1624	1642
	Index: szakképzetlen = 100				
Felső	210,2	219,8	209,4	182,8	171,0
Közép	155,9	152,8	146,6	126,7	123,4
Szak-és betanított munkás	125,1	126,7	131,2	126,5	103,7

* Számított adatok.

A felsőfokú szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak átlagos havi keresete az ipar, az építőipar és a mezőgazdaság területén 210–220 százaléka

(tehát több mint kétszerese) a szakképzetlen dolgozók keresetének. A közlekedés és a kereskedelem területén a dolgozók e két kategóriája között kialakult kereseti különbség 183, illetve 171 százalék.

Az átlagos havi keresetek differenciálódnak a szakképzettség típusa szerint is. A szocialista szektor területén foglalkoztatott felsőfokú szakképzettséggel rendelkező dolgozók átlagos havi keresete jelentős mértékben különbözik aszerint, hogy egyetemi, főiskolai vagy felsőfokú technikai, szakiskolai végzettséggel rendelkeznek-e. A kétféle felsőfokú végzettséggel rendelkezők keresete között azonban nemcsak a képzés szintje miatt vannak különbségek, hanem amiatt is, hogy a felsőfokú technikumot, szakiskolát végzettek csak néhány éves gyakorlattal rendelkeznek, mivel ez a képzési forma csupán 4–5 éve indult meg.

A kereset szintje az egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkező alkalmazottak közül a műszaki mérnököknél a legmagasabb és a tanároknál a legalacsonyabb.

16. tábla

A felsőfokú szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak átlagos havi keresete szakképzettségi típusonként a szocialista szektorban (1967. szeptember)

Szakképzettségi típus	Átlagos havi kereset (forint)	A felsőfokú végzettséggel rendelkezők összesen = 100
Műszaki mérnöki	3527	127,9
Természettudományi	3091	112,1
Mezőgazdasági mérnöki	3171	115,0
Állatorvosi	3214	116,6
Közgazdasági	3231	117,2
Jogi	3155	114,4
Orvosi	3241	117,6
Gyógyszerészi	2517	91,3
Tanári	2270	82,3
Bölcsészettudományi	2785	101,0
Egyéb egyetemi, főiskolai	2924	106,1
Egyetemi, főiskolai összesen	2933	106,4
Felsőfokú műszaki technikus	2647	96,0
Felsőfokú mezőgazdasági technikus	2507	90,9
Felsőfokú közgazdasági technikus	2704	98,1
Felsőfokú pedagógiai szakiskolai	1711	62,1
Felsőfokú szakiskolai összesen	2043	74,1
<i>Összes felsőfokú végzettségű</i>	<i>2757</i>	<i>100,0</i>

Bár a felsőfokú végzettséggel rendelkező alkalmazottak átlagos havi keresetének népgazdasági ágak szerint mutatkozó eltérései igazodnak a népgazdasági ágak munkásainak és alkalmazottainak átlagos kereseti szintje alapján kialakult különbségekhez, a szakképzettségi típusok szerinti kereseti különbségek ezektől az arányoktól jelentős mértékben eltérnek. A műszaki mérnökök az építőiparban, a pénzügy és igazgatás, valamint a kereskedelem területén érték el a legmagasabb kereseti szintet. A mezőgazdasági mérnökök és a közgazdászok keresete a mezőgazdaság területén a legmagasabb. A tanárok és a

felsőfokú pedagógiai szakiskolai végzettséggel rendelkezők átlagos havi keresete valamennyi népgazdasági ágban magasabb (a tanároké mintegy 20–50 százalékkal), mint a szociális, egészségügyi és kulturális ellátás területén, ahol a pedagógusok túlnyomó többségét foglalkoztatják. A gyógyszerészek keresete is lényegesen magasabb az ipar, a pénzügy, az igazgatás és a közlekedés területén, mint a kereskedelemben. A népgazdasági ágra jellemző szakmák közül saját águkban csak a mezőgazdasági mérnökök és technikusok érik el a legmagasabb kereseti szintet.

17. tábla

A felsőfokú szakképzéssel rendelkező alkalmazottak átlagos havi keresete a szocialista szektorban szakképzettségi típusonként népgazdasági ágak szerint (1967. szeptember)

Szakképzettségi típus	Ipar	Építőipar	Mezőgazdaság	Közlekedés	Kereskedelem	Egészségügyi, szociális és kulturális ellátás	Lakás-ellátás és egyéb szolgáltatás	Pénzügy, igazgatás és egyéb ágazat	Szocialista szektor									
										területén foglalkoztatottak átlagos havi keresete								
										Index: szocialista szektor összesen = 100								
									forint									
Műszaki mérnöki	98,8	112,0	91,0	91,7	105,0	87,0	92,8	106,2	3527									
Természettudományi	101,9	111,5	96,2	118,1	91,5	99,0	95,9	96,8	3091									
Mezőgazdasági mérnöki ...	91,7	100,8	111,0	97,0	93,6	88,6	85,0	94,4	3171									
Állatorvosi	119,9	—	108,1	62,2	84,0	122,2	96,9	91,2	3214									
Közgazdasági	100,3	106,4	115,6	92,7	97,1	88,5	95,2	105,4	3231									
Jogi	99,2	98,7	104,9	93,5	97,2	92,3	88,5	105,3	3155									
Orvosi	116,6	—	103,4	113,5	77,9	93,2	81,0	115,8	3241									
Gyógyszerészi	120,3	—	86,1	131,1	96,6	110,1	112,2	138,7	2517									
Tanári	122,8	125,1	157,1	125,6	122,4	98,6	131,1	128,7	2270									
Bölcsészettudományi	99,5	115,4	126,4	105,9	117,3	96,6	103,6	108,8	2785									
Egyéb egyetemi, főiskolai ..	107,3	111,3	117,0	85,8	76,9	94,3	105,4	93,2	2924									
Egyetemi, főiskolai összesen	115,0	128,7	118,6	105,5	97,0	86,4	103,2	113,1	2933									
Felsőfokú műszaki technikus	102,4	100,2	103,8	84,9	109,7	89,1	94,5	108,8	2647									
Felsőfokú mezőgazdasági technikus	90,3	102,8	104,3	81,9	98,9	76,1	86,0	97,4	2507									
Felsőfokú közgazdasági technikus	107,5	93,0	126,3	92,0	96,5	80,8	98,7	105,3	2704									
Felsőfokú pedagógiai szakiskolai	103,5	103,6	135,8	140,2	125,5	99,3	138,5	155,9	1711									
Felsőfokú szakiskolai összesen	130,4	130,7	131,1	112,8	126,9	84,1	117,5	131,8	2043									
Összes felsőfokú végzettségű	118,8	134,1	116,2	107,7	101,7	84,7	107,3	118,9	2757									

A középfokú szakképzéssel rendelkező alkalmazottak szakképzettségi típusok és népgazdasági ágak szerinti kereseti arányai bizonyos mértékben különböznek a felsőfokú végzettséggel rendelkezők kereseti arányaitól. A műszaki technikusok kereseti szintje a szakképzettségükre leginkább jellemző népgazdasági ágakban — az iparban és az építőiparban — a legmagasabb, a mezőgazdasági technikusoké pedig — hasonlóan a mezőgazdasági mérnökök kereseti szintjéhez — a mezőgazdaság területén éri el a legmagasabb szintet. A közgazdasági technikusok átlagos havi keresete — a mezőgazdaságot kivéve — a különböző népgazdasági ágak között nem mutat jelentősebb eltéré-

seket, annál inkább a tanítóké, akiknek éppen a képzettségükre jellemző népgazdasági ágban – a szociális, egészségügyi és kulturális ellátás területén – legkisebb az átlagkeresete.

18. tábla

A középfokú szakképzettséggel rendelkező alkalmazottak átlagos havi keresete a szocialista szektorban szakképzettségi típusonként népgazdasági ágak szerint (1967. szeptember)

Szakképzettségi típus	Ipar	Építőipar	Mezőgazdaság	Közlekedés	Kereskedelem	Egészségügyi, szociális és kulturális ellátás	Lakás-ellátás és egyéb szolgáltatás	Pénzügy, igazgatás és egyéb ágazat	Szocialista szektor									
										területén foglalkoztatottak átlagos havi keresete								
										Index: szocialista szektor összesen = 100								
									forint									
Műszaki technikus	103,4	107,5	94,5	84,2	92,0	86,3	86,6	91,7	2619									
Mezőgazdasági technikus ..	88,8	91,4	112,9	82,5	89,0	73,7	82,8	86,4	2336									
Közgazdasági technikus ...	99,8	103,6	112,1	97,5	99,2	91,4	93,8	101,8	1996									
Középfokú pedagógiai végzettségű	100,9	109,2	115,9	104,5	98,3	98,2	99,5	143,5	1927									
<i>Középfokú szakképzettséggel rendelkezők összesen</i>	<i>108,2</i>	<i>114,0</i>	<i>111,1</i>	<i>91,9</i>	<i>89,7</i>	<i>85,8</i>	<i>91,6</i>	<i>93,3</i>	<i>2239</i>									

A legutóbbi hasonló jellegű adatfelvétel – 1964 szeptembere – óta bekövetkezett keresetnövekedések arra utalnak, hogy a keresetek növekedésének beosztás (munkakör) szerinti differenciálódását nem követte a képzettség foka szerinti differenciálódás. Az 1964. és 1967. évek között az állami szektorban foglalkoztatott felső- és középfokú végzettséggel rendelkező alkalmazottak keresete nagyjából azonos mértékben emelkedett (6,7, illetve 6,1 százalékkal), bár ezen belül ágazatonként bizonyos eltérések fellelhetők.

19. tábla

Az állami szektorban és a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben foglalkoztatott felső- és középfokú végzettséggel rendelkező alkalmazottak átlagos havi keresetének alakulása

Szektor	A felsőfokú			A középfokú		
	végzettségűek átlagos havi keresete					
	1964. szeptemberben (forint)	1967.	Index: 1964. év = 100	1964. szeptemberben (forint)	1967.	Index: 1964. év = 100
<i>Az állami szektorban összesen</i>	<i>2726</i>	<i>2910</i>	<i>106,7</i>	<i>2100</i>	<i>2228</i>	<i>106,1</i>
Ebből:						
az iparban	3190	3385	106,1	2319	2437	105,1
az építőiparban	3371	3793	112,5	2276	2582	113,4
a mezőgazdaságban	2723	3169	116,4	1899	2128	112,1
a közlekedésben	2704	3094	114,4	2001	2057	102,8
a kereskedelemben	2604	2842	109,1	1914	2026	105,9
a szociális, kulturális és egyéb szolgáltató jellegű ágazatokban	2550	2705	106,1	1906	1988	104,3
<i>A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben összesen*</i>	<i>3532</i>	<i>3770</i>	<i>106,7</i>	<i>2498</i>	<i>2732</i>	<i>109,4</i>

* Alkalmazottak és tagok évi zárszámadások alapján számított kereseti, illetve jövedelmi adatai.

A felsőfokú végzettségűek közül az építőiparban, a mezőgazdaság állami szektorában és a közlekedésben dolgozók keresetei nőttek a legnagyobb mértékben. Ennek azonban az a magyarázata, hogy ezekben az ágazatokban a felsőfokú végzettségűeknek nagyobb hányada vezető beosztású, mint a többi ágazatban. A felsőfokú végzettségűek átlagos keresetének viszonylag kismértékű növekedésében annak volt meghatározó szerepe, hogy a szolgáltató jellegű ágazatokban (igazgatás, egészségügy, kulturális ágazatok) foglalkoztatják a felsőfokú végzettségűek 63 százalékát, ugyanakkor ezek átlagos keresete 1964 és 1967 szeptembere között csak 6 százalékkal emelkedett. A középfokú végzettségű alkalmazottak közül csak az építőiparban és a mezőgazdaság állami szektorában dolgozók keresetének növekedése haladta meg a 10 százalékot. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben foglalkoztatott felső- és középfokú végzettségű dolgozók keresete — ezek túlnyomórészt vezetőállást töltenek be — meghaladja az állami szektor valamennyi ágazatában (iparban stb.) elért keresetek színvonalát.

Az alkalmazotti keresetek növekedésének szakképzettségi típusok szerinti összehasonlítása azt mutatja, hogy az 1964–1967. évek között a jogászok, a közgazdászok és főként a tanárok keresete nőtt a legnagyobb mértékben, bár a tanárok kereseti szintje így is számottevő mértékben elmarad a többi felsőfokú végzettséggel rendelkezők keresetétől. A középfokú szakképzettséggel rendelkezők közül a műszaki technikusok és a tanítók keresete nőtt a legnagyobb mértékben, főként a művezetők és a pedagógusok 1966. évi bérrendezése következtében.

20. tábla

Az állami szektorban foglalkoztatott felső- és középfokú végzettséggel rendelkező alkalmazottak átlagos havi keresetének alakulása szakképzettségi típusonként

A szakképzettségi típus	1964.	1967.	Index: 1964. év = 100
	szeptemberben (forint)		
<i>Egyetemi, főiskolai végzettségűek összesen</i>	2726	2910	106,7
Ebből:			
Műszaki mérnök	3368	3568	105,9
Mezőgazdasági mérnök	2771	2943	106,2
Közgazdász	2975	3216	108,1
Jogász	2814	3171	112,7
Orvos	3113	3241	104,1
Tanár	2054	2268	110,4
<i>Középfokú szakképzettséggel rendelkezők összesen</i>	2100	2228	106,1
Ebből:			
Műszaki technikus	2421	2619	108,2
Mezőgazdasági technikus	1964	2052	104,5
Közgazdasági technikus	1930	1985	102,8
Tanító	1776	1924	108,3

A keresetek növekedésének hatására módosult a munkások és alkalmazottak aránya a kereset nagysága szerint: tovább csökkent az alacsony keresetűek aránya és emelkedett a magasabb keresetűeké. 1964 és 1966 szeptembere között például az 1000 forintnál kevesebbet keresők aránya 9,1 százalékról 6,6 százalékra csökkent, a 2000 forintnál többet keresők pedig 26,5 százalékról 32,5 százalékra nőtt.

A szak- és betanított munkások átlagos havi keresetén belül a szakmai csoportonkénti és szakmánkénti keresetek rámutatnak a különböző munkásszakmákban dolgozók eltérő díjazására. Az egyes szakmai csoportok és szakmák utalnak a munka nehézségi fokára és bonyolultságára is, ezért a szakmák közötti kereseti különbségek szükségszerűek. Az egyes munkás szakmák közül a bányászati szakmák kereseti szintje a legmagasabb, a kereskedelmi szakmák pedig a legalacsonyabb.

A kereskedelmi szakmáknak a szak- és betanított munkások átlagos kereseti szintjénél mintegy 20–22 százalékkal alacsonyabb díjazása az 50-es években kialakult és az 1960-ig tartó előítéletek következménye, amelyek a kereskedelmi dolgozók hátrányos anyagi megkülönböztetése mellett szerepük és fontosságuk kedvezőtlen elbírálásában nyilvánultak meg.

A szakmáknak az állami és a szövetkezeti szektorban kialakult kereseti szintje között csupán néhányban mutatkozik jelentősebb különbség. A szövetkezeti szektorban magasabb a közlekedési, a bőr- és szőrmeipari, valamint a mezőgazdasági szakmák, ugyanakkor lényegesen alacsonyabb a vegyi-, gumi- és a műanyagipari, valamint az élelmiszeripari szakmák díjazása.

21. tábla

A szocialista szektorban foglalkoztatott szak- és betanított munkások átlagos havi keresete szakmai csoportonként (1967. szeptember)

Szakmai csoport	Az állami		A szövetkezeti		A szocialista	
	szektor területén foglalkoztatottak átlagos keresete					
	forint	az összes = 100	forint	az összes = 100	forint	az összes = 100
<i>Szak- és betanított munkások összesen</i>	1953	100,0	1962	100,0	1955	100,0
Ebből:						
Bányászati szakmák	3410	174,6	—	—	3410	174,4
Vas- és fémipari szakmák	2062	105,6	2076	105,8	2064	105,6
Építőanyag-ipari szakmák	2168	111,0	2114	107,7	2166	110,8
Vegyi-, gumi- és műanyagipari szakmák	1814	92,9	1595	81,3	1791	91,6
Faipari szakmák	1999	102,4	2015	102,7	2005	102,6
Papír- és nyomdaipari szakmák	1952	99,9	1842	93,9	1949	99,7
Textil- és textilruházati ipari szakmák	1614	82,6	1511	77,0	1585	81,1
Bőr-, szőrme- és cipőipari szakmák	1714	87,8	1854	94,5	1763	90,2
Élelmiszeripari szakmák	2046	104,8	1762	89,8	2034	104,0
Építőipari szakmák	2107	107,9	2099	107,0	2105	107,7
Mezőgazdasági szakmák	1815	92,9	1892	96,4	1860	95,1
Közlekedési szakmák	2199	112,6	2549	129,9	2306	118,0
Kereskedelmi szakmák	1523	78,0	1544	78,7	1529	78,2

A szak- és betanított munkások szakmai csoportok szerinti keresete az egyes népgazdasági ágakban eltérő. Az ipari és az építőipari szakmai csoportokban dolgozók átlagos havi keresete alapján megállapíthatjuk, hogy a — pénzügyet és igazgatást kivéve, ahol viszonylag alacsony az ilyen szakmákban foglalkoztatottak száma — az ipari és építőipari szakmák kereseti szintje az ipar és az építőipar területén a legmagasabb. Mezőgazdasági szakmákban csak a mezőgazdaság területén dolgoznak szak- és betanított munkások. A közlekedési szakmák legmagasabb kereseti szintje a mezőgazdaság területén alakult ki a gépkocsi-, a dömper- és vontatóvezetőknek a többi népgazdasági ághoz viszo-

nyitott magasabb díjazása következtében. A kereskedelmi szakmákban dolgozók magasabb kereseti szintet értek el az ipar és a közlekedés területén, mint saját népgazdasági águkban, a kereskedelemben. (Lásd a 22. tábla első részét.)

Az egyes népgazdasági ágak között a szakmai csoportok szerint kialakult kereseti arányokat lényegében alátámasztják a fontosabb munkás szakmákban dolgozók kereseti arányai. A szocialista szektor egészére vonatkozó átlagos keresetektől való százalékos eltérések – lásd a 22. tábla második részét – szemléltetően bizonyítják azt, hogy az iparra és az építőiparra jellemző szakmák kereseti szintje az iparban, az építőiparban a legmagasabb, a közlekedési szakmáké pedig a mezőgazdaság területén.

Az 1967. évi kereseti arányok alakulása alapján megállapíthatjuk, hogy a hozott bérügyi intézkedések és a keresetek növekedésének automatizmusa alapján már az új gazdaságirányítási rendszert megelőző években megindult a differenciálódási folyamat. A keresetek differenciálódása elsősorban a munkakörök szerinti kereseti arányokban érvényesült. A szakképzettség foka szerinti keresetnövekedés – a szakképzettség különböző fokától függetlenül – közel azonos mértékű volt.

РЕЗЮМЕ

В статье демонстрируются сложившиеся в годы до введения новой системы управления народным хозяйством пропорции зарплаток рабочих и служащих, занятых в социалистическом секторе.

В первой главе авторы рассматривают некоторые вопросы связи соотношений зарплаток с динамикой национального дохода и жизненного уровня и затем, – при помощи основывающегося на десятичном распределении показателя неравенства, – констатируют, что в Венгрии до 1966 года, несмотря на рост уровня зарплаток, стабилизировались пропорции зарплаток, сложившиеся в 1950 годы.

Дальнейшие главы посвящены сопоставлению уровней зарплаток рабочих и служащих, занятых в различных отраслях народного хозяйства, а также пропорциям зарплаток по степеням и типам образования и, соответственно, по различным должностям.

На основании многостороннего исследования пропорций зарплаток авторы делают вывод, что на основании проведенных в последние годы мероприятий в области заработной платы и автоматизма роста зарплаток уже в предшествующем внедрение новой системы управления народным хозяйством 1967 году начался процесс дифференциации зарплаток. Однако, настоящая дифференциация реализуется, в первую очередь, в пропорциях зарплаток по должностям. Рост зарплаток по уровню квалификации, был приблизительно одинаковым.

SUMMARY

The article is dealing with the earning ratios of workers and employees of the socialist sector of the economy developed during the years preceding the introduction of the new management system.

In the first chapter the authors are treating problems of earning ratios related to national income and the formation of living standard. And with the help of a disproportionality indicator based on the decil distribution of earnings the article is pointing to the fact that until 1966 in spite of increasing earning level the ratios of the 1950's have been prevalent in Hungary.

In the following chapters the comparison of earning levels of workers and employees working in different branches, the proportions of earnings according to the level and type of skill and the sphere of activity have been dealt with.

On the basis of a many-sided analysis of earning ratios the authors pointed out that wage-policy measures of the last years and the automacy of increasing wages have brought about already in 1967, the year preceding the introduction of the new management system, a process of differentiation. But differentiation in earnings can mainly be observed in the ratios of earnings related to spheres of activity. The increase in earnings according to the skill – independently of the differences in the level of skill – generally was about of the same measure.

AZ ÁLLATI ÉS NÖVÉNYI EREDETŰ ZSIRADÉKOK

CSERES TIBORNÉ

Magyarországon 1967-ben a lakosság összesen 264 700 tonna állati és növényi zsiradékot fogyasztott. Egy főre tehát 25,9 kilogramm jutott, ami napi 60–65 grammnak felel meg fejenként. Ez a mennyiség azonos az ideálisnak ítélt zsiradékfogyasztás mennyiségével. Természetes azonban, hogy a lakosság nem minden rétegének fogyasztása éri el az ideálist. A napi zsiradékfogyasztás foglalkozásonként (jövedelem) és évszakonként is eltérő.

Az országos adatok szerint napi zsiradékfogyasztásunk elég stabilnak mondható: 1962 és 1967 között minden évben 57,5 és 63,9 gramm között volt, ami évi 23–26 kilogrammos fogyasztásnak felel meg. Ez a zsiradékmennyiség a következőképpen oszlik meg a különféle állati és növényi eredetű zsiradékok között.

1. tábla

Az egy főre jutó évi átlagos fogyasztás a főbb zsiradékokból
(kilogramm)

Zsiradék	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.
	évben					
<i>Zsiradék összesen</i>	22,8	23,8	24,4	23,1	24,6	25,9
<i>Ebből:</i>						
Sertészsír	18,8	19,5	20,0	18,6	20,1	21,4
Baromfizsír	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9
Vaj	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
Étolaj	1,0	1,2	1,3	1,2	2,0	1,2
Margarin	0,6	0,7	0,7	0,8		0,8

A munkás-alkalmazotti háztartások évszakonkénti zsiradékfogyasztása mindinkább kiegyenlítődik; nyári fogyasztásuk 5 százalékkal alatta marad, őszi fogyasztásuk 2, a téli pedig 5 százalékkal meghaladja az évi fogyasztásból számított átlagot. A paraszti fogyasztásban is érvényesül a kiegyenlítődési tendencia, ha nem is olyan egyértelműen, mint a munkás-alkalmazotti háztartásokban. A paraszti háztartások egy főre jutó zsiradékfogyasztása tavasszal és nyáron meghaladja (5, illetve 6 százalékkal), ősszel és télen pedig nem éri el (7, illetve 5 százalékkal) az átlagot.

A zsiradékfogyasztást havonként vizsgálva kitűnik, hogy a munkás-alkalmazotti háztartások esetében a zsiradékfogyasztást elsősorban az éghajlati

tényezők befolyásolják, míg a paraszti háztartásokban a döntő ok a munka jellege. A kétféle háztartás között másfajta eltérés is megállapítható: a munkás-alkalmazotti háztartásokban minden évszakban lényegesen magasabb az étolaj- és a margarin fogyasztás aránya, mint a paraszti háztartásokban, ahol viszont a szalonna fogyasztás aránya magas, különösen nyáron és tavasszal.

2. tábla

Egy főre jutó zsiradékfogyasztás megoszlása évszakonként

Évszak	Zsír-	Étolaj- és margarin-	Étkezési szalonna-	Összes zsiradék
	fogyasztás sz összes zsiradék százalékában			
Munkás-alkalmazotti háztartások				
Tavaszi	67	12	21	100
Nyári	68	11	21	100
Őszi	67	12	21	100
Téli	72	13	15	100
Éves átlag	69	12	19	100
Paraszti háztartások				
Tavaszi	61	3	36	100
Nyári	61	2	37	100
Őszi	66	3	31	100
Téli	70	2	28	100
Éves átlag	64	3	33	100

Az azonos színvonalú jövedelemmel rendelkező háztartások esetében kiderült, hogy bár a jövedelem azonos, az ételmezési kiadások nagysága igen eltérő. Ezekben a háztartásokban a zsiradékok fogyasztása az ételmezési kiadások színvonalát követi. Az egy főre jutó évi zsírfogyasztás mennyisége azokban a háztartásokban, amelyekben az ételmezési kiadás az átlagosnak 70–90 százaléka, 16 kilogramm, amelyekben 90–110 százaléka, 20 kilogramm, amelyekben 110–130 százaléka, 22 kilogramm. (Ezek a mennyiségek az átlagos fogyasztásnak 84, 104, illetve 116 százalékát teszik ki.) Tehát azok a háztartások, amelyek ételmezésre többet fordítanak, több zsiradékfelét is fogyasztanak.

A 2800 paraszti háztartás ételmiszer-fogyasztási adatai szerint a zsiradékfogyasztás mennyisége csupán három körzetben haladja meg az országos paraszti átlagot: Bács-Pest, Békés-Csongrád-Szolnok és Fejér-Komárom-Veszprém megyékben. A legtöbb zsiradékot a Békés-Csongrád-Szolnok körzetben fogyasztják (23,5 kg), a legkevesebbet Somogy-Zalában (18,8 kg). Az étkezési szalonna legközkedveltebb Békés-Csongrád-Szolnok (9,2 kg), a legkevésbé fogyasztott Somogy-Zala körzetben (4,7 kg). Zsírból Győr-Vasban fogy a legtöbb (16,2 kg), a legkevesebb Hajdú-Szabolcsban. Hajdú-Szabolcsban fogy azonban a legtöbb margarin (0,7 kg), a többi körzetben a margarin fogyasztás mennyisége általában 0,2–0,3 kilogramm.

A paraszti háztartások csak jelentéktelen arányban fogyasztanak étolajat és margarint. Ez derül ki az országos zsiradékfogyasztási adatokból is. A legnagyobb mértékben fogyasztott zsiradék Magyarországon a sertészsír kiolvasztott zsiradék vagy szalonna formájában. A második helyen (de arányában csak töredéke a sertészsír-fogyasztásnak) a vaj áll, majd az étolaj, a baromfiszír és a margarin következik.

Az egy főre jutó zsiradékfogyasztás hazánkban elég jelentős, eléri az összes élelmiszerre és élvezeti cikkekre fordított kiadásoknak kb. 9–10 százalékát.

3. tábla

Az egy főre jutó állati és növényi zsiradékok értékének aránya

Megnevezés	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
	évben (százalék)				
<i>Élelmiszer és élvezeti cikkek összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ebből:					
Zsiradék összesen	10,6	10,0	9,8	9,4	8,7
Ezen belül:					
Sertés- és baromfizsiradékok	8,8	8,3	8,0	7,6	6,9
Vaj	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3
Növényi zsiradék	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5

SERTÉS- ÉS BAROMFIZSIRADÉKOK

A világon a legnagyobb mennyiségű sertészsiradékot az Egyesült Államok termeli, termelésének tendenciája azonban csökkenő. 1966. évi termelése az 1948–1952. évek átlagának csak mintegy háromnegyede volt. Az Egyesült Államok a világ egyik legnagyobb sertészsír-szállítója is. Az Egyesült Államok után a legnagyobb mennyiségű sertészsírt a Német Szövetségi Köztársaság termeli. Termelése 1966-ban az Egyesült Államok zsírtermelésének egyharmada, közel 300 000 tonna volt. A Német Szövetségi Köztársaságban magas a zsiradékfogyasztás (26 kilogramm fejenként), és ennek közel egynegyede (6 kg) a sertészsiradék. E magas fogyasztás a korábbi években nagymennyiségű zsiradék-behozattal tett szükségessé (az 1948–1952. években az átlagos behozatal 45 000 tonna volt), újabban ez nagymértékben lecsökkent (1965-ben a sertészsír-behozatal már csak 9000 tonna volt).

4. tábla

A sertészsír termelésének alakulása néhány országban*

Ország	1948–1952. évek átlaga	1966-ban	
	ezer tonna	százalék**	
Egyesült Államok***	1200	875	73
Német Szövetségi Köztársaság	139	298	214
Magyarország	72	240	333
Brazília	67	100	149
Olaszország	56	81	145
Csehszlovákia***	37	71	192
Jugoszlávia***	81	66	81
Hollandia	45	62	138
Belgium***	9	55	611
Kanada	55	52	95
Dánia	14	40	286
Ausztria	22	27	123
Bulgária	24	141

* Az élve exportált állatok zsiradékával együtt.

** Az 1948–1952. évek átlagának százalékában.

*** Zsírzsálonna.

Magyarország a sertészsír termelése terén a világon az Egyesült Államok és a Német Szövetségi Köztársaság után a harmadik helyet foglalja el 1966. évi 240 000 tonnás termelésével. Sertészsírtermelésünk 1966-ban az 1948–1952. évek átlagának háromszorosa. Ennél csak Belgium és Dánia termelési üteme erőteljesebb. Csökkent a sertészsírtermelés az Egyesült Államokon kívül Jugoszláviában is, Kanadában pedig stagnál. A többi jelentősebb sertészsírtermelő országban a sertészsírtermelés mérsékelten növekedett.

A jelentősebb sertészsírt, szalonnát és baromfizsíradékot exportáló országok: az Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, a Szovjetunió és Dánia. Az Egyesült Államok sertés- és baromfizsíradék-exportja – termeléséhez hasonlóan – erősen csökkenő. Csökkent továbbá Hollandia exportja is, az 1960. és 1965. évek közötti időszakban közel 40 százalékkal.

A világ összes sertés- és baromfizsíradék-exportjának mintegy fele az Egyesült Királyságba, több mint 10 százaléka Japánba, 3–4 százaléka pedig Belgiumba, Hollandiába és a Szovjetunióba irányul.

5. tábla

A sertés- és baromfizsír külkereskedelmének alakulása
(ezer tonna)

Ország	Kivitel			Ország	Behozatal		
	1960	1964	1965		1960	1964	1965
<i>Világ összesen</i>	462	501	333	<i>Világ összesen</i>	496	605	426
Ebből:				Ebből:			
Egyesült Államok	281	309	114	Egyesült Királyság	205	279	215
Franciaország	43	38	48	Japán	18	42	46
Hollandia	52	61	30	Belgium	7	16	27
Olaszország	1	2	22	Kuba	86	53	23
Szovjetunió	18	25	22	Hollandia	43	56	17
Dánia	13	18	18	Szovjetunió	4	18	17
Bulgária	9	8	11	Peru	18	23	9
Magyarország	—	4	7	Bolívia	6	8	8
Hong Kong	2	3	5	Chile	8	6	6
Argentína	10	4	5	Magyarország	—	15	5

Magyarország sertészsír- és szalonna-külkereskedelme exportáló jellegű. Kivitelünk az utóbbi években – az 1965. év kivételével – a szocialista országokba irányult. A megfelelő sertészsíradék- és szalonnaellátás érdekében – a kedvező termelési lehetőségek ellenére is – jelentős mennyiségben vásároltunk külföldről, elsősorban a Német Demokratikus Köztársaságból, Olaszországból, Hollandiából, Dániából, Romániából és Ausztriából fehérárut. Sertészsíradék-mérlegünk tételei 1960-ban: 192 600 tonna termelés, 200 800 tonna élelmezési felhasználás, 17 500 tonna export¹ és ugyanannyi import; 1966-ban a termelés 213 000, a fogyasztás 208 100, a behozatal 12 600, a kivitel 23 300 tonnát tett ki. (A mérlegben az olvasztott sertészsír, az étkezési szalonna, az ipari szalonna és a töpörtyű szerepel, zsírra átszámítva.)

A zsír és a zsírszalonna ára a nemzetközi piacon az 1960-as évhez viszonyítva növekvő tendenciájú, időnként azonban visszaesés tapasztalható. Így volt például 1963-ban és 1964-ben. A világviszonylatban megindult akció,

¹ Az élve kiszállított állatok zsíránakával együtt.

amelynek célja a mezőgazdasági termékek árainak stabilizálása, illetve emelése, a sertészsírnál (és az egyéb állati és növényi zsiradékoknál is) lényegében sikerrel járt. Az említett hullámozástól eltekintve a sertészsír ára fél évtized alatt emelkedett.

A VAJ ÉS A MARGARIN

A jelentősebb vaját termelő országok száma közel két tucatra tehető. Ezeknek nagy része európai ország. A legkiemelkedőbbek: Délkelet- és Közép-Európában a szocialista országok, valamint Svájc és Ausztria, Nyugat-Európában a Közös Piac országai, északon Írország, Svédország, Norvégia és Finnország, Amerikában Kanada és az Egyesült Államok, továbbá Ausztrália és Új-Zéland.

1966-ban a világ vajtermelése meghaladta a 4 millió tonnát. A Szovjetunió és a Közös Piac országainak együttes termelése meghaladta az 1–1 millió tonnát, fél millió tonna körüli volt az Egyesült Államok (515 000 t), a Német Szövetségi Köztársaság (500 000 t) és Franciaország (492 000 t) termelése.

A termelt mennyiség – közel 20 000 tonna – alapján 1966-ban Magyarország Európában a 17–18. helyet foglalta el. Magyarországnál kevesebb vaját termeltek Jugoszláviában (18 000 t), Bulgáriában (12 000 t), Görögországban (8000 t) és Spanyolországban (4000 t).

6. tábla

A vajtermelés alakulásának tendenciája néhány országban

Ország	1966	1965	1966	1967	1966. év az 1965. éviszá- zalékában
	(ezer tonna)	Index: 1952–1956. év = 100			
Szovjetunió	1157	217	212	.	98
Egyesült Államok	515	88	73	81	83
Német Szövetségi Köztársaság	502	155	155	159	100
Franciaország	492	160	166	178	104
Német Demokratikus Köztársaság	206	168	176	169	105
Lengyelország	193	134	145	.	108
Hollandia	100	132	128	126	97
Csehszlovákia	84	205	205*	.	100
Belgium	82	97	97	97	100
Olaszország	68	102	108	111	106
Ausztria	45	142	145	158	102
Egyesült Királyság	35	164	136	168	83
Románia	28	367	467	.	127
Magyarország	19	155	173	209	112
Jugoszlávia	18	133	150	.	.

* Előzetes adat.

Az elmúlt tízéves időszakban (az 1966. év az 1952–1956. évek átlagához viszonyítva) a vajtermelés a Szovjetunióban és Csehszlovákiában megduplázódott, Franciaországban pedig több mint másfélszeresére növekedett.

1966-ban a termelés az előző évihez viszonyítva visszaesett Hollandiában, az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban. Ezen országok közül az Egyesült Államokban a vajtermelés a tízéves periódusban mindvégig a bázisévek átlaga alatt maradt, míg az Egyesült Királyságban és Hollandiában enyhén emelkedő termelési tendencia volt észlelhető.

Az egy főre jutó termelés alapján az országok a következőképpen csoportosíthatók:

Termelés (kilogramm/fő)	Ország
10 -	Német Demokratikus Köztársaság, Franciaország;
8 - 9	Német Szövetségi Köztársaság, Belgium;
5 - 6	Szovjetunió, Lengyelország, Ausztria, Csehszlovákia;
2 - 3	Egyesült Államok;
1 - 2	Olaszország, Magyarország, Bulgária;
0 - 1	Jugoszlávia.

A vaj nemzetközi kereskedelmében mintegy 14 erőteljesebben aktív ország van, ezek közül importálók: az Egyesült Királyság, Olaszország, Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság, Belgium, Svájc, Japán, Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság; exportálók: Dánia, a Szovjetunió, Hollandia, Franciaország, Írország, Finnország, Belgium, Lengyelország, Svédország, Új-Zéland.

7. tábla

A vaj nemzetközi kereskedelmének alakulása
(ezer tonna)

Ország	1960.	1965.	1966.	1967.*
	évben			
	Kivitel			
Világ összesen	599	602	590	655
Ebből:				
Dánia	118,1	115,5	111,8	103,8
Franciaország	28,9	29,8	40,3	57,0
Hollandia	36,8	35,1	47,8	56,0
Szovjetunió	57,6	43,0	54,1	.
Írország	8,1	20,6	23,7	30,0
Lengyelország	26,0	18,3	19,3	25,0
Finnország	21,5	19,4	18,0	17,0
Belgium	5,3	13,6	9,3	16,0
Német Szövetségi Köztársaság	-	14,6	4,8	14,0
Magyarország	5,7	4,9	5,1	7,8
Új-Zéland	173,5	187,3	186,9	210,0
Ausztrália	75,6	85,0	98,5	95,0
Egyesült Államok	.	28,0	5,2	.
	Behozatal			
Világ összesen	.	566	559	578
Ebből:				
Egyesült Királyság	416,2	446,1	451,7	457,2
Benelux államok	1,4	3,3	17,0	27,8
Olaszország	14,4	34,4	22,0	23,0
Német Szövetségi Köztársaság	25,7	10,8	12,0	13,9
Csehszlovákia	.	12,4	11,1	.

* Előzetes adat.

A legnagyobb mennyiségű vaját Európában (évente több mint 100 000 tonnát) Dánia exportálja. Utána Franciaország (57 000 t) és Hollandia (56 000 t) következik, de 50 000 tonnán felül exportál a Szovjetunió is. A Szovjetunió vajkivitele 1965-ben főként Csehszlovákiába (10 000 t), a Német Demokratikus Köztársaságba (20 000 t), Kubába (6000 t) irányult. Lengyelország világvizonylatban is jelentős vajexportőr, kivitele évi 20–25 000 tonna. Egyik fő piaca az Egyesült Királyság. Magyarország évente 5–6000 tonna vaját exportálja. Kivitelünk elsősorban Csehszlovákiába, a Német Demokratikus Köztársaságba, a Szovjetunióba, az Egyesült Királyságba, Olaszországba és néhány közel-keleti országba irányul.

A vaj ára (évi átlagára) – annak ellenére, hogy termelése általában növekedő és egyes országokban túlzottan nagy készletek halmozódtak fel – az utóbbi időben nem csökkent, vagy ha csökkent is (az Egyesült Királyságban például az 1965. évi 0,92 dollárról 0,83 dollárra esett a nagybani ár 1966-ban, Franciaországban pedig 1,77-ről 1,75 dollárra), a csökkenés nem volt számottevő. A legalacsonyabb vajár a legnagyobb mennyiséget importáló országban, Egyesült Királyságban alakult ki. Utána Dánia és Hollandia következik (a termelői ár 1,04, illetve 1,40 dollár kilogrammonként).

A fontosabb vajtermelő országokban a termelés jelentős mértékben meghaladja a belső fogyasztás fedezésére szükséges mennyiséget. Ezekben az országokban (a Közös Piac országaiban, az Egyesült Királyságban stb.) nem kívánatos vajfelesleg van, és a belső fogyasztás, illetve az egy főre jutó vajfogyasztás alakulása nem mutat olyan tendenciát, amely a helyzet kedvező változására engedne következtetni. A vajfogyasztás ugyanis az utóbbi években több országban csökkent.

8. tábla

Az egy főre jutó vajfogyasztás alakulása és az 1975-re várható kereslet néhány országban (kilogramm)

Ország	1960.	1964.	1975. évi várható kereslet
	évben		
Német Demokratikus Köztársaság	10,4	9,7	13,1
Belgium	7,4	7,3	9,5
Franciaország	6,5	7,2	8,6
Német Szövetségi Köztársaság	7,0	7,0	9,4
Csehszlovákia	6,1	6,8	8,0
Ausztria	4,3	5,1	5,5
Lengyelország	3,9	3,8	5,7
Hollandia	4,6	3,7	6,2
Egyesült Államok	3,4	3,1	3,1
Olaszország	1,9	1,6	2,3
Magyarország	1,5	1,6	2,4
Jugoszlávia	0,7	1,1	1,6

Tíz kilogramm vagy ehhez közeli az egy főre jutó vajfogyasztás a Német Demokratikus Köztársaságban, Belgiumban, Franciaországban és a Német Szövetségi Köztársaságban. Ezekben az országokban a fogyasztás jelentősebb növekedése egyelőre nem várható. A három kilogram körüli és azon aluli vajmennyiséget fogyasztó országok (az Egyesült Államok, Olaszország, Jugoszlávia, Magyarország stb.) esetében viszont remélhető az egy főre jutó vajfogyasztás jelentősebb emelkedése, ha azt olyan tényezők befolyásolják, mint a

vaj népszerűségének növelése, a vajárak csökkenése, az átlagos jövedelem növekedése. Európában jelentős vajfelvevő piac már nincs. A Közös Piac országainak agrárpolitikája is éppen ezért a tejtermelés csökkentését és a szarvasmarha-hizlalás fokozását irányozza elő. A tejtermelés az elmúlt években mind az észak-európai államokban, mind a Közös Piac országokban jelentős állami támogatást élvezett. Ez természetesen a tehéntartás nagyarányú fellendülését idézte elő. A tejtermelésben azonban egyre nagyobb felesleg jelentkezik, ami nemcsak a nagy tehénállomány, hanem a magas tejhozam következménye (egyes országokban az átlagos tejhozam megközelíti a 4000 litert).

A tej és a tejtermékek – közöttük elsősorban a vaj – termelésének alakulása jelentős gazdasági gondná vált, a Közös Piac országokban már eladhatatlan „vajhegyekről” beszélnek.

9. tábla

A vajkészletek alakulása néhány országban

Ország	1958.	1967.	1967. év az 1958. éviszá- zalékában
	december 31. (ezer tonna)		
Franciaország	21,3	110,7	520
Egyesült Államok	31,4	76,5	244
Német Szövetségi Köztársaság ...	8,5	60,0	705
Egyesült Királyság	32,2	36,1	112
Hollandia	5,5	18,9	344
Dánia	—	11,0	275
Belgium	2,9	10,8	372
Svájc	1,9	8,6	453

A vajkészlet 1967-ben a Német Szövetségi Köztársaságban az 1958. évinek hétszeresére, Franciaországban több mint ötszörösére, Hollandiában és Belgiumban több mint háromszorosára emelkedett. A Közös Piac országainak együttes vajkészlete az elmúlt közel tízéves időszak alatt az ötszörösére nőtt.

A vaj mind jelentősebb versenytársa, a *margarin* két fontos tulajdonságával: jól tárolhatóságával és olcsóságával hódít teret. Az alábbi adatok némi tájékoztatást adnak a margarin jelentőségéről.

10. tábla

A margarintermelés és egy főre jutó fogyasztás néhány országban 1966-ban

Ország	Termelés (ezer tonna)	Egy főre jutó fogyasztás 1964-ben (kilogramm)	Margarin- termelés a vajter- melés száza- lékában
Német Szövetségi Köztársaság ...	584	9,1	117
Hollandia	258	20,8	258
Német Demokratikus Köztársaság	181	10,3	88
Franciaország	154	3,1	31
Belgium	129	10,9	157
Lengyelország	71	5,1	37
Olaszország	60	1,0	90
Magyarország	8	0,8	42

Feltűnő, hogy két olyan magas színvonalú szarvasmarha-tenyésztő országban, mint Hollandia és Belgium, a margarintermelés meghaladja a vajtermelést.

Meglepő ezekben az országokban az egy főre jutó fogyasztás összehasonlításának eredménye is, mert Hollandiában ötször annyi, Belgiumban pedig másfélszer több margarint fogyasztanak, mint vaját. Magasabb az egy főre jutó margarin fogyasztás a vajfogyasztásnál a Német Demokratikus Köztársaságban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Lengyelországban, az Egyesült Államokban és több más országban is. A margarin további előretörését helyezi kilátásba kedvező világpiaci ára is: egy mázsa margarin 1960-ban 40,4 1966-ban 48,5 dollárba került. A margarin világpiaci ára kevesebb mint fele a vajénak (1960-ban 44,4, 1966-ban 48,5 százaléka).

NÖVÉNYI OLAJOK

A világ különböző országaiban 1966-ban összesen 111 millió hektáron termeltek olajos magvakat, a termelt mennyiség 94 millió tonnát tett ki. A termelés kétötödét Észak-Amerika adta, 36 százaléka Ázsiából, 9 százaléka Európából származott, Dél-Amerika részesedése 8, Afrikáé 5, Óceániáé pedig 2 százalékot tett ki.

A világ olajosmag-termelésének növényenkénti megoszlása

Növény	Százalék	Növény	Százalék
Szójabab	32,2	Repcemag	4,3
Földimogyoró	16,0	Olajlenmag	3,6
Gyapotmag	15,5	Napraforgómag	3,2
Olivabogyó	7,6	Egyéb	10,3
Ricinusmag	7,3		

A legtöbb szójababot (25,5 millió t) Észak-Amerika, földimogyorót (6,2 millió t) Ázsia, gyapotmagot (5,3 millió t) Ázsia, olivabogyót (5,2 millió t) Európa, ricinusmagot (375 000 t) Dél-Amerika, repcemagot Európa (1,3 millió t) és Ázsia (1,7 millió t), olajlenmagot (1,2 millió t) Észak-Amerika, napraforgómagot (1,5 millió t) Európa termeli.

Az olajos magvakat részben étkezési olajok, részben pedig olajpogácsa, illetve állati takarmány gyártására használják fel. Az étkezési olajok gyártása és a margaringyártás az olajtermelés háromnegyed részét veszi igénybe. A száradó olajok, például a lenolaj az olajfestékek alapanyaga. A kókusz- és a pálmaolaj főként élelmiszer gyanánt kerül felhasználásra, de a szappan és a vegyipari cikkek gyártásának is nyersanyaga. A növényi eredetű olajipar fejlődőben van. A feldolgozó üzemek kevés kivétellel nagyüzemek. Az 1961. évi adatok szerint a jelentősebb olajfeldolgozó iparral rendelkező országokban a feldolgozó üzemek száma a következőképpen oszlik meg:

Ország	Üzemek száma
Egyesült Királyság	11 nagyüzem
Hollandia	20 nagyüzem 6 kisüzem
Német Szövetségi Köztársaság	15 nagyüzem 18 kisüzem
Franciaország	26 nagyüzem 11 kisüzem
Magyarország (1966-ban)	5 nagyüzem
Dánia	2 nagyüzem

Az Egyesült Államokban 124 közepes nagyságú, Japánban 31 nagy és 154 kis olajsajtoló üzem működik. A fejlődő országok olajsajtoló létesítményeinek

számáról ugyan nem áll rendelkezésre adat, de kapacitásukról némi tájékoztatást adhat növényiolaj-termelésük: Szenegál termelése kb. évi félmillió tonnát, Nigériáé 200 000 tonnát, Új-Guineáé 100 000 tonnát, a Fülöp-szigeteké 900 000 tonnát, Ceyloné 120 000 tonnát stb. tesz ki.

Az üzemek száma — az Egyesült Királyság kivételével — általában minden fejlett olajsajtoló iparral rendelkező országban, a növekvő étolajkereslet ellenére csökken. A csökkenés mértéke nem állapítható meg pontosan, de a tény megállapítható az olajfelhozatal alakulásából. A csökkenést a szójatermelés nagy előretörésével, a szója minden más olajos növényénél nagyobb olajhozamával magyarázzák. A nyugat-európai olajsajtoló üzemek elsősorban a hazai piacoknak dolgoznak. A növényi eredetű étolajok iránti kereslet mérsékelten vagy inkább alig észrevehetően növekszik, ezzel szemben előtérbe került az állati takarmánnyá átalakított olajos magvak iránti kereslet.

A fejlett országok általában vámkedvezményekkel segítik a nyers- vagy félnyersáruk behozatalát, így a feldolgozott olajos növények importjuknak csak kisebbik részét képezik.

A nyersanyagtermelők között van néhány erőteljesen feltörő ország. Ilyen például, Nigéria amely az utóbbi tíz esztendőben rohamos fejlődést ért el az étolajtermelésben is. Főterméke a földimogyoró és a pálmaolaj. Nagy lehetőségekkel rendelkezik Szenegál (földimogyoró termelése évi félmillió tonna körül van már), továbbá Új-Guinea, a Fülöp-szigetek, Ceylon (főpiacai: az Egyesült Királyság, India, Kanada) és a Fidzsi-szigetek.

11. tábla

A nemzetközi növényiétolaj-kereskedelem földrészek szerint 1965-ben
(százalék)

Földrész	Export	Import
<i>Összesen</i>	100,0	100,0
<i>Ebből:</i>		
Európa	19,3	64,7
Ázsia	23,0	14,2
Észak-Amerika	27,0	13,5
Afrika	19,2	4,6
Dél-Amerika	11,2	3,0

A legtöbb növényiolaj-terméket olajos mag vagy kisajtolt olaj formájában Európa vásárolta, részesedése a világimportból 65 százalékos. A legnagyobb exportőr Észak-Amerika, amit olajosmag-termelésének igen magas aránya (a világtermelés kétötödét adja) is indokol, továbbá Ázsia. Afrika kivitele is jelentős (a világexportnak közel 20 százaléka), s ez az említett országok (Nigéria, Szenegál stb.) olajosnövény-termelésének erőteljes fejlődésével magyarázható.

Nem másodrendű kérdés, hogy az egyes olajos növények milyen arányban részesednek az összimportból, illetve az összexportból.

1965-ben a szójabab vezet a kivitelben is és a keresletben is. A hazánkban legnagyobb területen termesztett olajos növényből, a napraforgómagból származó étolajat a világpiacon megelőzi a pálma-, a földimogyoró-, a gyapot- és a lenolaj. A FAO becslése szerint növényi zsiradékból a föld népességének egy főre eső fogyasztása 1965-ben 5,2 kilogramm volt. Tíz esztendő múlva, 1975-ben

a fogyasztás — becslések szerint — 5,6 kilogramm lesz. Tíz év alatt a világ átlagos növényiolaj-fogyasztása tehát csak 40 dekagrammal növekszik majd. A növekedés alakulását a FAO számításai szerint két főtenyező: a népesség számának és a lakosság jövedelmének alakulása határozza meg.

12. tábla

*Az egyes olajos magvakból készített étolajok nemzetközi
kereskedelmének forgalma 1965-ben
(százalék)*

Növény	Export	Import
Összesen	100,0	100,0
Ebből:		
Szójabab	20,1	18,6
Pálmaolaj	16,1	15,8
Földimogyoró-olaj	12,0	12,1
Gyapotmagolaj	9,2	9,4
Olajlenmag	8,9	9,3
Napraforgómag	9,2	9,3
Ricinus	4,9	5,2
Olivaolaj	3,8	4,7
Repcemag	2,5	2,1

Annak ellenére, hogy a Közös Piac országaiban nem termelnek jelentősebb mennyiségű olajos magvat, mégis ezekben az országokban található a világ legjelentősebb étolajipari létesítményei. A Közös Piac országai közel két és félszer több étkezési olajat termelnek importált nyersanyagból, mint hazai termelésű magvakból.

A FAO számításokat végzett a növényi és állati zsiradékok egy főre jutó keresletére is. Eszerint az egy főre számított étolajfogyasztásban 1965-ben az élen a fejlett állattenyésztéssel rendelkező Hollandia állt 24 kilogrammal. De nemcsak Hollandiában, hanem Európa és a világ több fejlett állat-, illetve sertésenyésztéssel rendelkező országában is jelentős a növényiolaj-fogyasztás. Így Ausztriában az összes állati és növényi zsiradéknak több mint 40, Franciaországban 50, a Német Szövetségi Köztársaságban 43, Romániában 67, a Szovjetunióban 44, az Egyesült Államokban 42 százalékát teszi ki az étolaj.

A FAO becslése szerint az 1965 és 1975 közötti években az egy főre jutó növényiolaj-fogyasztás alig fog változni. Feltételezik ugyanis, hogy az olajos növények termelése és a népesség száma megközelítően azonos mértékben fog növekedni.

Magyarországon 1965-ben a növényiolaj-iparnak öt nagyüzeme volt, közel 2400 dolgozóval. Ez a létszám az élelmiszeripar összes foglalkoztatottjainak 3,2 százalékát teszi ki. A termelés 1960-tól 1966-ig mintegy 10 százalékkal emelkedett. (Lásd a 13. táblát.)

Hazánkban az utóbbi években az étolaj- és a margarintermelés 1961-hez viszonyítva több mint másfélszeresére növekedett: 1961-ben 7800, 1966-ban 12 100 tonna étolajat és 5700, illetve 8700 tonna margarint termeltünk.

Az étolajok fogyasztása mind jobban terjed. Bizonyos országokban hagyomány (nyilván éghajlati okokból), mint például Olaszországban, Spanyolországban, Görögországban, az afrikai és ázsiai országok nagy részében, más

országokban (Csehszlovákia, Ausztria, Hollandia stb.) viszont kialakuló szokás, amiben jelentős szerepe van a modern, egészségesebb táplálkozási felfogásnak.

Az egy főre jutó étolajfogyasztás legnagyobb arányú Olaszországban (78%, 14,1 kg), Ausztriában (50%, 9,5 kg) és Franciaországban (38%, 9,1 kg).

13. tábla

A nyers növényi olaj termelésének alakulása Magyarországon
(tonna)

Megnevezés	1960.	1965.	1966.
	évben		
Napraforgóolaj	27 389	27 959	23 865
Szójaolaj	7 880	3 524	5 848
Repceolaj	1 253	4 187	5 845
Lenolaj	1 954	2 488	5 060
Pálmaolaj	1 129	1 660
Ricinus olaj	931	—	—
Egyéb olaj	1 244	1 820	1 740
<i>Összesen</i>	<i>40 651</i>	<i>41 107</i>	<i>44 018</i>

Magyarország adatai a világon egyedülálló sajátos helyzetet jeleznek. A magyar fogyasztási statisztika adatai szerint a hazai zsiradékfogyasztás mennyiségileg kielégítő, de ez a megállapítás mégsem egészen megnyugtató helyzetet takar. A fogyasztás összetételét vizsgálva ugyanis megállapíthatjuk, hogy elsősorban egészségileg kevésbé előnyös zsiradékokat fogyasztunk: a sertészsiradékok — olvasztott zsiradék vagy füstölt szalonna formájában — teszik ki a fogyasztás 85 százalékát.

14. tábla

Az egy főre jutó állati és növényi zsiradékfogyasztás megoszlása néhány országban 1966-ban
(százalék)

Ország	Összes zsiradék	Ebből:			
		sertészsír	vaj	margarin	étolaj
Ausztria	100,0	24,0	26,5	.	49,5
Belgium és Luxemburg	100,0	21,8	26,5	39,6	12,1
Csehszlovákia	100,0	35,6	29,7	.	34,7
Franciaország	100,0	17,2	31,5	13,1	38,2
Hollandia	100,0	15,7	11,5	63,9	8,9
Magyarország	100,0	85,4	6,5	3,3	4,8
Német Demokratikus Köztársaság ..	100,0	21,9	34,4	.	43,7
Német Szövetségi Köztársaság	100,0	22,7	28,3	34,3	14,7
Olaszország	100,0	7,8	8,3	5,6	78,3
Egyesült Államok	100,0	12,4	13,3	46,7	27,6

A napraforgó a legjelentősebb olajipari növényünk. A napraforgó ugyanis az étolaj- és a margarinyártás alapja. Hazánkban az olajos növények közül a legnagyobb területen (közel 100 000 hektáron) termesztik.

A világon közel 8 millió hektáron termelnek napraforgót, ennek a területnek több mint a fele a Szovjetunióban van. A Szovjetunió kivül Európa legjelentősebb napraforgót termelő országai: Románia, Bulgária és Jugoszlávia. Világviszonylatban a napraforgó vetésterülete növekszik.

Magyarországon a napraforgó termelése az utóbbi években visszaesett, vetésterülete az 1952–1956. évek átlagához viszonyítva tíz év alatt a felére csökkent.

Magyarországon a napraforgó termésátlaga a világ átlagos színvonala (hektáronként 11,6 mázsa) alatt van. A vizsgált országok közül hazánk termel területegységre számítva legkevesebb napraforgómagot, annak ellenére, hogy 1957-től fokozatosan áttértünk a nagyobb hozamú szovjet napraforgó fajták termelésére. (Ezeknek olajtartalma is magasabb: a régi fajták 28–32 százalékkal szemben 40–43 százalék.) A termésátlagok alapján a legmagasabb színvonalú napraforgókultúra Jugoszláviában van. A jugoszláviai termésátlag majdnem kétszerese a magyarországinak: 18,3 mázsa hektáronként. Jugoszlávia után Bulgáriában érték el a legmagasabb napraforgó-terméshozamot, átlagosan 16,6 mázsát hektáronként.

15. tábla

A napraforgó* termelésének alakulása néhány országban

Ország	1952–1956. évek átlaga	1965. 1966.	
		évben	
Vetésterület (1000 ha)			
Világ összesen	6411	7621	7847
Ebből:			
Szovjetunió	4070	4870	5004
Románia	338	462	468
Bulgária	215	267	255
Jugoszlávia	97	159	154
Magyarország	187	95	94
Termésátlag (q/ha)			
Világ összesen	7,2	10,4	11,6
Ebből:			
Szovjetunió	7,1	11,2	12,3
Románia	7,7	12,2	14,4
Bulgária	10,2	13,4	16,6
Jugoszlávia	9,3	16,7	18,3
Magyarország	10,4	7,9	10,8
Termésmennyiség (1000 t)			
Világ összesen	4605	7963	9074
Ebből:			
Szovjetunió	2897	5419	6150
Románia	259	563	671
Bulgária	219	357	423
Jugoszlávia	90	265	282
Magyarország	194	75	102

* Fővetés.

Napraforgóolajat legnagyobb mennyiségben a Szovjetunió exportál: évi kivitele 150–220 000 tonna. Ez majdnem négyszerese Európa többi jelentősebb napraforgóolajat exportáló országa (Románia, Magyarország, Bulgária) együttes évi kivitelének.

Magyarország napraforgóolaj-kivitele 1960-ban még közel volt a 20 000 tonnához, de az utóbbi években évi 14–15 000 tonnára csökkent. Az összes kivitel határozottan csökkenő tendenciájú (1960-tól 1966-ig 78 százalékra

esett vissza), a szocialista és a fejlődő tőkés országokba irányuló kivitel tendenciája azonban emelkedő (a szocialista országok esetében 76, a fejlődő országoknál pedig 195 százalékos az emelkedés). Ugyanezen időszak alatt a Szovjetunióból behozott napraforgóolaj mennyisége megnégyszereződött.

16. tábla

A napraforgóolaj külkereskedelmének alakulása
(ezer tonna)

Ország	1962.	1964.	1965.
	évben		
	Kivitel		
Szovjetunió	152,5	169,2	221,2
Románia	32,6	37,1	33,3
Magyarország	22,0	21,2	15,0
Német Szövetségi Köztársaság	3,4	4,3	6,1
Német Demokratikus Köztársaság	0,6	0,6	2,1
Bulgária	10,2	5,1	1,0
	Behozatal		
Német Szövetségi Köztársaság	44,4	57,0	69,1
Német Demokratikus Köztársaság	65,4	60,5	63,6
Spanyolország	—	—	29,9
Csehszlovákia	28,4	26,5	25,2
Ausztria	11,9	23,3	21,6
Svájc	6,5	14,6	10,7
Lengyelország	0,5	5,3	9,6
Magyarország	3,0	2,7	5,5

Az *olajlen* egyik legeredményesebben termesztett olajos növényünk. 1966-ban 10 000 hektáron 9000 tonna olajlenmag termett. Az olajlen vetésterülete az 1949–1952. évek átlagához viszonyítva közel 25 százalékkal csökkent. 1966-ban 9,0 mázsás termésátlagot értünk el hektáronként. Ez a világtátlagnak több mint kétszerese. Az előző, az 1965. évi eredmény még kedvezőbb volt, mert az akkori 10,3 mázsás olajlen-termésátlag túlszárnyalta Hollandiáét (10,2 q), jóllehet Hollandia érte el az olajlentermesztésben eddig a legmagasabb hozamokat (1964-ben 11,6 mázsát hektáronként).

Az olajlen termesztési területe világviszonylatban enyhén csökkenő, termesztett mennyisége viszont növekedőnek mondható. A világon a legtöbb olajlenmagot a Szovjetunió termeli: a világtermelés 19–20 százalékát. Az Egyesült Államok 19, Argentína 18, Kanada 18 százalékát adja a világtermelésnek, India pedig valamivel több mint 10 százalékkal veszi ki a részét a világ olajlenmag-termeléséből. Az olajlen termesztésével kapcsolatban a szocialista országok közül Lengyelországot és Romániát kell kiemelni. Ezekben az országokban az olajlen vetésterülete az 1948–1952. évek átlagához viszonyítva jelentősen – Romániában több mint kétszeresére, Lengyelországban pedig 12 000 hektárral, tehát valamivel többel, mint a jelenlegi magyarországi olajlen-vetésterület – növekedett. (Lengyelország adta 1960-ban a világtermelés 3,4, Románia 1,2 százalékát.)

A lenolaj világkereskedelmében Magyarország mint vásárló szerepel. A behozott mennyiség nem jelentéktelen, évi 2–5000 tonna. Kivitelünk az utóbbi években csak 1965-ben volt, amikor a kiszállított lenolaj mennyisége az ugyanabban az évben importált mennyiségnek kb. egyharmadát tette ki. Legnagyobb mennyiségű lenolajat az Egyesült Államok (1965-ben 18 200 tonnát), a Német Szövetségi Köztársaság (4900 tonnát) és az Egyesült Királyság (2000 tonnát) exportál. A Szovjetunió jelentős lenolajtermelése ellenére is importáló ország. Importált mennyisége évről évre növekszik: 1965-ben 44 700 tonna volt. Jelentős volt a Német Szövetségi Köztársaság (75 500 t) és az Egyesült Királyság (41 500 t) behozatala is.

A repce termelése a második világháború idején lendült fel hazánkban, és a vetésterület alapján ítélve nem tartozik a hanyatló kultúrák közé, mint például a ricinus. A hazánkban elért termésátlag – 10–13 mázsa hektáronként – kielégítőnek tekinthető.

Magyarország repceolaj-külkereskedelme – sem a kivittelt, sem pedig a behozatalt tekintve – nem jelentős. Az utóbbi években hazánk csupán egy esztendőben exportált repcemagot, 1964-ben 2000 tonna mennyiséggel, közel 500 000 dollár értékben. A legnagyobb repceolaj-exportőrök: Franciaország (exportja az 1962. évi 3000 tonnáról 1965-re tízszeresére növekedett) és a Német Szövetségi Köztársaság (az említett időszakban 9000 tonnáról 25 000 tonnára növelte kivitelét). Jelentős importőrök: Hollandia (8–10 000 t), Algéria (7–9000 t), Ausztria (5–8000 t), a Német Szövetségi Köztársaság (5–7000 t), továbbá még Ciprus és Hong-Kong (4–4000 t), Csehszlovákia (3000 t), az Egyesült Államok (2000 t), Svájc (2000 t), Franciaország (1200 t), Belgium (1000 t) stb.

A ricinus vetésterülete hazánkban az 1948–1952. években átlagosan 6000 hektár volt, a termés pedig mintegy 4000 tonnát tett ki. A termésátlag az említett időszakban közel 8 mázsa volt hektáronként. Ez majdnem kétszerese a világtátlagnak. Az utóbbi másfél évtizedben azonban, mialatt például Románia hétszeresére növelte a ricinus vetésterületét, hazánkban 2 hektárra csökkent. Nemzetközi viszonylatban a legnagyobb mennyiségű ricinust Brazília termeli: vetésterülete 1966-ban 340 000 hektár, a termelt mennyiség több mint háromszázezer tonna volt. A ricinus vetésterülete legnagyobb Indiában volt, több mint 400 000 hektár.

A jelentősebb ricinustermelő országok között 1966-ban a termelt mennyiség alapján Brazília és India után a Szovjetunió következett, közel 70 000 tonnával. A ricinustermelésben gyorsan előretörő Románia több mint 20 000 tonnát termel.

Magyarország ricinusolaj-importjának értéke évi félmillió dollár körül mozog. A világ legjelentősebb exportőrije Brazília (1965-ben 140 000 tonna) és India (119 000 t), Európában Románia és a Német Szövetségi Köztársaság. Nagyobb mennyiségű ricinusolaj-behozatalra szorul az Egyesült Államok (1965-ben 58 700 tonna), Franciaország (28 700 t), az Egyesült Királyság (23 900 t).

A szóját, ezt a sokoldalúan felhasználható, fehérjedús olajos növényt hazánkban 1–2000 hektáron termelik. Az utóbbi években elért legmagasabb termésátlag 1966-ban 10,3 mázsa volt hektáronként. A világon az átlagos szójatermésátlag 1966-ban 12,4 mázsa volt. A legmagasabb termésátlagot Olaszország érte el, vetésterülete és a termelt szója mennyisége azonban jelen-

téktelen. A világ fő szójatermelője az Egyesült Államok: 1966-ban 14,8 millió hektáron több mint 25 millió tonna szóját termelt, és ezzel a világon termelt mennyiség 65 százalékát adta. (Az 1948–1952. évek átlaga szerint az Egyesült Államok részesedése 46 százalék volt.)

A világ másik jelentős szójatermelő országa a Kínai Népköztársaság, termelése a világtermelés 28 százalékát teszi ki. Szomszédaink közül Jugoszlávia és Románia 8–10 000 hektáron termel szójababot.

Hazánk szójaolajból behozatalra szorul, de említésre méltó mennyiséget csak 1964-ben (3000 t) és 1965-ben (2000 t) vásároltunk külföldről. A világ legjelentősebb szójaolajexportőrje az Egyesült Államok, kivitele 1965-ben a világ összes kivitelének majdnem 80 százaléka volt (545 000 t.)

Az európai országok összes szójaolajimportja a világimport 40 százaléka. Sok szójaolajat vásárolnak külföldről az ázsiai országok is, részesedésük az összes importból 36 százalékos.

A földimogyoró a legkiválóbb élelmiszer-zsiradékok egyike. 42–59 százalékos olaj- és 20–34 százalékos fehérjetartalmával a világ egyik legfontosabb étolaj- és növényifehérje-forrása. A fejlett földimogyoró-kultúrával rendelkező országokban a hektáronkénti hozam meghaladja a 20 mázsát. Hazánkban csak jelentéktelen mennyiségben termelik ezt az igen értékes növényfajtát, és Európában nem foglal el jelentős területet, még a déli államokban sem. Ázsiában, Afrikában és az Egyesült Államokban termesztik jelentős mennyiségben. A fejlett olajsajtoló iparral rendelkező európai országok (Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság, Belgium, Hollandia stb.) a földimogyorót mint nyersanyagot importálják és étolaj formájában exportálják.

A világ földimogyoró-termelése 1966-ban 18 millió tonna volt.

17. tábla

A fontosabb földimogyoró-termelő országok termelésének alakulása
(ezer tonna)

Ország	1948–1952. évek átlaga	1966. 1967.	
		évben	
India	3197	4485	6000
Kína	2057	2360	2500
Nigéria	690	1792	1719
Szenegál	558	861	1261
Egyesült Államok	839	1093	1138

A földimogyoró-olajat legjelentősebb mértékben exportáló országok 1966-ban: Szenegál (146 000 t), Nigéria (106 000 t), a Kínai Népköztársaság (25 000 t), Franciaország (16 000 t), az Egyesült Államok (8000 t), Belgium, a Német Szövetségi Köztársaság és Hollandia (4–5000 t). A fontosabb importálók 1966-ban: Franciaország (155 000 t), az Egyesült Királyság (103 000 t), a Német Szövetségi Köztársaság (64 000 t), Kanada (14 000 t), Olaszország (2000 t) és Portugália (4000 t).

Az olivaolaj a mediterrán országok hagyományos étolaja, és egyben a világ legdrágább élelmiszerolaj-fajtája. Az utóbbi években az olivatermelés erősen ingadozott, és ez zavarta a folyamatos, biztos ellátást. A termelés ingadozásának oka a szeszélyes és alig irányítható olivabogyó-termés. A termelési egyenet-

lenség nemcsak a belföldi fogyasztásban okoz nehézségeket, hanem az olivaolaj külkereskedelmét is jelentősen befolyásolja. A szeszélyes termelési lehetőségek miatt az olivaolajnak két jelentős konkurrensé támadt: a földimogyoró- és a szójaolaj. Ezekből ugyanis az ellátás folyamatos és rendszeres.

Európa legjelentősebb olivatermelői: Spanyolország (1967. évi olivatermelése 300 000 tonna), Olaszország (470 000 t) és Görögország (225 000 t).

Spanyolország számottevő készletekkel rendelkezik, többet termel a hazai szükségletnél, így a rossz termésű években sem szorul behozatalra, sőt az olivaolaj világpiaci forgalmának és árának kialakításában is fontos szerepe van. Olaszország – ahol szintén jelentős és hagyományos élelmiszer az olivaolaj – importáló ország, néhány más mediterrán országhoz hasonlóan. A külkereskedelmi adatok jól mutatják, hogy az európai országok közül az olivakereskedelem területén Spanyolországnak vezető szerepe van. Kivitele 1964-ben több mint 100 000 tonna volt, és az 1965. évi visszaesés után (25 700 tonna) olivaolaj kivitele 1966-ban ismét 70 000 tonna felett volt.

Hazánk 1964-ben és 1965-ben mintegy ezer tonna olivaolajat importált, ami már figyelemre méltó tétel, így a világpiaci ár alakulása számunkra sem közömbös.

A gyapotolajnak Magyarország szempontjából nincs különösebb jelentősége, a világon azonban 30 millió hektárnál nagyobb területen termelik a gyapotot, és a gyapotmagtermés 20 millió tonna körül van. Hazánk nem termel gyapotot, és a gyapotmag, illetve -olaj külkereskedelmében alig érdekelt: 1965-ben 3000 tonna gyapotolajat importáltunk.

18. tábla

Gyapotmagtermelés a világ legjelentősebb gyapottermelő országaiban 1966-ban

Ország	Vetésterület (1000 ha)	Termésátlag (q/ha)	Termés (1000 t)	A vetés- terület	A termés- mennyiség
				megoszlása (százalék)	
Világ összesen	31 500	6,3	19 700	100,0	100,0
Ebből:					
Szovjetunió	2 463	16,0	3 935	7,8	20,0
Egyesült Államok	3 866	9,3	3 592	12,3	18,2
Kínai Népköztársaság	4 452	5,8	2 602	14,1	13,2
India	7 834	2,2	1 761	24,9	8,9

A táblában felsorolt országokon kívül jelentősebb gyapottermelő még Pakisztán (930 000 ha), Mexikó (790 000 ha), Argentína (440 000 ha), Spanyolország (225 000 ha) és Görögország (140 000 ha).

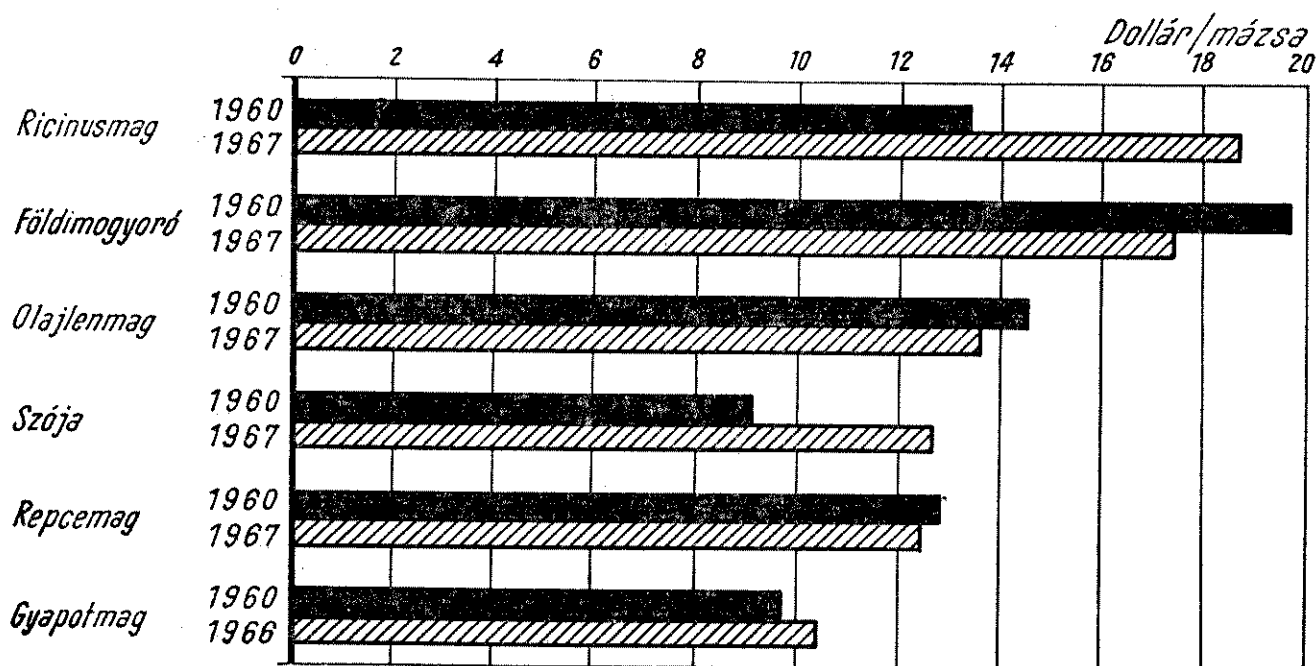
Az adatok szerint a világ legjelentősebb gyapottermelő országa a Szovjetunió. A Szovjetunió ugyanis nemcsak a legnagyobb mennyiséggel járul hozzá a gyapot világtermeléséhez (az összes termelt gyapotmag egyötödét adja), hanem a legeredményesebben is termeli a gyapotot. Ezt bizonyítja a 16 mázsás termésátlag.

*

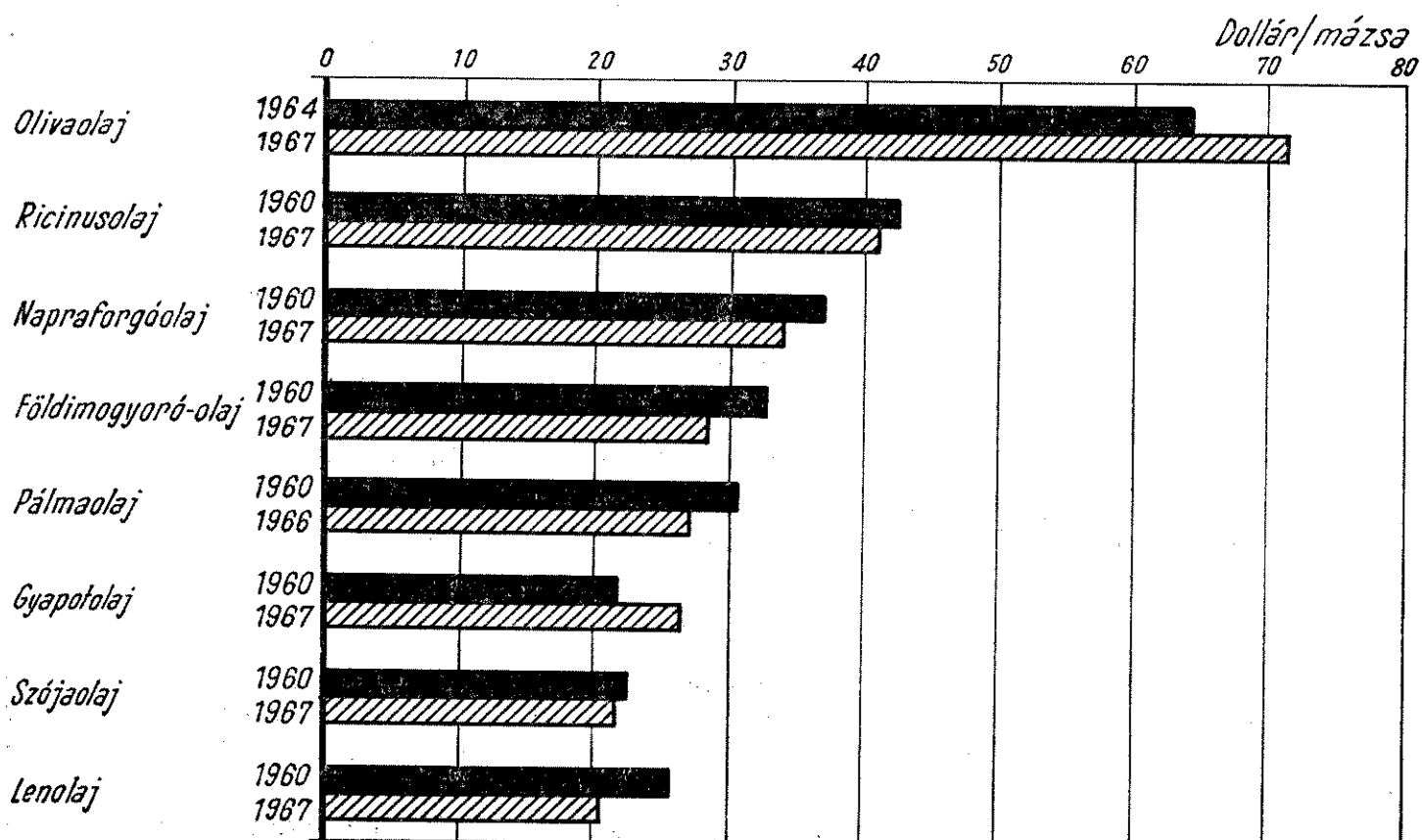
Befejezésül röviden az olajmagvak és az étolajok világpiaci áráról. A magvak közül a ricinus és a földimogyoró ára a legmagasabb, az étolajok közül

pedig az olivaolaj ára emelkedik ki, és csak utána következik a ricinus-, a napraforgó és a pálmaolaj. A sort a gyapot-, a szója- és a lenolaj zárja. Általában – a növekvő készletek miatt – az utóbbi 7 évben mind az olajos magvak, mind pedig az étolajok ára csökkent.

1. ábra. Az olajos magvak világpiaci árának alakulása

2. ábra. Az étkezési olajok világpiaci árának alakulása

*

Az állati és növényi zsiradékok termelésében a világon termelési „központok” alakultak ki. Ezt az értéket kifejezett külkereskedelmi forgalom jól

tükrözi. Megállapíthatjuk, hogy a jelentősebb zsiradéktermelő, -vásárló és -eladó országok: az Egyesült Államok, a Szovjetunió és az Európai Közös Piac országai.

Az Egyesült Államok állati- és növényizsiradék-kivitele 1965-ben megközelítette a fél milliárd dollárt. Ez összes mezőgazdasági kivitele értékének 6,5 százaléka. (A zsiradékkivitel aránya Magyarország esetében is hasonló, 6 százalékot tesz ki.) Az Egyesült Államok zsiradékkivitelének értéke a francia és a dán zsiradékkivitel értékének több mint tízszerese, a Német Szövetségi Köztársaságénak nyolcszorosa és a Szovjetunióénak több mint ötszöröse. 1965-ben a legnagyobb értékben, kb. 180–200 millió dollárért importált zsiradékot a Német Szövetségi Köztársaság és az Egyesült Királyság; Franciaország importja 150 millió dollárt tett ki.

Hazánk zsiradéktermelése tekintetében – véleményünk szerint – még bizonyos módosításokra lenne szükség. Így van ez például a ricinus esetében. Ezt a világpiacon is jól megfizetett növényt legalább olyan mértékben kellene termelnünk, hogy a belföldi szükségletet kielégíthessük. Ennek érdekében a jelenlegi 1–2 hektár kísérleti vetésterületet az ország szükségletének megfelelően növelni kellene. Növelni lehetne a földimogyoró vetésterületét is. Medgyesegyháza példája mutatja, hogy hazánkban könnyen fellendíthetők az ilyen értékes kultúrák. (Medgyesegyháza határának homokos talaja és kedvező éghajlata a földimogyoró termesztésére csábította a lakosságot. Előbb kisebb, majd mind nagyobb területen termelték ezt a munkaigényes, de jól jövedelmező növényt. A földimogyoró ma a község egyik legjobban jövedelmező növényi kultúrája.) A magyar mezőgazdaságnak továbbá arra is kellene törekednie, hogy a belső ellátás biztosítása mellett – természetesen elsősorban a devizaigényes növények esetében és ha termesztési viszonyaink megfelelők – a napraforgóolaj-, a sertés- és főként a baromfiszír-exportot még jobban fellendítse.

IRODALOM

- Élelmiszer- és iparcikkfogyasztás. Statisztikai Időszaki Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967.
- Élelmiszeripari adattár. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967.
- Mezőgazdasági statisztikai zsebkönyv 1967. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1967.
- Az élelmiszerfogyasztás évszakonként, azonos jövedelmi viszonyok között és területenként. (Háztartás-statisztikai adatok alapján.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1963. (Kutatói anyag.)
- Agricultural Commodities – Projections for 1975 and 1985. Vol. I–II. FAO. Rome. 1967.
- Commodity Review 1967. FAO. Rome. 1967.
- Production Yearbook 1967. FAO. Rome. 1967.
- Bulletin Mensuel Economie et Statistique Agricoles. FAO. Rome. 1968. 1., 3., 4. köt.
- Rapport de la FAO sur les Produits. Rome. 1966.
- Review of the Agricultural Situation in Europe at the End of 1966. Vol. I–II. FAO. New York. 1967.
- Prices of Agricultural Products and Fertilizers in Europe 1966/67. Geneva. 1968.

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает мировое производство и потребление животных и растительных жиров, а также торговый обмен этими продуктами между континентами. Он именует главные торговые центры, а также излагает направления и масштабы спроса на эти продукты.

Согласно статистическим данным в Венгрии потребление жиров в количественном отношении в основном является удовлетворительным. При более подробном рассмотрении вопроса, однако, выясняется, что венгерский народ потребляет, в первую очередь, менее благоприятные с точки зрения здоровья виды жиров: свиной жир в форме топленного жира или копченного сала.

Венгрия производит также и значительное количество растительного масла, главным образом подсолнечного, хотя производственные условия являются пригодными и

для выращивания как более благородных, так и более производительных масляничных культур. Однако, тенденция увеличения их производства еще не наблюдается, в чем крупную роль играют традиции и потребительские навыки населения, предпочитающего почти без исключения потреблять свиной жир.

Автор посредством приведения данных о производстве и торговом обороте масляничных культур, желает указать, что в будущем в международной плоскости, — как с точки зрения питания населения, так и с экономической точки зрения, — будут улучшаться условия для производства и потребления растительных масел и жиров.

SUMMARY

The article gives a survey on the world-production of edible fats animal and vegetable origin on the one hand and on their flow between continents through trade, on the other. It presents the placement of production centres and the direction and measure of demand for these products.

According to Hungarian consumption data the quantity of consumption of fats in Hungary generally is satisfying. But after a more detailed study of the problem it comes clear that in Hungarian people's consumption pattern the less wholesome fats have been given preference, namely the lard, either in melt down form or as smoked raw bacon for lard.

A considerable quantity of vegetable oil has been also produced in Hungary, namely sunflower-oil, though the productive conditions for finer and for oil-crops of higher yield also are given. Tendencies for the increase of their production can not be observed as yet, tradition and consumption habits, preferring almost exclusively lard, playing here a big role.

With the presentation of production and trade data of oil-crops, the article aims at the pointing out of the larger perspectives in international aspects of the production and consumption of vegetable oils and fats both from the point of view of food-supply and of economics.

A NEHÉZIPARI MINISZTERIUM ÁGAZATI KAPCSOLATI MODELLJÉNEK ELŐREBECSLÉSE*

GLATTFELDER PÉTER

Napjaink ismert problémája, hogy a korszerű gazdaságvezetés nem elégedhet meg csupán az elmúlt időszakok elemzésével, előre is kell tekintenie, kutatnia kell a jövőt. Éppen ez a felismerés indította arra a Nehézipari Minisztériumot, hogy megbízást adjon az ún. NIM modellek előrejelzési módszerének kidolgozására.

I.

Az egész eljárásrendszer alapgondolata a Nehézipari Minisztérium 1961. évi ágazati kapcsolati mérlegének (a továbbiakban NIM ÁKM) ex post előrebecslése volt. (A prognózis ex post jellegén azt értjük, hogy nemcsak a kiindulási év, hanem az előrebecsült időpont is már a múlté, azaz hogy lehetőség van ugyanazon év előrebecsült és tényadatainak összevetésére, az extrapoláció hatékonyságának numerikus ellenőrzésére.) Mi gyakorlatilag az 1961. évi mérleg alapján végeztünk előrejelzést 1965-re, majd a háromféleképpen becsült modelleket szembeállítottuk az időközben elkészült 1965. évi NIM ÁKM-mel. (A vizsgálat köre nem az egész mérlegre, hanem csupán a belső négyzetre, az abból képzett technikai koefficiens-matrixra vonatkozott.)

1. A koefficiensok extrapolációja

Közismert, hogy az ágazati kapcsolati mérlegek „prognózisa” mind hazánkban, mind más mérlegkészítő országokban még gyermekcipőben jár. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy eddig nem történtek sikeresnek mondható kísérletek, vagy hogy ezek nem tartalmaznak sok jó ötletet és útmutatást, mégis a kutatás egy sor kérdésében saját erőforrásainkra kellett támaszkodnunk.

Az eddigi gyakorlat, illetve a témával foglalkozó tanulmányok szinte kivétel nélkül egyetértenek azzal, hogy az ágazati kapcsolati mérlegek előrebecslése a mérleg azonos kockáiban levő koefficiensok idősorainak elemzésével, illetve a változás tendenciájának előrevetítésével oldható meg. Tekintettel

* Ez a cikk lényegében ismertetése annak a kutatási zárójelentésnek, melyet a szerző a Nehézipari Minisztérium Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézetének Közgazdasági Osztályán készített [12]. A közreműködésért köszönet illeti Gerencsér László, Holló Marianna és Sziárdó Emil munkatársakat, valamint Dévényi Mária egyetemi hallgatót. A módszertani kutatás ökonometriai tanácsadója dr. Simon György volt.

arra, hogy a legtöbb országban összehasonlítható formában készített mérlegek — legalább 6–8 egymás utáni évre — nem álltak rendelkezésre (hacsak nem rendkívül aggregált formában), így az ÁKM-előrebecslés eddig csak az ilyen összevont mérlegek felhasználásával történt. A hazánkban jelenleg folyó árprogramozási munkák — amelyeket az Országos Anyag- és Árhivatal megbízásából *Simon György* és *Szokolczai György* tudományos kutatók végeznek —, valamint azok a kutatások, amelyeket az Országos Tervhivatalban *Német Sándor*, a Közgazdaságtudományi Intézetben *Bródy András* folytatnak, a nagyobb részletezettségű mérlegek előrebecslése terén még csupán a problémák elvi felvetéséig jutottak el.

Az ÁKM-előrejelzés specialistáit már régóta foglalkoztatja az a kérdés, hogy milyen mélységig érdemes különválasztani a speciális alakulást mutató koefficienseket az időben csekély változást, állandóságot mutató vagy jelentőségükben elhanyagolható koefficiensektől; pontosabban, hogy hol húzzuk meg azt a határt, amelyen belül az egyes ráfordítási együtthatókkal egyedi, speciális vizsgálatokat is kell végezni. A Stone-féle RAS-módszer (részletes tárgyalását később adjuk) lényegében kétféle variációra készült. Az egyik a belső négyzet, vagyis az ágazatok, szektorok egymás közti anyagi-műszaki kapcsolatait részletező terület valamennyi kockáját azonos módon kezeli. A módosított („javított”) RAS ugyanakkor bizonyos elvi-gyakorlati megfontolások alapján le választja a speciális koefficienseket és — a lényegében matematikai elvekre épülő, tehát a technológiai változásokat csak közvetve érzékeltető elosztást — csak az „uniformizált”, vagyis speciális tulajdonságokkal nem bíró kis, illetve átlagos koefficiensekre végzi.

A Nehézipari Minisztérium ágazati kapcsolati mérlege részletesebb, dezaggregáltabb, mint valamennyi eddig készült népgazdasági szintű ágazati kapcsolati mérleg. Tekintettel arra, hogy ilyen modell eddig csupán két évre: 1961-re, illetve 1965-re készült (és ezeknek a bontása, részletezettsége is különböző), nincs meg a lehetőség több egymás utáni időpont mérlegének sorbaállítására, illetve a koefficiensek idősorainak elemzésére. Még ha feltételezzük is, hogy a részletesebb bontású mérleget kisebb–nagyobb elvi kompromisszummal a kevésbé részletes szintjére vonhatjuk össze (mint ahogy ezt meg is tettük), 2, sőt még 3–4 időpont adatai sem biztosítanak megbízható statisztikai alapot bármiféle közgazdasági előrebecslés céljaira.

Ezért egy másik megoldáshoz kellett folyamodnunk, amelynek lényegét a „reprezentációs extrapoláció” kifejezéssel érzékeltethetjük. Ez a következőket jelenti. Tegyük fel, hogy egy viszonylag nagy koefficiens, például a fotopapír „egyéb szervesvegyipar”-i anyagfelhasználása a vizsgálatunk tárgya. Ez utóbbi kategóriába igen sokféle termék tartozik, melyek közül a fotopapír vonatkozásában a zselatin az, melynek megkülönböztetett jelentősége van. Éppen ezért a mérlegben szereplő koefficiens változását a fotopapír fajlagos zselatinigényével reprezentáltuk.

Az ex post előrejelzés, mint említettem, 1961-ről 1965-re történt. Bázisnak az 1961-es NIM ÁKM koefficiens-matrixát vettük, melyben az egyes együtthatók Ft/Ft dimenziósak, vagyis azt mutatják, hogy egy forint értékű végtermékhez átlagosan hány forintnyi mennyiséget használtak fel a kibocsátó szektorok termeléséből. Ahhoz, hogy ezeket a fajlagos mutatókat, illetve változásukat helyesen becsülhessük előre, két, egymással szorosan összefüggő lépésre volt szükség: egyrészt a fajlagos felhasználások alakulásának természe-

tes mértékegységben való nyomon követésére, másrészt a ráfordító és kibocsátó szektorok áralakulásának elemzésére. (Az állandó árváltozások a koefficiensnek értékben való előrebecslését annyira megnehezítik, hogy az esetleges tartós tendenciákat is eltorzíthatják, sőt előfordulhat az is, hogy egyenesen ellenkező előjelűvé teszik.)

Kérdés, hogy mekkorák azok a fajlagos mutatók, amelyek az egyedi extrapolációra rászolgálnak? E téren igen megoszló a kutatók véleménye. Többen azt a megoldást választották, hogy bizonyos százalék-intervallumokba sorolták azokat. Így például az 5 százaléknál nagyobbak, vagyis amelyek értékben az egyes szektorok összráfordításának legalább egy huszadát kitették, nagy koefficiensnek számítottak, az 1 százalékon aluliak pedig kicsinek. Emiatt azután az ágazati kapcsolati mérlegek specialitásának, karakterisztikájának fogják fel, hogy mely számközökbe eső koefficiensnek együttese fogja át az össztermelés bizonyos hányadát. (E mutató értelemszerűen függvénye az adott mérleg részletezettségének.)¹

Mi egy ezzel rokon, de lényegében más megoldáshoz folyamodtunk, mint-hogy eleve a reprezentáció egy bizonyos szintjét tűztük ki, melyet minden szektorban igyekeztünk elérni. A NIM-szektorok esetében például az volt a cél, hogy felülről, a legnagyobbtól a kisebbek felé haladva — azokat (és csak azokat) az együttthatókat vegyük a „kiemelték” közé, amelyek a nem anyagi ráfordításokkal, vagyis a bér- és jövedelemtétélekkel együtt az összráfordítás legalább 90 százalékát felölelik, hogy a többi, „sommásan” kezelt együtttható összege ne legyen nagyobb a bruttó termelés egy tizedénél. A fenti követelményt természetesen nem lehetett mindig és mindenütt betartani. Ez a következőkkel magyarázható.

a) Voltak olyan szektorok, amelyeknél egy vagy több koefficiens tisztán formális, technikai jellegű volt. Ezen az értendő, hogy az ott jelzett felhasználás valójában számviteli úton került a mérlegbe, valamilyen vetítési elv alapján. (Egy-egy üzem például a fűtési célra igényelt barnaszénről csak úgy tudott elszámolni, ha azt valamilyen arányban szétosztotta termékeire, amelyeknek előállítása — technológiai szempontból — gyakran nem is igényelte az említett szénfajtát.) Az ilyen tétélekre vonatkozóan a vállalatok nem is készítenek részletes anyagfelhasználási kimutatást, s így a tendencijelleg feltételezése, a koefficiensváltozás elemzése értelmetlennek, feleslegesnek — s főként megoldhatatlannak — bizonyult;

b) Több szektornál nagy volt az „egyéb termelőtevékenység” súlya. Ennek valamely jellemzőjével való „szimulálása” szinte megoldhatatlan feladatot jelentett, hiszen ezt az „egyebek egyebeit” szerepeltető szektort a vállalatok is reziduumként, máshová el nem helyezhető, rendkívül heterogén ráfordításaik „gyűjtőmedencéje”-ként használták;

c) Előfordult, hogy adatot találtunk olyan ráfordításra, amely eredetileg — kis értékbeni súlya miatt — kívül esett az említett 90 százalékos szinten, míg ugyanezen szektor nagyobb értéket jelentő más koefficiensre nem lehetett használható idősort találni (nemegyszer éppen az a) pontban említett számviteli okok miatt). Az ilyen esetekben értelemszerűen kicseréltük az utóbbiakat, s „kiemeltté” léptettük elő az addig elhanyagolt fajlagos mutatót;

¹ Szabadjon itt eltekintem a kis és nagy koefficiensnek ágazati arányainak, átlagainak és egyéb paramétereinek ismertetésétől. Ez mint számítási anyag rendelkezésünkre állt, összeállításuknál nagyobbára dr. Rácz Albert [6] csoportosítási elveit követtük.

d) Más volt a reprezentáció „szigora” a NIM szektoraiban és más a népgazdaság egyéb ágazatainál. Az utóbbiakkal kapcsolatban ugyanis az a kép tárult elénk, hogy ráfordításaik túlnyomó része úgyszintén a külső szektorokból származik (az élelmiszeriparé a mezőgazdaságtól, a ruházati iparé a textilipartól, a textiliparé a mezőgazdaságtól stb.). Természetesen mindez távolról sem jelenti azt, hogy ne lenne nagy a NIM-szektorok szerepe a „külsők” szempontjából; még akkor sem, ha például előfordul, hogy valamely szektor összes átadásának 90 – 100 százaléka alig teszi ki a felhasználó „külső” összráfordításnak 1 százalékát (például 1961-ben a dolomit összkibocsátásának több mint 90 százalékát a vas- és acélgyártás „fogyasztotta” el, miközben az utóbbi összráfordításának a dolomit alig tette ki a 0,05 százalékát).

Éppen ezért itt csak a különösen nagy együtthatókat, illetve azokat elemeztük, amelyeknek könnyen hozzáférhető statisztikai adatbázisuk volt.

Úgyszintén a külső szektorok specialitása volt, hogy az összevont, aggregált jelleg miatt a termelés alakulásának, fejlődésének természetes mértékegységű kimutatására nem volt lehetőség. Ha arra volt is adat, hogy évről évre miként alakult a mezőgazdaság összes nitrogén- vagy foszforműtrágya-felhasználása, arra, hogy egységnyi mezőgazdasági termékre (ahol ez az egység nem értékmutató) mennyi jut, a „fajlagos” paradox volta miatt már nem lehetett számadatot találni. Éppen ezért az adott esetekben — jobb híján — a termelés évről évre rendelkezésre álló volumenindexével operáltunk.

2. Árak, átárazás

A koefficiens-matrixok előrebecslése mindenkor megkívánja az árak, árváltozások hatásának figyelembevételét. Erre azért van szükség, mivel a legtöbb esetben csupán Ft/Ft dimenziójú, azaz értékben összeállított mérlegekből, mérleg sorokból történhet a kiindulás, mint ahogy azt *Német* [4], *Szakolczai* és *Vásárhelyi* [10], valamint *Rácz* [6] számításainál is láttuk. (Az árváltozások zavaró hatásának kiküszöbölésére megvan ugyan az elvi lehetőség, gyakorlatilag azonban még késik a megoldás. Ha ugyanis az egyes koefficiens-matrixok valamennyi eleme természetes mértékegységű /anyag-/ fajlagos mutató lenne, vagy a „reprezentációs” eljárásnál a bázisévi koefficiens-matrix és a „szimuláló idősorok” is ilyenek lennének, meg volna a lehetőség az árhatások teljes kiszűrésére.)

A már említett szerzők az árak változásával járó torzításokat oly módon igyekeznek kiküszöbölni, hogy matrix-idősoraikat valamelyik, több-kevesebb közgazdasági megfontolás alapján kiválasztott év árszintjére viszik át, pontosabban egy kivételével átárazzák.

E kérdésben mi kétféle eljárást követtünk: az első közelítésnél a kiemelt koefficiensek egyedi átárazása történt, míg egy-egy felhasználó szektor, illetve ágazat egyéb fajlagosait csak „reziduális” módon áraztuk át.

A reziduális, vagy ahogyan a későbbiekben nevezzük: globális eljárás a következőket jelenti. Legyen egy szektor összes anyagráfordítása, illetve bruttó termelése 1961-ben t_0 és x_0 1965-ben t_1 és x_1 . Ekkor az anyaghányadok a két évben

$$a_0 = \frac{t_0}{x_0}, \text{ illetve } a_1 = \frac{t_1}{x_1}$$

Tegyük fel, hogy a kiemelt anyagkoefficiensek összege a_0^* 1961-ben, a_1^* 1965-ben. (Ez utóbbiakat, mint említettem, egyedi extrapolációval számítottuk.) A reziduumok ekkor

$$r_0 = a_0 - a_0^* \quad r_1 = a_1 - a_1^*$$

A globális eljárás alapelve, hogy e két differencia hányadosával, vagyis r_1/r_0 -val szorozza az 1961-es kis koefficienseket valamennyi szektorban. Így azután a kiemelt fajlagosok plusz a korrigált „kicsik” együttesen kiadják az 1965-ös összes anyagráfördítést, hiszen az

$$a_1^* + (a_0 - a_0^*) \cdot \frac{a_1 - a_1^*}{a_0 - a_0^*} = a_1 \quad /1/$$

egyenlőség valóban fennáll.

A fenti leírásból az is kiderül, hogy ezeket a nettó módon becsült kis fajlagos mutatókat már nem kell átárazni. (Még akkor sem, ha szinte biztos pontatlanságot ígér az, hogy ezek egymás közti arányai 1961-ről 1965-re – feltételezésünk szerint – nem változtak.)

A másik közelítő eljárásnál, amelyet az előzőkben röviden RAS-módszernek neveztünk, nemcsak a kiemelt, hanem valamennyi együtthető átárazását végrehajtottuk. A módszer itt lényegében azonos volt a koefficiens-matrixok átárazásának hagyományos útjával, amelynek matematikai alakja a következő:

$$A' = \hat{P} \cdot A \cdot \hat{P}^{-1} \quad /2/$$

ahol:

- A – az eredeti koefficiens-matrix,
- \hat{P} – az új és a régi árak hányadosából képzett árindexeket tartalmazó diagonális matrix,
- \hat{P}^{-1} – a \hat{P} matrix inverze,
- A' – az átárazott koefficiens-matrix.

A fenti művelet egy-egy koefficiensre vonatkoztatva azt jelenti, hogy az együtthetőt osztjuk a felhasználó és szorozzuk a kibocsátó szektor árindexével.

3. A RAS-módszerről

Ez az eljárás többek szerint forradalmi változást hozott az ágazati kapcsolati mérlegek összeállításában, illetve előrebecslésében. Kidolgozói – Stone – Bates – Bacharach – publikációjukban [9] a módszer elvi ismertetése mellett konkrét számításaik eredményeiről is tájékoztatnak. Hazánkban mind ez ideig nem jelent meg olyan dolgozat, amely e módszert ismertetné, illetve alkalmazná.² Tudomásom szerint Német Sándor és Pór András 1968 őszén készült tanulmányukban elsőként közölték a RAS-szal végzett népgazdasági szintű elemzés tanulságait [5].

A RAS lényege a következő. Tételezzük fel, hogy ismerjük egy bázisév ágazati kapcsolati mérlegének belső négyzetét, pontosabban az A_0 technológiai

² Lipták Tamás dolgozatától [3] eltekintve.

matrixot. Tegyük fel, hogy ugyancsak ismert a tervidőszak bruttó termelési vektora (\mathbf{x}_1), valamint a belső négyzet ($\mathbf{T}_1 = \mathbf{A}_1 \cdot \hat{\mathbf{x}}_1$) sor- és oszlopösszegeinek vektorai ($\mathbf{c}_1, \mathbf{d}_1$). Ezekből – bizonyos iterációs módszer segítségével – meghatározandó az ismeretlen \mathbf{A}_1 koefficiens-matrix.

A vázolt feladat éppen az, amit mi is meg akarunk oldani. Ismerjük ugyanis az 1961-es koefficiens-matrixot és keressük az 1965-öst. Elvileg feltételezhető, hogy az 1965-ös belső négyzet sor- és oszlopösszegét is ismerjük, hiszen ha nem ex post extrapolációt végzünk, úgy is könnyűszerrel (és viszonylag pontosan) előrebecsülhetők ezek a vektorok, amelyek egyébként egy-egy szektor összes termelő célra történő kibocsátását, illetve oszlopírányban az összes anyagráfordításokat mutatják. Hasonlóképpen – egyedi extrapolációval, termelési függvényekkel vagy egyéb módon – előrebecsülhetjük a bruttó termelés tervidőszaki vektorát (legalábbis lényegesen pontosabban, mint a technológiai matrix valamennyi értékét).

A feladat megoldásának érdekessége, hogy az \mathbf{A}_1 matrixot olyan formában kapjuk, hogy alakja egy

$$\mathbf{A}_1 = \hat{\mathbf{R}} \cdot \mathbf{A}_0 \cdot \hat{\mathbf{S}} \quad /3/$$

képlettel reprezentálható („RAS”), ahol az $\hat{\mathbf{R}}$ és $\hat{\mathbf{S}}$ diagonális matrixok. Ez más szóval azt jelenti, hogy egy-egy fajlagos az

$$a_{ij}^1 = r_i \cdot a_{ij}^0 \cdot s_j \quad /4/$$

formulával nyerhető; vagyis a bázisév koefficiens-matrixában minden sor, minden oszlop egy-egy az $\hat{\mathbf{R}}$ -ben és az $\hat{\mathbf{S}}$ -ben levő r_i , illetve s_j skalárral lesz transzformálva ahhoz, hogy megkapjuk az \mathbf{A}_0 tervévi változatát. Az egész megfontolás azon a közgazdasági szempontból többé-kevésbé elfogadható hipotézisen alapul, hogy egy-egy szektorban az összes anyagráfordítással arányosan változik az egyes termékekből való felhasználás is, illetve hogy az összes termelő kibocsátásnak megfelelően nő vagy csökken egy-egy i, j – relációban való kibocsátása. (Ezeket a feladat elején még ismeretlen „abszorpció”, illetve „terjeszkedési” hányadokat jelentik az r_i , illetve s_j mutatók.) Ha például a barnaszén esetében 15 százalékkal csökken az összes anyagráfordítás, akkor ez az eljárás feltételezi, hogy minden egyes anyagból 15 százalékkal csökken az igény. Mindez távolról sem jelenti azt, hogy a ráfordítások valamiféle „linearitását” vinnék a modellbe, ugyanis az a körülmény, hogy a kibocsátások is egy-egy ágazatra jellemző r_i szerint csökkennek vagy növekednek, azt eredményezi, hogy minden egyes a_{ij} együttható más $z_{ij} = r_i \cdot s_j$ szorzattal módosul, azaz az előbbi példában a barnaszén bányafa-felhasználása csökkenhet, miközben fajlagos villamosenergia-igénye nő. (Amiatt, hogy a villamosenergia összkibocsátása relative jobban nőtt, mint ahogy a barnaszén összárfordítása csökkent.)

Az egész művelet tehát csupán technikai jellegű, s az a haszna, hogy a módszer alkalmazóinak a következő lépésben már nem a bruttó termelés, illetve a sor- és oszlopösszegek előrebecslésével kell operálniok,³ hanem elég az említett r_i és s_j mutatókat előrebecsülni, mivel ezek jövőbeli értékeit ismerve már felírható bármely év technikai koefficiens-matrixa.

³ A sor- és oszlopösszegek előrebecslése, az eredmények várható pontossága nem egyenrangú kérdés, az utóbbi különösen problematikus. A tanulmány szerzője előtt éppen ez jelenti a közeljövő egyik legfontosabb kutatási témáját.

II.

Következőkben az ismertetett módszer gyakorlati alkalmazásáról, az elért eredményekről számolunk be és ismertetjük az újabb tárcamérleg előrebecslésére vonatkozó elképzelésünket.

1. Az átárazás sikeréről

Az előzőkben több ízben is említettük, hogy az átárazást elnagyolt, globális módszerrel végeztük. Ez részben már a kiemelt koeficiensok egyedi becslésére is rányomta bélyegét, de torzító hatása alapvetően a RAS eredményeinél jelentkezett.

A nagy koeficiensok önálló becslésénél azt az utat követtük, hogy a reprezentáns termékből való felhasználás idősorával „szimuláltuk” a vizsgált technikai koeficiens alakulását, majd az így extrapolált fajlagost átáraztuk.

Itt merült fel az első probléma. Tegyük fel ugyanis, hogy a vizsgált ráfordításfajta nem szerepel a NIM ÁKM kiemelt termékei között, azaz valamelyik aggregált csoportba sorolható („egyéb” ágazatba vagy éppen egy „külső”, NIM-en kívülibe). Ekkor elvileg kétféle árindexszel dolgozhatunk: a reprezentáció alapjául szolgáló egyedi termékével (például cement), vagy pedig az ezt magába foglaló szektoréval (építőanyag-ipar). Mindkettőnek megvan a logikája: az elsőnek különösen akkor, ha a reprezentáns a szóban forgó kibocsátás közel 100 százalékát képviseli (például a kősó az egyéb ásványbányászatot a nátriumhidroxid mint felhasználó esetében). Viszont akkor, amikor ez a „képviselő” részleges (például, amikor a barnaszén építőanyag-igényét – adatbeszerzési nehézségek miatt – csupán a cementtel arányosítottuk), valószínű hogy az egész ágazat árindexe jobb közelítésre ad módot.

A kiemelt koeficiensok előrebecslésénél az előbbi megfontolásokat igyekeztünk érvényesíteni; függetlenül attól, hogy az esetek jelentős részében erre nem volt lehetőség, s be kellett érünk a globális ágazati árindexekkel.

Eltekintve a fenti bizonytalanságtól, azzal a problémával is meg kellett birkózni, hogy a NIM ÁKM látszólag igen részletes, nemegyszer termékszintig visszanyúló bontása sem tudta biztosítani a teljesen homogén szektorstruktúrát. Így volt ez még a barnaszén, a feketeszén, a film, a fotopapír stb. esetében is, amelyek a Központi Statisztikai Hivatal nomenklatúráit tekintve rendkívül „homogének”, minőség, fajta, önköltség, ár és egyéb szempontból azonban igen változatos belső összetételűek voltak (tatai, dorogi, ózdi, oroszországi barnaszén: porszén, daraszén, diószén stb.). Igen gyakran előfordult, hogy egy-egy csoporton belül nem változtak az árak, de a termék-, illetve gyártmánystruktúrában való arányeltolódás miatt a szektorárindex jelentősen módosult. Ez pedig értelemszerűen azt eredményezte, hogy ugyanazon kibocsátó ágazat más áron értékesíti látszólag azonos termékét (valójában mindig más és más összetételű termékcsoportjait) az egyes felhasználó szektorok felé. E probléma pedig már felveti a /2/ képlet alapján történt matrixátárazás kritikai újraértékelésének igényét.

Úgy vélem, a módszertani leírásból már kiderült (legalábbis a „sorok között” érzékeltetve volt), hogy végső koncepciónk különböző megoldások (az ún. primitív módszer, azaz a bázisév modelljének tervévre átárazott változata, a RAS és a „globális” eljárás) valamiféle kombinációja lesz. Ahhoz

pedig, hogy valóban reális legyen a tervezés, reális, megbízható információra van szükség az árváltozások várható irányáról és nagyságrendjéről.

Mindez természetesen csak bizonyos korlátok között lehetséges, hiszen az ártervezés nemcsak minisztériumi, hanem országos szinten is egyike a még megoldásra váró elvi-módszertani problémáknak. Mégis úgy vélem, ezt a kérdést súlyponti feladatnak kell tekinteni, mivel enélkül az egyébként helyes részbecslések sem biztosítják a valóság hű prognózisát.

Melyek tehát a megoldandó feladatok az átárazás terén? Az első és legfontosabb a helyes árindexek kialakítása. Bár az előző, módszertani részben utaltunk arra, hogy további előrejelzéseket természetes mértékegységű, azaz árhatásokra nem, vagy csak részben érzékeny mérlegekkel kellene végezni, a számítások, eredmények bizonyos korlátok között tartása és egyeztetése (lásd később) megkívánja az árak, árindexek ismeretét.

A teljesen homogén szektorbontást – legalábbis a közeljövőben – nem tudjuk elérni. Ez felveti annak szükségességét, hogy egy-egy felhasználó, illetve kibocsátó szektor árváltozását relációnként is részletezzük. Ez utóbbi gyakorlatilag azt jelenti, hogy a /2/ képlettel megfogalmazott koefficiens-átárazást, az

$$A' = \hat{P} \cdot A \cdot \hat{P}^{-1}$$

műveletet helyettesíteni kell az A technológiai matrix valamennyi a_{ij} elemének egyedi átárazásával. (Ez nem új dolog, hiszen a Központi Statisztikai Hivatal ily módon végezte mérlegeinek átárazását, mint ahogy a NIM Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézetének Közgazdasági osztályán az eddigi mérlegek világpiaci árbázisra való átszámítása is ilyen – „kockánkénti” – elemzéssel történt.)

2. A minisztérium kiemelt anyagfajlagosainak 1961–1970 közötti alakulása

A külön vizsgálat tárgyát képező legjellemzőbb fajlagos anyagfelhasználási mutatók prognózisa nemcsak a belső négyzet extrapolációját segítette elő, hanem önmagában is hasznos információkkal szolgált. Ezek különböző hosszúságú (1960–1965, 1961–1966, 1959–1964, 1961–1967 stb.) idősorok alapján kerültek előrebecslésre, méghozzá lineáris és exponenciális „jellegű” trendekkel.⁴ A kétféle trend közül mindig azt, annak jövőre vetített értékeit fogadtuk el, mely szorosabb illeszkedést, nagyobb korrelációt mutatott a szóban forgó idősor elemeivel. (A szó eredeti értelmében nem volt tökéletes az ex post előrejelzés, mivel azokon a helyeken, ahol az 1965-ös tényadat rendelkezésünkre állt, a trendértékek helyett ezekkel dolgoztunk.) Közismert, hogy nem feltétlenül az elmúlt időszak realizációt legjobban közelítő görbe az, melynek meghosszabbítása a legpontosabb előrejelzést adja, mégis a matematikai statisztika elfogadott konvenciójának tekinthetjük ezt a feltételezést.

A konkrét fajlagos anyagfelhasználási mutatók igen változatos statisztikai adatbázisra épülnek, s így prognózisuk megbízhatósága esetenként más és más. Ahelyett, hogy a következőkben számszerű bemutatását adnánk a legfontosabb tárcaszintű „anyagnormák” előrebecsült és tényleges értékeinek,⁵

⁴ Az exponenciális jellegű trendről lásd Szokolczai és Vásárhelyi tanulmányát [10].

⁵ Ez utóbbiak táblái – kézirat formájában – a NIM Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézet Közgazdasági osztályán található [12] mellékleteként.

röviden vázoljuk, mivel magyarázható, hogy ez utóbbiak időnként jelentősebb eltérést mutatnak.

a) A *matematikai előrejelzés* azon a kiinduló feltevésen alapul, hogy a szóban forgó anyagfajlagosok időbeni alakulása valamiféle határozott tendenciát mutat. Előfordul azonban, hogy gyökeres technikai vagy strukturális változás miatt ez a tendencia „egyik pillanatról a másikra” felborul, megugrik vagy éppen ellenkező irányba csap át. Ezt az előre nem látható lehetőséget példázza egyik kiemelt termékünk, a biztonsági robbantószer. A szóban forgó termékcsoporthoz a Paxit – 100-zal reprezentáltuk, melynek fajlagos falisztigénye egyik évről a másikra duplájára nőtt. A gyár technológusával való konzultáció során derült csak ki, hogy mindez egy új, nagyteljesítményű automata beállításával magyarázható, amely szemben az eddigi gyakorlattal, a borítórész mindkét oldalát „bekeni”, s így az egységnyi végtermékre jutó faliszt- (és rögzítőanyag-) igény a későbbi években már értelemszerűen kétszerese a réginek.

A szektoron belüli arányeltolódás a hagyományos technológiák mellett is gyökeres tendenciaváltozást okozhat. Így volt ez az olyan „rázós” termékcsoporthoz, mint az ipari mosószer, a növényvédőszer vagy éppen a hőre keményedő műanyag. Ezeknél oly erős a gyártmányfluktuáció, hogy 3–4 évenként szinte teljesen új termékválaszték jelentkezik, ami értelemszerűen új ráfordítási és költségstruktúrát hoz magával.

Hasonlóképpen belső arányeltolódást okoz, ha ugyanazt a terméket több vállalat gyártja – eltérő ráfordítási struktúrával –, s „hirtelen” az egyik vagy másik javára eltolódás megy végbe a termelés mennyiségét illetően („átprofilozás”, visszafejlesztés stb.). Az ilyen és hasonló esetekben sem a kiművelt matematikai apparátus, sem a részterület szakértői nem adhatnak megbízható információt a jövőre vonatkozóan.

b) Hibás lehet a *reprezentáció*. Ez elvileg annál a mintegy tucatnyi szektornál fordulhatott elő, ahol 1961–1965 között új üzemek is gyártani kezdték a szóban forgó terméket, termékcsoporthoz (például a PVC-t), s így kielégítő hosszúságú idősort csak a régi, jelentőségében, súlyában esetleg már visszasett üzemnél találtunk. Ez pedig a korszerűtlen technika, a visszafejlesztés alatt álló termelés miatt gyakran a ténylegesen várhatóval ellentétes tendenciát mutatott.

A magunk részéről a fenti hibalehetőséget igen hamar észrevettük és abból a néhány szektorból, amelyeknél gyaníthattuk, illetve tapasztaltuk a fenti problémát (például hőre lágyuló műanyag), nem elemeztük az egyébként arra érdemes nagy koefficienseket, hanem az egész szektort az ún. „globális” módszerrel becsültük előre.

3. Az ÁKM-előrebecslés eredménye

Az első fejezetben, a módszertan általános ismertetésénél láttuk, hogy a „primitív” és a RAS-módszer megkívánták az 1961-es mérleg 1965-re való átárazását. Nem beszéltünk azonban még az 1965-ös mérleg összevonásának kérdéséről.

Ahhoz, hogy az 1961-es, 98 szektoros NIM modell bázisára épülő, hasonló méretű előrebecsült matrixaink jóságát lemérhessük, szükségünk van a megfelelő összehasonlítási alapra. Ezt – az előrejelzés ex post jellegéből kifolyólag – az 1961-es szintjére összevont 1965-ös mérleg szolgáltatta. Valójában nem az

egész mérleget vontuk össze, hanem csak annak belső négyzetét, hiszen bennünket alapvetően a minisztérium (és közvetve a népgazdaság) anyagráfördítésének és termékértékesítésének problémái érdekeltek.

Az összevonás a következőképpen történt: megvizsgáltuk, hogy a népgazdaság anyagi termelését részletező 1961-es 98, és az 1965-ös 150 szektor között milyen elv alapján lehet kölcsönös és egyértelmű megfeleltetést biztosítani. Néhány kivételtől eltekintve két vagy több, 1965-ös szektor összevonásával előállítható volt a megfelelő 1961-es. Több olyan termék akadt, amely teljesen megegyezett valamelyik 1961-essel. Csupán két olyan szektort találtunk, ahol nem az 1965. évi összevonásával, hanem annak szétválasztásával tudtuk az összehasonlíthatóságot biztosítani. (Ezek a helyeken 1965-ben egy szektorba került az, ami korábban kettőben szerepelt.) A szétválasztást itt úgy oldottuk meg, hogy az 1965-ös értékeket az 1961-es mérlegben levő arányok szerint osztottuk szét a megfelelő szektorok között.

Tekintettel arra, hogy esetünkben a technikai koefficiens-matrix „zsugorításáról” volt szó, az összevonást — vízszintes irányban — értelemszerűen az 1965-ös bruttó termelési értékekkel súlyozva végeztük.

Rendkívül égető kérdés viszont, hogy vajon megvalósult-e a fenti művelettel — a formális mellett — a statisztikai összehasonlíthatóság is? A tapasztalat azt mutatja, hogy csak részben: több tévedés, következetlenség történt. Ezt nem annyira személyes okok, mint inkább — annak idején — a későbbi célok előre nem látása okozta. Igen gyakori, hogy ugyanazt az anyagráfördítést 1961-ben egészen más helyen találjuk, mint 1965-ben. Jó példa erre (és sajnos sok ilyen példát tudnánk felsorolni) a ftálsavanhydrid, ahol is a naftalinfelhasználás 1961-ben „a külső vegyipar”, 1965-ben pedig az „egyéb szénfeldolgozás” szektorba sorolódott. Figyelembe véve, hogy itt ez volt az egyetlen jelentősebb koefficiens, nagy torzításokhoz vezetett e következetlenség mind a RAS-nál, mind a többi előrebecslési módszernél.

Nem megnyugtató tehát a statisztikai összhang az 1961-es és az 1965-ös mérlegek között. Ez a körülmény hátrányosan befolyásolta az elmélet igazolására végzett numerikus számításokat, függetlenül attól, hogy a „nagy számok törvénye” itt is érvényesült, s a főbb koncepciók igazolást nyertek.

A továbbiakban áttekintést adunk a háromféle matrix-prognózisról, az azoknál fellelhető hibákról, a hibák okairól, majd megadjuk a módszerek kritikai értékelését.

A *primitív módszer*, vagyis az 1961-es mérleg 1965-re átárazott változata lényegesen jobb közelítéssel szolgált, mint ahogy azt a kiindulásnál vártuk. Igaz ez még akkor is, ha mind a kis, mind a nagy koefficiensekre, sőt az egész rendszerre vonatkozólag is ez hozta a legnagyobb eltéréseket, vagyis ez bizonyult a legkevésbé hatékónak. El is vetnénk, mint a továbbiakban feltétlenül mellőzendő eljárást, ha nem tapasztaltuk volna, hogy számos nagy, egyedileg vizsgált koefficiensnél közelebb áll ez a becslés a tényleges adathoz, mint akár a RAS-szal, akár az idősorral „szimulált” esetben. Ilyenkor fel lehet tételezni, hogy rossz volt az egyedi becslés reprezentációja, hogy a koefficiens alakulására nem, vagy legalábbis nem alapvetően az őt képviselő anyagnorma volt hatással (megjegyzendő, hogy ez többnyire ott következett be, ahol stabilitást mutat az együtthető, s változást csak az árak módosulása hozott)⁶.

⁶ Ezen túlmenően az is tény, hogy relatíve még mindig rövid távú volt az előrejelzés, hogy a leontiefi „kevesbé labilis” 4–5 éven belül maradtunk.

Mindezek ellenére kétségtelenül bizonyítást nyert, hogy a háromféle út közül ez a módszer a legkevésbé jó. Az összevetés numerikus módszerei (szórás-számítás stb.) ezt kellőképpen meg is világították, bár egyáltalán nem olyan meggyőzően, hogy teljesen elvessük.

A *RAS*-módszer jó tulajdonságai már sokkal szebben „kijöttek” a számításokból. Ezen természetesen nem is lehet csodálkozni, hiszen egyrészt mint kiinduló alapot már magában foglalja a primitív becslés végeredményét, másrészt lényegesen több külső információt használ fel (ex post előrejelzést a belső négyzet tervévi sor- és oszlopösszegeire, valamint a bruttó termelésre).

Említettük, hogy sok baj van az 1961 – 1965-ös mérlegek statisztikai összehasonlíthatóságával. Ez a *RAS*-ra is erősen rányomja bélyegét, mégpedig a következők miatt. Tekintettel arra, hogy a kiindulás az 1961-es struktúrából történik, ezt „alakítgatja” az iterációs eljárás mindaddig, amíg egy olyan belső négyzetet nem kap, amelynek anyagfelhasználása, illetve össztermék-kibocsátása megegyezik a tervévi (esetünkben ismert) értékkel. Ha mármost egy helyen „fals” szám szerepel (például a ftálsavanhydrid naftalinfelhasználása), akkor értelemszerűen hibás lesz az a sor is, ahová e koefficiens „jogtalanul” került, s az is, ahonnan hiányzik. Ezek a hibák azután tovagyűrűznek az egész rendszeren, hiszen az iteráció elvéből kifolyólag egyetlen érték módosulása (hibája) valamennyit megváltoztatja (elrontja).

A *globális eljárás* lényegében egy igen alapos és egy rendkívül elnagyolt lépéssorozat keveréke. Alapos annyiban, hogy a kiemelt koefficienseket egyedi becslésnek veti alá, nagyvonalú pedig amiatt, hogy a többit a terv- és bázisív összes anyagráfördítésének (pontosabban azok egyedileg nem becsült részhányadainak) arányában változtatja. Nem is csodálkozhatunk ezért, hogy az összes koefficiens viszonylatában ennek az előrejelzésnek a hatékonysága lényegesen alatta marad a *RAS*-nak (a nagy, pontosabban a 0,5-nél nagyobb együtt-hatók közül például több mint kétszer annyi ad 100 százaléknál nagyobb eltérést, mint a *RAS* esetében). Ugyanakkor viszont a kiemelt koefficiensek vonatkozásában messze maga mögött hagyja – ugyancsak a pontosság szempontjából – mindkét riválisát. Más szóval az a tapasztalat, hogy amennyire jó elgondolás volt az, hogy bizonyos – értékbeli nagyság vagy egyéb okok miatt megkülönböztetett – koefficiensre egyedi becslést adjunk, annyira helytelen az adott szektor többi fajlagos mutatójának „lineáris” változtatása.

Vessünk most egy pillantást a kiemelt, a „nagy” fajlagos mutatókra. Ezeket, mint jeleztük, csak a globális módszerrel kapcsolatban tettük önálló elemzés tárgyává, a *RAS* és a primitív eljárás azonos rangúnak vette őket a többivel. Az átlagos eltérésre vonatkozó hibaszámítás a következő eredményt adta.

A becsült és tényleges koefficiensek átlagos eltérése (szórás)

Módszer	Kiemelt koefficiensek szórása		
	1–72 (NIM)	73–98 (külső)	teljes belső négyzetben
	szektorokra		
Primitív	2,5068	0,5103	0,7705
<i>RAS</i>	1,9193	0,6098	0,7805
Globális	2,2166	0,3895	0,6276

Érdekes a konklúzió, melyet a fenti tábla sugall. Arról van szó ugyanis, hogy

- a) a NIM szektorokra vonatkozó becslés lényegesen pontatlanabb, mint a külső, egyéb népgazdasági ágakra;
- b) a RAS jobb közelítését adta a NIM vonatkozásában a kiemelt koefficienseknek, mint a direkt erre koncentráló globális módszer;
- c) ha igaz is, hogy az egész rendszerre vonatkozólag a „globális” szolgáltatta a legkisebb szórást, a primitív ez esetben valamivel jobb, mint a RAS becslése.

Az előbbi – kritikai jellegű – észrevételek egyáltalán nem azt szolgálják, hogy „minden mindegy” képet alakítsunk ki az olvasóban, hanem hogy ezzel is végső koncepciónk irányába tereljük a logikát. Lássuk ugyanis az alábbi problémák másik oldalát.

Az elsőre, vagyis arra, hogy miért rosszabb a NIM-en belüli, mint a NIM-en kívüli közelítés, azt mondhatjuk: azért, mivel – mint arra *Rácz Albert* és mások is rámutattak [6] – 10 000 forintos ráfordítás lényegesen könnyebben nő 30–40 000 forintra, mint 10 milliárdos 20 milliárdosra. Vagyis: a NIM-szektorok nem egyenrangúak (volumenben) a többi népgazdasági ággal, egyedi struktúrájuk sokkal labilisabb, a kiegyenlítő hatások sokkal gyengébben jelentkeznek. Ha a gépgyártást, mezőgazdaságot stb. hasonlóképpen összetevőire bontanánk, az előrejelzés itt is pontatlanabb lenne (nő az aggregáltság, csökken a hibaszázalék és fordítva).

A második probléma, az, hogy a RAS az első 72 szektornál jobb volt, ugyan csak könnyen megérthető, ha figyelembe vesszük annak már több ízben is említett jó tulajdonságait. Az egyedi becslésre például közvetlenül, a RAS-ra már csak bizonyos áttétellel hatnak a hibás árindexek, emellett az utóbbi még a primitív eljárás előnyeit is magában hordozza. Igen sok esetben megfigyelhető, hogy ott, ahol elkövettük 1961-ről 1965-re az összevetést zavaró számviteli átsorolást, a RAS – bár a globálishoz hasonlóan jelentős eltérést mutat – valahogy mindig a tényadat felé „húz”, az irányban orientál.

Éppen ezért meglepő, hogy konkrét számításainkban az összes kiemelt koefficiens vonatkozásában a globális módszer a legjobb, s a RAS valamivel alatta marad a primitív módszer hatékonyságának (a különbség nem nagy, de mindenesetre fennáll). Ahelyett, hogy mindezt törvényszerűnek tekintenénk, fel kell hívni a figyelmet, hogy ez az „egészségtelen” kép a külső (a rendszert tekintve döntő súlyú) szektorok speciális tulajdonságából fakad. Pontosabban: a RAS azért adhatott a kiemelt koefficiensekre gyengébb becslést, mert a valóság relative kisebb eltéréseket hozott a NIM-en kívüli ágak abszolút értékű ráfordításainál, mint a minisztériumi szektorok esetében.

Végül röviden szólni kell egy olyan kérdésről, mely eddig figyelmen kívül maradt, pedig meghatározó jelentőségű. Mindhárom előrejelzési módszer a koefficiensek elhelyezkedését tekintve megőrizte a bázisév struktúráját. Ott, ahol 1961-ben nulla ráfordítás volt, egyik módszer sem tudott 1965-re nullánál nagyobb értéket hozni, függetlenül attól, hogy a gyakorlatban – a ténymérlegben – ez igen gyakran előfordult. Hasonlóképpen, a fordított helyzettel is találkoztunk: nulla ráfordítást találunk 1965-ben ott, ahol az 1961-es mérlegben jelentős fajlagos mutató szerepelt.

A fenti eltérések okait vizsgálva három lehetőséggel kell számolnunk. Egyrészt számviteli következetlenség történhetett (ugyanazt a felhasználást az 1961-es mérlegben máshová rakták, mint 1965-ben). A másik lehetőség az, hogy

a bázis- és tervidőszak között gyökeres technológiai változás ment végbe. Így volt ez például a nitrogénműtrágya esetében, amelyhez 1961-ben még nem használtak fel földgázt, 1965-ben pedig az összráfordítás közel 10 százalékának megfelelő mennyiségben. Végül a harmadik ok az lehetett, hogy a gyártmány-struktúrában ment végbe olyan eltolódás, mely vagy az aggregált szektor jellemző termékének „megszűnése”, vagy pedig egy új termék belépése miatt értékes koefficiensekből nullát „csinált”, vagy éppen fordítva. E kérdésre végső koncepciónk ismertetésénél még visszatérünk.

4. Összefoglalás, koncepció-tervezet

Az eddigiekben röviden áttekintettük a különféle előrejelzések hatékonyságát, s az eredmények a következő konklúziókra vezettek.

Az elfogadható pontosságú előrejelzés kiinduló feltétele, hogy rendelkezésünkre álljon *a*) vagy több egymás utáni év összehasonlítható szerkezetű és tartalmú modellje, *b*) vagy pedig egy viszonylag friss, meglehetősen részletes (dezaggregált) bázismérleg.

Ismerni kell a bázis- és tervév közötti árváltozásokat minden egyes – nullánál nagyobb – koefficiensre vonatkozólag (tehát nem elegendők a szektorárindexek).

Viszonylag pontos elképzeléssel kell rendelkezni a belső négyzet tervévi sor- és oszlopösszegeiről, a bruttó termelésről.

A jellemző, speciális koefficiensekre (a nagyokra, a szűk keresztmetszethez tartozókra) gondos egyedi becslést kell végezni.

Kombináltan kell alkalmazni a globális és a RAS-módszert.

Úgy véljük, a fenti irányelvekhez, kritériumokhoz már nincs sok hozzátenni való. A hagyományos útról, több év azonos szerkezetű mérlegének „matrix idősoráról” a szakirodalom referál, a másik, a reprezentatív extrapoláció a mi elgondolásunk volt. Az árindexről, a RAS speciális kérdéseiről szintén beszéltünk már.

Az eredmények értékelése során felmerült az a lehetőség, hogy a NIM következő, most már sokkal alaposabb „ex ante” előrejelzését az ún. módosított RAS-módszerrel végezzük. Ennek lényege, hogy a kiemelt koefficiensekre egyedi becslést készítünk, ezeket, pontosabban az ezekhez tartozó konkrét anyagfelhasználásokat kiemeljük a rendszerből (a sor- és oszlopösszegekből is levonjuk), majd a maradék együtthetőkra alkalmazzuk a RAS procedurát, amelyet korábban ismertettünk.

Abból kifolyólag, hogy mi a kiemelt koefficiensek alakulását nem több belső négyzet megfelelő koefficiensének extrapolációjával, hanem egy-egy reprezentáns termék vagy termékcsoport fajlagosával „szimuláltuk”, már eltérünk az eredeti módosított RAS-tól. Ettől függetlenül szilárd meggyőződésünk, hogy ha legalább 8 – 10 összehasonlítható mérlegünk lenne, hatékonyabb becslést adhattunk volna a klasszikus utat követve. Amiatt azonban, hogy csak egy bázismérlegünk van, és az előrebecslés – szemben Stone, Német és mások számításaiival – *nem egy, hanem négy-öt évvel* későbbre történik, megítélésünk szerint alkalmasan kombinálni kell a rendelkezésre álló eszközöket.

Újabb tárcamérleg előrebecslésére vonatkozó elképzelésünk tehát a következő:

történjék a kiindulás a NIM vagy más minisztérium legutóbbi, lehetőleg természetes mértékegységű mérlegéből,
ennek birtokában választjuk ki azokat a koefficienseket, melyeket egyedi vizsgálatra tartunk érdemesnek,

ezután az egyes részterületek szakértőinek bevonásával megállapítjuk azon termékek, termékcsoportok körét, amelyek kielégítően reprezentálják a kiemelt (aggregált) fajlagosokat, begyűjtjük ez utóbbiak lehető leghosszabb idősorait, megvizsgáljuk trendjeiket, illetve előrevetítjük azokat,

alakulásuk tendenciáját átvisszük a megfelelő koefficiensekre,

a várható technológiai módosulások miatti speciális koefficienseket (lásd a műtrágya földgázigényét) mint rendszeren kívüli információt bevisszük a modellbe,

a kellő alapossággal kidolgozott kockánkénti árindexekkel átárazzuk (természetes mértékegység esetén a várható tervévi árakkal beárazzuk) a modellt,

az időközben megszerzett, illetve (OT, KSH, NIM Tervosztály stb. által) kidolgozott peremszámok birtokában elvégezzük a RAS becslést az előzőknek megfelelően korrigált mérleg valamennyi koefficiensére.

Az előzőkkel kapcsolatban jogos a kérdés: mivel, milyen érvekkel támasztható alá — egyébként hipotetikus — eljárásrendszerünk? A magunk részéről ezeket a következőkben látjuk.

a) Nincs bizonyítva, hogy a RAS, amely a számítástechnikai ötlet mellett több külső információra is épít (várható tervévi bruttó termelés, sor- és oszlopösszegek), a nagy koefficiensekre rosszabb közelítést adna, mint a 4–5 éves egyedi prognózis.

b) A RAS — miként a lineáris programozásnál a gradiens módszer — az „optimális” közeli megoldásból indul ki (a bázisév koefficiens-matrixát már a várható — tervévi — bruttó termeléssel szorozza). Ha pedig több esetben is — az egyedi becslés miatt — a tényleges adatokhoz közelebb álló koefficienseket rakunk a modellbe, akkor az nemcsak, hogy még tovább csökkenti a szükséges iterációs lépések számát, hanem a koefficiensek végső arányát illetően is helyesebben orientál.

c) Az input-output analízis, az ágazati kapcsolati mérlegekkel kapcsolatos kutatások legújabb eredményei rámutattak a belső négyzet sor- és oszlopösszegének koegzisztenciájára.

Képletszerűen

$$m = \langle 1^*(E - A) \rangle \cdot (E - A)^{-1} \cdot y \quad |5/$$

ahol:

m — az x bruttó termelés mínusz az oszlopösszegekből képzett vektor,

y — az x mínusz a sorösszegekből képzett vektor,

$\langle 1^* (E - A) \rangle$ diagonál- és

$(E - A)^{-1}$ inverz-matrixok a technológiai matrixból nyerhetők.

Vagyis: ha ismerjük a tervévi — várható — bruttó termelést és a végső felhasználást, akkor a RAS-hoz szükséges sor- és oszlopösszegek már adottnak tekinthetők. Az utóbbi két értéksorozatra viszont lényegesen pontosabb (és főleg sokoldalúbb) információink lehetnek, mint az egyes koefficiensekre.

Végül megemlíthető, hogy Stone és társai kidolgozták az ágazati kapcsolatok mérlege alsó- és oldalszárnyának RAS-becslését is, s így megvan a lehetőség a végső felhasználás (export, beruházás, lakossági, közületi fogyasztás stb.), valamint a nem anyagi erőforrások (bér, jövedelmek stb.) előrejelzésére is. Más szóval: minden feltétel adott, hogy egy következő lépésben meginduljon egy komplex tárca-modell 1970–1975-ös prognózisa. Ez pedig — megítélésünk szerint — nemcsak egy-egy minisztérium, hanem az egész népgazdaság szempontjából is jelentős eredményeket ígér.

IRODALOM

- [1] Gerő Mária: Az 1965. évi saktábla-mérleg. *Közgazdasági Szemle*, 1961. évi 10. sz. 1156—1168. old.
- [2] Dr. Kupcsik József: Az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználása a gazdasági részfolyamatok vizsgálatában. Centenáriumi Statisztikai Ülésszak. II. Statisztikai Tudományos Konferencia. Budapest. 1967. május 18—20.
- [3] Lipták Tamás: A „RAS” módszer kiterjesztése hármas bontású áramlásokra. Konjunktúra- és Piackutató Intézet. Budapest. 1966. Kézirat.
- [4] Német Sándor: Az összevont saktáblamérleg alkalmazása az éves tervezésben. Centenáriumi Statisztikai Ülésszak. II. Statisztikai Tudományos Konferencia. Budapest. 1967. május 18—20.
- [5] Német Sándor—Pór András: Az ÁKM koefficiens-számításainak egyik módszeréről. Országos Tervhivatal. Budapest. 1968.
- [6] Dr. Rácz Albert: Az ágazati kapcsolati mérlegek technológiai koefficiensei. *Statisztikai Szemle*. 1967. évi 6. sz. 507—528. old.
- [7] Simon György: A népgazdasági árprogramozás dinamikus modellje. *Sigma*. 1968. (I. évf.) 3—16. old.
- [8] Simon György—Cságoly Ferenc—Kiss Ferenc: A magyar nehézipar input-output modelljéről. *Közgazdasági Szemle*. 1967. évi 4. sz. 459—472. old.
- [9] R. Stone—J. Bates—M. Bacharach: A Programme for Growth. Input-output Relationships 1954—66. University of Cambridge. 1963. 70 old.
- [10] Szakolczai György—Vásárhelyi Péter: Az ágazati kapcsolatok mérlege technológiai koefficienseinek előrebecsült matrixai. *Közgazdasági Szemle*. 1967. évi 12. sz. 1444—1461. old.
- [11] A Nehézipari Minisztérium ágazati kapcsolatainak közgazdasági-matematikai modellje. NIM Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézet Budapest. 1965 és 1968.
- [12] Glattfelder Péter: Anyagráfordítások és termékértékesítések tárcaszintű tervezési módszere. (Kutatási beszámoló.) NIM Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézet. Budapest. 1968. Kézirat.
- [13] Glattfelder Péter: Extrapoláció rész-trendek átlagából. *Sigma*. 1968. (I. évf.) 29—41. old.

РЕЗЮМЕ

В своей статье автор излагает экстраполяцию внутреннего квадранта одного вида комбинированного межотраслевого баланса. В первой части автор описывает методологию и результаты прогнозов, произведенных при помощи модели Министерства тяжелой промышленности. Для прогноза коэффициентов применялось три способа: так называемый примитивный способ, который является всего лишь вариантом матрицы коэффициентов базисного баланса, пересчитанной на цены планового года; „глобальный” способ, который предполагает индивидуальное обследование крупных, существенных коэффициентов, а остальные модифицируются в мере разности всего материального потребления и отдельных выбранных коэффициентов и, наконец, известный из специальной литературы метод „RAS”, разработанный Стоуном, Бейтсом и Бэчэречем. Обследование по сути дела является „ex post” прогнозом, то есть прогноз осуществляется между более отдельным и более близким периодами прошлого, благодаря чему возникает возможность для сравнения оценочных и фактических данных, а также для количественного сопоставления данных, полученных различными способами. Новым элементом является излагаемая автором „репрезентативная экстраполяция” там, где относительно дезагрегированный баланс позволяет производить репрезентацию изменения во времени отдельных выбранных коэффициентов посредством тенденции изменения характерного для них удельного материального потребления.

В заключительной части своего очерка автор излагает концепцию, содержащую предложение относительно комбинированного применения уточненного метода „RAS” и глобального способа. Сущность этого предложения заключается в том, что в случае прогноза на длительный период кажется целесообразным обратное включение в таблицу разработанных в индивидуальном порядке существенных коэффициентов и применение метода „RAS” на этой основе. Расчеты автора повидимому подтверждают правильность предлагаемого им метода.

SUMMARY

In the study there has been discussed the extrapolation of the inner matrix of a joined input-output model. The first part has been devoted to a report on the methodology and the results of estimations carried out with the models of the Ministry of Heavy-industry. For the sake of estimation of the coefficients the author used three different methods, namely the so-called primitive one, which is but the repricing for the plan-year of the coefficient matrix of the basic model; the „global” method which consists of the individual examination of the most important coefficients and of a correction of the others according to the proportions of differences between total material inputs and the above mentioned most important coefficients. Finally the well-known Stone, Bates and Bacharach the so-called RAS method has been used. The study essenti-

ally is of an ex-post character, i.e. the estimation was accomplished for two different – a former and a more recent – times of the past, making thus possible a numerical comparison of factual and estimated data and that of results arrived at with different methods. The method called representative extrapolation is of new type. Its use was made possible by the relative desaggregated character of the model, and by which the changes in time of the most important coefficients was represented by the trend of the changes of their characteristic material input coefficients.

The idea presented as a conclusion of the study suggests the combination of the RAS and the global methods. According to it if the prognosis is of long term character, then it seems to be reasonable to replace the individually estimated most important coefficients in the basic matrix and to use afterwards the RAS method. The calculations of the author seem to justify this hypothetical method.

HOZZÁSZÓLÁS

A „GONDOLATOK A BŰNÖZÉS STATISZTIKAI MÉRÉSÉRŐL” CÍMŰ CIKKHEZ

DR. MILTÉNYI KÁROLY

A legutóbbi években, a társadalomstatisztika többi ágához hasonlóan, a bűnügyi statisztika iránti érdeklődés is megnövekedett. Ez részben azzal a társadalomtudományokban általában tapasztalható szemléletváltozással van összefüggésben, melyet a korábbi deduktív, spekulatív jellegű megközelítési móddal szemben az empirikus irányzat elterjedése jelentett a *kriminológiában* (a bűnözés oksági összefüggéseinek vizsgálatánál) és a *kriminalisztikában* (a nyomozás technikájában és módszertanában). Ezen, valamint az adatok körének mind szélesebb körű nyilvánossá válásán kívül, a bűnügyi statisztika fejlődéséhez hozzájárult az a körülmény is, hogy míg közel 100 esztendőn keresztül ez a statisztikai ágazat csaknem kizárólag a jogerősen elítéltek adataira korlátozódott, addig 1964-ben megindult egy kriminológiai és kriminalisztikai igényű *rendőri-ügyészi* statisztikai adatgyűjtés és feldolgozás. Ez természetesen felvetette a bírói statisztika, illetve az új rendőri-ügyészi statisztika mutatóinak egymáshoz való viszonyát, az egyes mutatók felhasználási, értelmezési lehetőségeinek kérdéseit. Az ezzel kapcsolatos vitáknak gyakorlati jelentőségét fokozta az a körülmény, hogy az érdekelt főhatóságok vezetőinek egyetértése alapján 1968 őszén munkabizottság¹ alakult az egységes bűnügyi statisztikai rendszer lehetőségének vizsgálatára és ezzel kapcsolatos javaslatok kidolgozására.

Mindezek alapján *dr. Borsi Zoltánnak* a *Statisztikai Szemle* 1968. évi 12. számában megjelent ezzel kapcsolatos tanulmányát figyelemre méltónak és időszerűnek tartom. A tanulmány, áttekintve a bűnözés statisztikai mérésére kialakult különböző módszereket, kritikailag elemzi az egyes mutatószámok (például az elítéltek számának, a megindított nyomozások számának, az ún. egyeztetett módszerrel kialakított vegyes jellegű mutatószámnak) fogyatékosságait, és javaslatot tesz arra, hogy a bűnözés alakulásának alapvető jellemzésére az ismert bűnelkövetők, illetve az ismert bűncselekmények ügyészi minősítésén alapuló adatait használják fel.

Egyetértek szerzőnek azzal az álláspontjával, mely szerint az eddig csaknem kizárólagos jelleggel használt bűnügyi statisztikai mutatószám, az elítéltek száma, csak a bűnözés, illetve a bűnelkövetők egy szűk, szelektált részét tar-

¹ A bizottságban az Igazságügyminisztérium, a Legfőbb Ügyészség, a Belügyminisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal, az Országos Kriminalisztikai Intézet és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi karának képviselői vesznek részt.

talmazta. Ugyanígy egyet lehet érteni általában a többi mutatószámmal kapcsolatban tett kritikai megjegyzéseivel is. Úgy tűnik azonban, hogy szerző kritikai szemlélete nem érvényesül maradéktalanul az általa javasolt mutatószámok (az ügyészi minősítés alapján megállapított bűnelkövetők száma, illetve ismertté vált büntettek száma) tárgyalásánál. Véleményem szerint ugyanis egyrészt e mutatószámok értékét is bizonyos mértékig korlátozza azoknak a tényezőknek egy része, amelyek a többi mutatószámmal kapcsolatban is felmerülnek. (Jóllehet kétségtelen, hogy a zavaró hatás egyes tényezőknél az ügyészi szakban kisebb, mint a bírói szakban; így például a cselekmény elkövetése és az ügyészi minősítés közötti időtartam nyilvánvalóan rövidebb, mint az elkövetés és a bírói ítélet között eltelt idő.) Másrészt e mutatószámokkal kapcsolatban jelentkezik néhány olyan speciális meggondolás, amelyekre szerző egyáltalán nem, vagy — véleményem szerint — nem kellő súllyal tér ki. Ezek a következők.

a) A mutatószámok alapja az ügyészi minősítés, mely a bíróság elé kerülő elkövetőknél nem tekinthető véglegesnek. A különbség nem csupán elvi jelentőségű, hanem statisztikailag is szignifikáns: az elmúlt évek gyakorlatában a felnőtt korú közbírák vádlottak 8–10 százalékánál felmentéssel, illetve megszüntetéssel végződött a bírói eljárás. Véleményem szerint a bűnügyi statisztika nem ignorálhatja azt a tényt, hogy jogrendünkben a büntett és a büntettes megállapítása végső soron a bíróság feladata; ennek megfelelően az ügyészi állásfoglalás és a jogerős bírói ítélet közötti eltérések esetében a statisztikai számbavételt az utóbbira kell alapítanunk.

b) Nem tartalmazzák e mutatószámok a magánvádas büntetteket, illetve elkövetőket, akik a bírósági elítéltek 10–12 százalékát teszik ki. Nem tudok egyetérteni azzal a felfogással, hogy hatályos büntetőjogunktól eltérően a bíróság által jogerősen elítéltek e részét a bűnügyi statisztikában ne tekintsük bűnelkövetőknek, csak azért, mert különböző, nagyrészt eljárásjogi meggondolások alapján ezeknek felelősségrevonását a bíróság általában közvetlenül, a rendőrség, illetve az ügyészség közreműködése nélkül végzi. A magánvádas büntettek figyelmen kívül hagyása egyébként véleményem szerint nincs összhangban szerző alapkoncepciójával sem, még akkor sem, ha elfogadjuk azt a — szerintem vitatható — véleményét, hogy a magánvádas ügyeket célszerű lenne társadalmi bíróságok elé utalni. Szerző ugyanis más vonatkozásban éppen azért kívánja előtérbe helyezni az ügyészségi adatokat a bíróságiakkal szemben, mert az ügyészségek a büntettek, illetve bűnelkövetők egy részét nem bírói útra terelik (például társadalmi bíróságokhoz). Szerzőnek a magánvádas büntettek mellőzésére vonatkozó álláspontja tehát — azon kívül, hogy hatályos büntetőjogunkkal ellentétes — következetlennek tűnik azzal a — véleményem szerint indokolt — nézetével szemben is, hogy a bűnözés megfigyelését azért is kell az eddiginél szélesebb körben végezni, mert a felelősségrevonás egyre nagyobb hányada történik a bírói út mellőzésével.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a fenti megjegyzések nem arra irányulnak, hogy a szerző által javasolt mutatószámoknak a bűnügyi statisztikában való — nézetem szerint is helyes és szükséges — alkalmazását gátolják. E kritikai észrevételek csupán nyomatékot kívánnak adni annak a szerző által is hangsúlyozott felismerésnek, hogy a büntetőeljárás különböző fázisaihoz tapadó számbavételi módszereket együttesen kell alkalmazni ahhoz, hogy a bűnözés társadalmi jelenségét a statisztika eszközeivel megközelítsük, és hogy ebben a megközelítésben privilegizált pozíciót egy mutatószám részére sem biztosíthatunk.

Végül néhány megjegyzést szeretnék tenni a tanulmánynak a bűnügyi statisztika történelmi előzményeivel kapcsolatban tett következő megállapításaira:

„a) a bűnügyi statisztikában főleg a felszabadulás előtt, de még azt követően is több mint 10 esztendeig egyrészt az ún. „ügy- és tevékenységi” szemlélet uralkodott, másrészt a *bűnözés* kifejezése azonosult a jogerősen elítéltekre vonatkozó adatok ismertetésével;

b) a statisztikai számbavétel egyik központi kérdése az igazságszolgáltató szerv munkamennyisége mértékének kifejezése volt (például a bűnügyek, a nyomozáselrendelések száma stb. útján);

c) a későbbi évek jogfelfogásának változása meghatározta a bűnügyi statisztika tartalmának alakulását is.”

Úgy tűnik, hogy az a) pontban foglaltak első fele (az ügy- és tevékenységi szemlélet domináló jellegére vonatkozó megállapítás), valamint a b) pont első sorban a rendőri-ügyészi statisztikára vonatkozik, míg az a) pont alatti mondat második része (a bűnözésnek az elítéltek adatai alapján történő vizsgálata) érinti a bírósági statisztikát. Annak elismerése mellett, hogy a bírósági adatokra alapított vizsgálatok korlátozott jellegű volt, hangsúlyozni szeretném ezen vizsgálatok kriminológiai értékét, különös tekintettel a közismerten gazdag magyar kriminálstatisztikai irodalomra (például *Földes Béla*, *Hacker Ervin*, *Pálosi Ervin*, *Auer György*, *Szabó Béla* művei; nem említve a legújabbkori, a szocialista társadalmi átalakulást és jogfejlődést is visszatükröző, nagyrészt az utóbbi 10 évben megjelent ilyen irányú publikációkat).

A c) pontban foglalt megállapítás teljes igazságának elismerése mellett csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy annak igazságérvénye nem csupán a múltra, hanem a jelenre, sőt szükségképpen a jövőre is vonatkozik. A hatályos büntetőjogi alapon álló és az aktuális joggyakorlat eredményeit feltüntető bűnügyi statisztikát kétségkívül befolyásolja a jogfelfogás változása. A jogfelfogás és a joggyakorlat változásának hatása természetesen a büntető-eljárás minden fázisában érvényesül; a rendőri-ügyészi tevékenységben általában közvetlenebbül és gyorsabban, míg a bírói ítékezésben inkább közvetve, esetleg bizonyos fáziseltolódással. Ez a fáziseltolódás a magyarázata annak a jelenségnek — melyre szerző is utal —, hogy a joggyakorlat gyors változásai, illetve cezurái (például amnesztia) esetén — minthogy ennek hatásai eltérő időszakban jelentkeznek a nyomozati, illetve bírói eljárás során — a rendőri-ügyészi, illetve bírói adatok nemcsak terjedelmükben, hanem — átmenetileg — tendenciájukban is eltérhetnek egymástól. A bűnügyi statisztika egységesítése sokat tehet az ebből eredő félreértések eloszlatásában, de — véleményem szerint — magát a jelenséget nem szünteti meg, annak jövőbeli előfordulási lehetőségét nem zárja ki.

РЕЗЮМЕ

Автор высказывает свои замечания по поводу опубликованной в декабрьском номере журнала *Штатистикаи Семле* за 1968 год статьи, написанной *Золтаном Борши*. Он согласен с выводом Борши относительно того, что традиционно используемый в статистике правосудия показатель „данные об осужденных лицах” охватывает только узкую, селектированную часть уголовных преступлений и, соответственно, лиц, совершивших уголовные преступления. Однако, предлагаемый Борши новый показатель (число преступников и, соответственно, преступлений, установленных на основании квалифика-

ций прокурора), согласно рецензенту, – тоже не свободен от некоторых недостатков. Прокурорская квалификация дел, поступающих в суд, не является окончательной (примерно 10% обвиненных освобождается судом). С другой стороны дела, возникающие в результате частных обвинений, разбираются непосредственно судом без участия прокурора, так что статистика, исходящая из квалификации прокурора, их не охватывала бы. Принимая во внимание эти соображения рецензент высказывает мнение, что в статистике уголовных преступлений совместно надо применять методы учета, связанные с различными фазами преследования уголовных преступлений.

В заключительной части автор делает несколько замечаний к отдельным выводам обсуждающейся статьи относительно результатов, достигнутых до сих пор венгерской статистикой правосудия.

SUMMARY

The author is commenting on the article written by *Zoltán Borsi* and published in the No. 12. 1968. of the *Statistical Review*. He agrees on the statement of Borsi according to which the "the data of convicts" generally used by judicial statistics do not cover but a restricted, selected part of crime resp. offenders. The new statistical indicator suggested by Borsi (the number of offenders resp. criminal acts stated after the qualification of the attorney) nevertheless still is not free – according to the author – of certain deficiencies. The attorney's qualification can not be taken for definite in the cases brought to trial (about ten per cent of defendants is acquitted). Further the crimes in civil proceeding are tried directly by the court, without the intervention of the attorney, on the basis of the claim of the complainant. Thus, statistics based on the stand of the attorney do not contain them. Taking into account the above-mentioned the author opines that methods joined to the different phases of the criminal procedure should be used together in criminal statistics.

Finally the author makes some remarks on some statements made on the results of the Hungarian criminal-statistics by the article under question.

A NEMZETKÖZI SZOCIÁLSTATISZTIKAI IRODALOM A „HUSZADIK SZÁZAD“-BAN*

CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ

A magyar társadalomtudomány legszínesebb és egyik leggazdagabb korszaka volt a századforduló és az első világháború kitörése között eltelt másfél évtized. Ezalatt az idő alatt gyorsan növekedett a társadalomtudomány művelőinek száma hazánkban, mind több társadalmi probléma megvitatása, tudományos feldolgozása került napirendre, és e viták, az elkészített tanulmányok színvonala fokozatosan emelkedett. E fejlődésről legjobban az 1900-ban megindult társadalomtudományi folyóirat, a *Huszedik Század* évfolyamai adhatnak képet, mivel a társadalomtudomány fontosabb képviselői — kevés kivétellel — mind kapcsolatban állottak e folyóirattal, amely 1902-től, a Társadalomtudományi Társaság megalakulásától fogva a Társaság hivatalos orgánuma is lett.

A század eleji magyar társadalomtudomány színvonalának összefoglaló bemutatása és értékelése nem célunk; tanulmányunk mégis ehhez kíván hozzájárulni azáltal, hogy a társadalomstatisztika területén elemzi a magyar kutatók tájékozottságát a kor nemzetközi irodalmában. A *Huszedik Század* évfolyamaiban megjelent tanulmányok, közlemények és ismertetések alapján meg kívánjuk állapítani, hogy a hazai tudósok irodalmi ismeretei mennyiben voltak korszerűek, tapasztalható-e valamely irányzat túlsúlya tájékozottságukban, és mennyiben befolyásolták munkásságukat a külföldi kutatások. A tanulmány hangsúlyozottan csak a külföldi szociális statisztikai irodalom tükröződésével kíván foglalkozni; ennek aláhúzása azért szükséges, mert így a magyar társadalomtudósok nemzetközi ismereteinek, kapcsolatainak szükségszerűen csak egy töredékéről lehet szó.

A külföldi szerzők társadalomstatisztikai tanulmányai és a munkáikról szóló beszámolók még hiányoznak a *Huszedik Század* első évfolyamaiból. Ez nem véletlen; összefügg az újonnan megindult folyóirat első szerkesztő bizottságának összetételével, a szerkesztő bizottság tagjainak más irányú érdeklődésével. A folyóirat szerkesztősége ekkor még nagyrészt a jogtudomány képviselőiből és filozófusokból állt, akik politikailag mérsékelt liberálisok voltak, és ha elégedetlenek is voltak a közélet egyik vagy másik jelenségével, nem

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat fennállása alkalmából rendezett Centenárium Statistikai Ülésszak keretében 1967. május 23–25. között Gödöllőn tartott V. Statistika-történeti Vándorülésen megvitatott előadás.

tartották szükségesnek a társadalmi bajok beható vizsgálatát. A radikálisok kisebbségben voltak a szerkesztőségben, és jelszóként az evolucionizmus gondolatát hirdették. Apostoluk *Spencer* volt, aki egy levélben köszöntötte az újonnan meginduló folyóiratot.¹ A társadalmi problémák feltárására ekkor még ők sem tettek erőfeszítéseket.

A külföldi tudósok társadalomstatisztikai tevékenységéről az első megemlékezések a nemzetközi kongresszusokról szóló beszámolóokban jelentkeztek. 1901-ben Budapesten ülésezett a Nemzetközi Statisztikai Intézet, és *Buday László* a *Husadik Században* számolt be az ülésen megvitatott társadalmi kérdésekről.² Ezen a konferencián néhány olyan társadalomstatisztikai probléma került napirendre, mely aktualitását még ma sem veszítette el. A norvég *Kiaer* például a reprezentatív jellegű társadalomstatisztikai felvételek módszereit elemezte, a német *Mayr* a vándorlási statisztikának a belső vándorlások megfigyelésére való kiterjesztését szorgalmazta, a belga *De Lannoy* a bűnügyi statisztika reformját kívánta abban az értelemben, hogy a bűnügyi statisztika alapegysége a bűncselekmény helyett a bűncselekményt elkövető személy legyen, mert csak így lehetséges a társadalmi szempontok érvényesítése a bűnözés vizsgálatánál. Magyar részről a legérdekesebb előadás *Vizaknaié* volt, aki javasolta a társadalmi rétegződést és mobilitást jellemző adatok gyűjtését a népszámlálások alkalmával. Kérte, hogy a népszámlálási kérdőívre az apa foglalkozására vonatkozó kérdést is vegyék fel.

Ugyancsak a folyóirat 1901. évfolyamában találjuk *Beck Soma* beszámolóját a VIII. nemzetközi alkoholelles kongresszusról.³ Beck a kongresszusi felhívások anyagával illusztrálja azt az állítását, hogy az alkoholfogyasztás milyen nagy mértékben oka a társadalmi normákba ütköző magatartásoknak, és hangsúlyozza, hogy nem elég az alkoholizmus következményeivel foglalkozni, hanem fel kell mérni az alkoholizmus társadalmi okait is.

A *Husadik Század* IV. évfolyamától, 1903-tól fogva tapasztalható a társadalomstatisztika iránti érdeklődés erősödése. Ez a jelenség szoros kapcsolatban áll azzal, hogy a folyóirat szerkesztőségében megnőtt a radikálisok száma, akik érdeklődésének előterében többé már nem a spencerizmus állt, hanem a történelmi materializmus. Ekkor kezd a külföldi példák alapján kialakulni a hazai társadalmi tények megismerésének igénye, és megindul Magyarország felfedezése. Az új irányzat programját legvilágosabban *Jordan Károly* fogalmazta meg a *Husadik Században*.⁴ „A matematikai módszerek alkalmazása a magyar szociológiai irodalomban” című tanulmánya bevezető részében megállapítja, hogy a szociológiát *Marx* fektette új alapokra a történelmi materializmus elméletének kidolgozásával, majd így folytatja: „Az ő tanításaiból kiindulva veszi el a szociológia metafizikai sallangjait, s ha lassan is, mégis pozitív irányban fejlődik, különösen az által, hogy kezd az empiriai észlelésekre, az eddigi kicsinyített statisztikai adatokra támaszkodni. Ezek az adatok képezik az egyedüli szilárd alapot, amelyen a jövő szociológiája ki fog épülni. A statisztika van hivatva képet nyújtani a mai társadalmi helyzetről, annak fejlődési irányáról és törvényeiről”.⁵

¹ Spencer Herbert levele a Husadik Századhoz. *Husadik Század* (továbbiakban *H. Sz.*) 1900. I. k. 1. old.

² *Buday László*: Társadalmi kérdések a Nemzetközi Statisztikai Intézet budapesti ülésén. *H. Sz.* 1901. II. k. 343–354. old.

³ *Beck Soma*: Küzdelem az alkohol ellen. VIII. nemzetközi alkoholelles kongresszus. *H. Sz.* 1901. II. k. 221–229. old.

⁴ *Jordan Károly*: A matematikai módszerek alkalmazása a magyar szociológiai irodalomban. *H. Sz.* 1904. II. k. 532–555. old.

⁵ *Jordan* i. m. 533–534. old.

Az első jelentősebb tanulmányok, melyek társadalomstatisztikai anyagra épültek, 1905-ben jelentek meg a folyóiratban. Az egyik szerzője *Robert Michels*, az ismert német politika-szociológus, aki „A szociáldemokrácia helyzete Németországban” című tanulmányában a német szociáldemokrata párt összetételét, tömegbázisát elemezte statisztikai adatok segítségével.⁶ A másik említésre méltó tanulmány szerzője *Kenéz Béla*, aki a városi élet hatásait elemezve összehasonlításokat végzett a városi és vidéki népességre jellemző morbiditási, mortalitási és a deviáns magatartásokra vonatkozó mutatók között.⁷ Kenéz a magyar eredményeket egybevetette külföldi összehasonlítások eredményeivel. A felhasznált külföldi anyagból megállapítható, hogy elsősorban a német vizsgálatokat ismerte, amelyeknek megállapításait azonban nem fogadta el automatikusan, hanem erős kritika alá vette. Vele szemben *Wildner Ödön* inkább az angol irodalomra támaszkodott; a kertvárosokról írt tanulmányában⁸ felhasznált külföldi irodalom és statisztikai anyag a szerzőnek az angol irodalomban való jártasságára utal.

1906-ban szakadás következett be a Társadalomtudományi Társaságban és ezzel együtt a *Huszadik Század* szerkesztőségében. Az egyre erősödő radikális tábor visszaszorítását kísérelték meg a konzervatívok *Hegedűs Loránd* és *Gratz Gusztáv* vezetésével, és amikor ez nem sikerült, kiváltak a Társaságból és a szerkesztőségből egyaránt. A *Huszadik Század* ettől fogva válik egyértelműen a radikalizmus orgánumává, nem a Radikális Párté, hanem mindazoké, akik a társadalomtudományokban a haladó álláspontot képviselték.

Az 1906-os szakadásban jelentős szerepet játszott a Társadalomtudományi Társaság tagjainak eltérő állásfoglalása az ekkor napirenden levő választójogi vitában. Sajnálatosan ez a vita nem eredményezett konkrét politikai-statisztikai felmérést, viszont a vita alkalmából a *Huszadik Század* már radikális szerkesztősége körkérdéssel fordul a társadalomtudomány nemzetközileg elismert nagyságaihoz a választójog problémáit illetően. A beérkezett válaszok módot adnak arra, hogy megnézzük, kikkel állott 1907–1908-ban a *Huszadik Század* kapcsolatban, illetve kik tartották érdemesnek arra, hogy egy-két oldal terjedelmű választ küldjenek a feltett kérdésre.⁹

A válaszolók között a társadalomtudományokban ez időben élen járó országok egyaránt képviselve vannak. Ausztriából *Otto Bauertól*, *Rudolf Goldscheidtől*, *Ernst Machtól*, *Franz Oppenheimtől* kapott a folyóirat választ; Prágából *Thomas Masaryk* nyilatkozott; Németországból válasz érkezett többek között *Kautskytól*, *Bernsteintől* és *Tönniestől*. A franciák közül nyilatkozott *Emile Durkheim*, továbbá a francia szociológiának két másik, ez időben igen népszerű művelője *Alfred Fouillée* és *C. Bouglé*. Három belga társadalomtudós is kifejtette véleményét: *De Greef*, *Vandervelde* és *Waxweiler*. Turinból *Achille Loria* írt, Angliából *Ramsay Mc Donald* és *Edward Pease*, a Fabian Society főtitkára, míg az amerikaikat *Ross* és *Small* professzorok, valamint *Upton Sinclair* képviselték a *Huszadik Század* ankétján.

1906 után egyre több realizálódik a magyar társadalmi valóság megismerésének programjából, mind több olyan tanulmány jelenik meg a *Huszadik Században*, amely adatok segítségével mutatja be a hazai társadalmi élet valamely jellegzetességét. Az érintett témák sokfélék, többségük azonban két

⁶ *Robert Michels*: A szociáldemokrácia helyzete Németországban. *H. Sz.* 1905. I. 89–102, 209–224, 447–463. old.

⁷ *Kenéz Béla*: A városi élet hatásai. *H. Sz.* 1905. II. 307–328. old.

⁸ *Wildner Ödön*: A kert város. *H. Sz.* 1906. I. 47–60. old.

⁹ A külföld véleménye gróf Andrássy javaslatáról. *H. Sz.* 1908. II. k. 642–695. old.

problémakörbe sorolható. Az egyik a magyar mezőgazdaság, az agrárnépesség problémája, a másik pedig a városi szegénység címszóval foglalható össze. Az agrárnépesség problémáival foglalkozó tanulmányok egy része az egész országra jellemző helyzetet tárgyalja, más része viszont kiemel egy-egy községet, és az ottani állapotok bemutatására törekszik. A városi szegénységről írt tanulmányok között több is foglalkozik a rossz lakásviszonyokkal, a társadalmi rétegek között pedig a munkások mellett a diákok azok, akiknek nyomorát behatóan vizsgálják a *Huszdik Században*.

A folyóiratban ismertetett külföldi művek jegyzéke azt mutatja, hogy a nemzetközi irodalomból is elsősorban azok a társadalomstatisztikai munkák érdekelték a *Huszdik Század* körül csoportosuló tábort, amelyek a fenti két témakörbe tartoztak. Mind a mezőgazdasági foglalkozású népesség helyzetére, mind pedig a városi népesség életére vonatkozólag a folyóiratban rendszeresen beszámoltak a legfrissebb külföldi kutatási eredményekről, és az e témájú, hazai problémákat feldolgozó tanulmányok irodalmi hivatkozásai is mutatják, hogy a szerzők jól ismerték a megfelelő külföldi szakirodalmat.

Nem térhetünk ki valamennyi ismertetés felsorolására, csupán néhány érdekesebb és jellemző művet említünk meg. A *Huszdik Század* 1908. évfolyamában jelent meg egy ismertetés *Emile Vanderveldének* a belgiumi Gaesbeeck községről írt könyvéről.¹⁰ Ez a mű azért érdemel figyelmet, mert az egyik legelső longitudinális vizsgálatról számolt be. Gaesbeeck viszonyairól ugyanis 1833-ban készült már egy felvétel, és Vandervelde század eleji vizsgálatának az volt a célja, hogy a közben bekövetkezett változásokat regisztrálja. Az 1911-es és 1912-es évfolyamokban egymás után jelennek meg ismertetések olyan könyvekről, melyek a nagybirtokrendszer okozta szociális problémákat tárgyalják egy-egy országban. Ismertetést olvashatunk *Angel Marvaudnak* a spanyol viszonyokról írt munkájáról,¹¹ *Paul Rouxnak* az olasz állapotokról szóló könyvéről,¹² több szerző alapján bemutatja a folyóirat a német fejlődés kettősségét,¹³ a nyugati részek középparasztságának sorsát szembe állítva a keleti részek agrárproletáriátusának helyzetével. Jelentős helyet foglal el az ismertetések között a román szerzők munkáinak tárgyalása is¹⁴: az 1907-es romániai parasztfelkelés után a román kutatók agrárszociológiai művei különösen nagy érdeklődésre tarthattak számot a magyar társadalomtudósok körében.

A magyar kutatók nemcsak ismerték a külföldi vizsgálatok eredményeit, hanem igyekeztek ezeket az ismereteket kamatoztatni is olyan formában, hogy a hazai állapotok értékelésénél rendszeresen éltek az összehasonlítás módszerével. A nemzetközi összehasonlítások terén ki kell emelni *Braun Róbert* munkásságát. Braun nemcsak külföldi vizsgálatok publikált eredményeit használta fel összehasonlításainál, hanem maga is végzett vizsgálatot azonos módszerekkel itthon és külföldön egyidejűleg. 1908-ban jelent meg tanulmánya Lippáról és Sansepolcóról a *Huszdik Században*¹⁵, mely tanul-

¹⁰ *Emile Vandervelde*: Le sort des campagnard s'améliore-t-il? Un village brabancon en 1833 Gaesbeeck, ce qu'il est devenu. Bruxelles, 1907.

¹¹ *Angel Marvaud*: La question sociale en Espagne. Paris. 1910.

¹² *Paul Roux*: La question agraire en Italie. Le latifundium romain. Paris. 1910.

¹³ *K. Bielfeldt*: Das Eindringen des Kapitalismus in die Landwirtschaft in der Provinz Sachsen. Berlin. 1911.

E. Ruhman: Die landwirtschaftlichen Verhältnisse Westpreussens in der Gegenwart. Berlin. 1911.

M. Sering: Die Verteilung des Grundbesitzes und die Abwanderung vom Lande. Berlin. 1911.

E. Schwiedland: Landflucht und Besiedlung. Berlin. 1912.

E. A. Mueller: Der deutsche Bauernstand. Gotha. 1912.

H. Hirtler: Verschuldungsverhältnisse der Kleinbauern des Kaiserstuhls. Karlsruhe. 1912.

¹⁴ *Dobrogeanu - Gherea*: Neoiobagia-Studiu economico-sociologie al problemei noastre agrare. Bucuresti. 1910.

¹⁵ *Braun Róbert*: Lippa és Sansepolcro. *H. Sz.* 1908. I. k. 321-336., 467-482. old.

mány a helyszínen végzett megfigyelések, interjúk és az alapvető statisztikai adatok feldolgozása alapján veti össze a toscanai mezőgazdasági jellegű kisváros viszonyait a hasonló jellegű magyarországi városéval. Még jelentősebb egy 1913-ban végrehajtott felvétele, amelyre *William I. Thomasnak*, a később világhírűvé vált amerikai szociológusnak levélbeli felkérése adott indítékot. Thomas egy kérdőívet állított össze, melynek segítségével az európai parasztság magatartására, véleményeire vonatkozó adatokat kívánta összegyűjteni, hogy azután az ezek alapján kialakított képet az Amerikába bevándorolt európaiak megfelelő jellegzetességeivel hasonlítsa össze. Thomas a magyarországi adatok gyűjtésére Braunt kérte fel, aki a kérdőívet egy magyar és egy román lakosságú faluban próbálta ki. E próbafelvételről Braun a *Huszádik Század* 1913-as évfolyamában számolt be.¹⁶ A Thomas – Braun együttműködés egyik bizonyítéka, hogy az első világháború küszöbén a magyar leíró társadalomtudomány már a legjobb úton haladt ahhoz, hogy a nemzetközi élvonalba kerüljön.

A városi népesség helyzetére vonatkozó külföldi vizsgálatok közül nagy figyelemmel kísérték a magyar kutatók az amerikai felvételeket és ezek eredményeit. A megkülönböztetett érdeklődésben nyilván nagy szerepe volt annak, hogy ezekben az években a legnagyobb az amerikai kivándorlás és az amerikai városok népességében a magyarok jelentős kisebbséget alkotnak. Az amerikai vizsgálatok általában kiemelten foglalkoztak a külföldi bevándorló munkások helyzetével, így például a nevezetes *The Pittsburgh Survey*, amelynek 1909-től megjelenő köteteit¹⁷ a *Huszádik Század* könyvszemléi folyamatosan ismertették. Az 1910-es évfolyamában találtunk egy ismertetést *Commons* könyvéről, mely speciálisan a bevándoroltak helyzetével foglalkozott, és többek között összehasonlította a különböző nemzetiségű bevándoroltakat szakképzettségük és beosztásuk szerint.¹⁸

Érdekelték a *Huszádik Századot* a munkásság életmódjáról készült felvételek is. Már 1909-ben ismertetik *Robert C. Chapinnek* 642 New York-i munkáscsalád életéről szóló, ugyanebben az évben megjelent munkáját,¹⁹ beszámolnak a Solvay Intézet által végrehajtott, a belga munkások étel-miszer-fogyasztására vonatkozó vizsgálatról,²⁰ vagy *Domenico Oranonak* Róma egyik munkáskerületéről készített felvételéről.²¹ Foglalkoztak az első iparszociológiai jellegű vizsgálatokkal. Így 1912-ben beszámolt a folyóirat *Fritz Schumannnak* és *Richard Sorernak* a Daimler gyárban végrehajtott felvételéről, melynek során a szerzők vizsgálták a munkásság összetételét, élettörténetét, keresetét, műveltségét és kulturális tevékenységét,²² egy évvel korábban pedig ismertette a folyóirat az *Alfred Weber* kezdeményezésére elkészült gyűjteményes köteteket, melyekben az egyes tanulmányok különböző vállalatok dolgozóinak összetételét, eredetét, az üzembe kerülésének történetét, fluktuációját, véleményét munkakörülményéről és szabadidő-felhasználását tárgyalták.²³ Különösen nagy figyelemmel kísérte a folyóirat a női munkaerő helyzetére vonatkozó vizsgálatokat.

¹⁶ Braun Róbert: A falu lélektana. Kérdőív és mintaválasz egy tervezett szociográfiai felvételhez. *H. Sz.* 1913. I. k. 545–571., 690–713. old.

¹⁷ *The Pittsburgh Survey*. I. k. New York. 1909.

¹⁸ *J. R. Commons: Races and Immigrants in America*. New York. 1907.

¹⁹ *Robert C. Chapin: The Standard of Living among Workingmen's Families in New York City*. New York. 1909.

²⁰ *A. Slosse – E. Wazweiler: Enquête sur l'alimentation de 1065 ouvriers belges*. Bruxelles. 1910.

²¹ *Domenico Orano: Come vive il popolo a Roma*. Pescara. 1912.

²² *Fritz Schuman – Richard Sorer: Auslese und Anpassung der Arbeiterschaft in der Automobilindustrie und einer Wiener Maschinenfabrik*. Leipzig. 1911.

²³ *Untersuchungen über Auslese und Anpassung der Arbeiter in den verschiedenen Zweigen der Grossindustrie I–II*. k. Leipzig. 1910.

Ismertette *Rosa Kampf* vizsgálatát a fiatal gyári munkások helyzetéről²⁴ és egy az Egyesült Államokban végrehajtott felvételtől szóló jelentést.²⁵

A két nagy problémakörhöz tartozó külföldi munkák számontartása mellett természetesen még sok egyéb kérdéssel foglalkozó társadalomstatisztikai munkáról is jelent meg beszámoló a *Huszdik Században*. Így például kapcsolódva az ekkor kezdetét vevő hazai egykeirodalomhoz, ismerteti a folyóirat a születési arányszám csökkenésével foglalkozó francia irodalmat.²⁶ Egyaránt találkozunk olyan átfogó kérdéssről szóló művek ismertetésével, mint *Michelsnek* a társadalmi rétegződést elemző munkája²⁷ és egészen speciális eseteknek statisztikai jellegű leírásával, mint a San Franciscó-i katasztrófát követő segélyezés megszervezésének kritikai elemzése.²⁸ Nem feledkezik meg a folyóirat a módszertani munkák ismertetéséről sem: így például már 1909-ben beszámol *Thorndike* művéről, mely nagy jelentőségű volt a társadalmi jelenségek mérésének és ezen keresztül statisztikai feldolgozásának előbbrevi-tele szempontjából.²⁹

A külföldi társadalomstatisztikai irodalom egyre növekvő volumene már 1909-ben azt a gondolatot ébresztette a kor magyar társadalomtudományának egyik legképzettebb képviselőjében, *Somló Bódogban*, hogy szükséges lenne a vizsgálatok eredményeit egy nagy adatarchívumban összegyűjteni. A további kutatások számára pedig a társadalmi tények szisztematikus feltérképezését javasolta.³⁰ Ez utóbbi célnak belföldi megvalósítását tűzte ki a Társadalomtudományi Társaság 1913-ban megalakult Szociográfiai osztálya, mely *Braun Róbert* vezetése alatt állt.

Az 1914-ben kitört világháború megakadályozta, hogy a *Huszdik Század* munkatársai programjukat végrehajtsák, és megnehezítette tájékozódásukat a külföldi szociálstatisztikai irodalomban. A könyvismertetések nagy része ezután a német és osztrák publikációkkal foglalkozott, ez azonban nem azért történt, mintha a folyóirat munkatársai nem akartak volna tudomást szerezni arról, ami az antant hatalmak országaiban történik, hanem azért, mert az angol vagy francia könyvekhez, folyóiratokhoz nem juthattak hozzá. Ha módjukban állt, mindent elkövettek, hogy a lövészárkokat és drótakadályokat felejtve szolgálják az egységes európai szellemiség gondolatát. Szép bizonyítéka ennek *Bolgár Elek* megemlékezése Durkheim haláláról a *Huszdik Század* 1918. januári számában, amikor a nagy francia szociológus halálát Európa egyetemleges veszteségének nevezte.³¹ Bolgár Elek nem hunyt szemet afelett, hogy Durkheim a háború alatt nacionalista kijelentésekre ragadtatta magát, de a *Huszdik Század* munkatársa nem követte Durkheimet a nacionalizmus útján, és a kisiklás ellenére is Durkheim működésében elsősorban azt látta, ami egyetemleges érték.³²

1917-től fogva mind több helyet kaptak a *Huszdik Században* az oroszországi eseményekről szóló hírek. A könyvismertetések némileg háttérbe szorultak, és a legfrissebb eseményekkel foglalkozó ún. „Kortörténeti jegyzetek”

²⁴ *Rosa Kampf*: Das Leben der jungen Fabrikmädchen in München. Leipzig. 1911.

²⁵ Report on the Conditions of Woman and Child Wage-earners in the United States. Washington.

²⁶ *Henry Clément*: La dépopulation en France. Paris. 1910. *Raoul de Félice*: Les naissances en France. Paris.

²⁷ *Roberto Michels*: Sulla scadenza della classe media industriale antica e sui sorgere di una classe media industriale moderna nei paesi di economia spiccatamente capitalistica. Giornale degli Economisti.

²⁸ San Francisco Relief Survey. The Organization and Methods of Relief Used after the Earthquake and Fire of April 18, 1906. New York. 1913.

²⁹ *E. L. Thorndike*: An Introduction to the Theory of Mental and Social Measurement. New York.

³⁰ *Felix Somló*: Zur Gründung einer beschreibenden Soziologie. Berlin—Leipzig. 1909.

³¹ *Bolgár Elek*: Émile Durkheim. *H. Sz.* 1918. I. k. 35—38. old.

³² „Nagy értékek szállnak vele sírba, és a kontinentális szociológia legváltóságosabb szétforgácsoltágában leg-hatalmasabb összetartó erejét veszíti el benne.” I. m. 38. old.

kerültek előtérbe. Ezekben olvashatunk az októberi forradalomról, a szovjet hatalom intézkedéseiről, küzdelmeiről, 1918 novemberétől fogva pedig a hazai átalakulásokról. A *Huszdik Század* munkatársainak többsége ebben az időszakban is megmaradt a polgári radikalizmus tudományos álláspontján: a szocialista átalakulást szükségszerűnek tekintette, de érzelmei akadályozták abban hogy aktívan közreműködjék annak a társadalmi átalakulásnak végrehajtásában, melynek előkészítésében a *Huszdik Század* jelentős szerepet játszott. Ez a magatartás nyilatkozott meg *Jászi Oszkár* 1919. márciusi fejtegetéseiben,³³ mellyel a Tanácsköztársaságot üdvözölte. Jászi szerint a kommunizmust ki kell próbálni, és a tudománynak lojálisan támogatni kell ezt az óriási világexperimentumot, mely ha sikerül, akkor az emberiség történetének egy új és magasabb fejlődési korszakát hozza meg.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк обсужден на состоявшемся по случаю 100-летнего юбилея венгерской официальной статистической службы в Гёдёлле 23–25 мая 1967 года V-ой сессии по истории статистики.

Очерки, сообщения и резюме, вышедшие в свет в журнале по общественным наукам *Huszdik Század* (*Двадцатый век*) в 1900–1914 гг., указывают на то, что венгерские деятели социальной статистики обращали внимание на заграничную литературу социальной статистики и поддерживали личную связь с наиболее выдающимися заграничными представителями этой отрасли науки. Отечественных исследователей интересовали в первую очередь заграничные публикации, занимавшиеся проблемой аграрного населения и городской бедноты, но не оставляли они вне внимания также и развитие методов исследования. Венгерские ученые в своих исследованиях плодотворно использовали знание международной литературы и на пороге первой мировой войны венгерская описательная общественная наука, построенная на социальной статистике, уже шла по наилучшему пути к тому, чтобы принадлежать к международному авангарду.

SUMMARY

The paper was discussed at the 5th Itinerary Session on the History of Statistics, held in Gödöllő on the occasion of the 100th anniversary of the official Hungarian statistical service from 23 to 25, May 1967.

The papers, communications and review, published in the sociological review *Huszdik Század* (*The Twentieth Century*) between 1900 and 1914 point to the fact that the scholars of social statistics in Hungary followed with attention the foreign literature on social statistics and maintained also personal relations with the prominent foreign representatives of this discipline. The Hungarian researchers were interested, first of all, in foreign publications dealing with the problem of the agrarian population and urban pauperism but they were also concerned with the development of the methods of examination. The Hungarian scholars utilized fruitfully the knowledge of the foreign literature in their own researches and on the eve of World War I. Hungarian descriptive sociology, based on social statistics, was already on the best way to attain the highest international level.

³³Iván András—Jászi Oszkár: Szociológia és politika. H. Sz. 1919. I. k. 131–135. old.

DOKUMENTUMOK A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG TÖRTÉNETÉBŐL

Öt hónappal a polgári demokratikus forradalom kitörése után kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot, győzött a proletárdiktatúra, megszületett a munkások és parasztok állama. 1919. március 21-től 1919. augusztus 1-ig, 133 napon át vívta a Magyar Tanácsköztársaság élethalálharcát a négyéves imperialista háború okozta kedvezőtlen gazdasági helyzet, a belső reakció és a nemzetközi imperializmus ellen. A rövid idő és a

nehézségek ellenére a fiatal proletárállam számtalan intézkedésével bizonyította, hogy a réginél igazibb, emberibb társadalom megteremtését tekinti legfőbb céljának.

Az itt közölt rövid szemelvények a rendelkezésre álló, bőségesnek nem mondható szám- és egyéb anyag segítségével adnak – igen hiányos – képet a Magyar Tanácsköztársaság 133 napjáról, a tervekről, az elért eredményekről.

A MAGYARORSZÁGI SZOCIALISTA SZÖVETSÉGES TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA

1. §. *A Tanácsköztársaságban a proletárság minden szabadságot, jogot és hatalmat kezébe vett, abból a célból, hogy megszüntesse a kapitalista rendet és a burzsoázia uralmát, és ennek helyébe a szocialista termelési és társadalmi rendet tegye.*

(Tanácsköztársaság. 1919. június 29.)

„A szocialista rendszerre való áttérés problémái... az (állami) kiadások összetételében mutatkoztak meg...

... a proletárdiktatúra idején a honvédelmi ágazat volumene volt a legnagyobb: ezt természetesen indokolta az a körülmény, hogy az idegen hadseregek támadása miatt minden erőt azonnal mozgósítani kellett a tanácsállam védelmére.

Ezután következnek a gazdasági kiadások, amelyek volumene a régi gazdasági kiadásokkal össze sem mérhető. Az állam megszűnt csak fogyasztó gazdaság lenni, mostantól kezdve a termelés közvetlen irányítója lett... a kulturális-szociális ágazat kezei is növekedtek.“

A költségvetésszerű kezelés a Korányi-féle összesítés szerint:

Költségvetésszerű kezelés	Tényleges bevétel (koronában)	Tényleges kiadás (koronában)
<i>a)</i>		
1. Tanácsköztársaság elnöksége	305 000	3 498 000
2. Államadóssági kezelés	1 892 000	31 680 000
3. Kisebb népbiztosságok (igazságügyi, német ruszkakrajnai stb.)...	13 388 000	74 586 000
4. Külügyi népbiztosság	777 000	19 623 000
5. Belügyi népbiztosság	3 232 000	195 713 000
6. Pénzügyi népbiztosság	240 706 000	189 365 000
7. Szociális termelés népbiztossága	15 626 000	74 679 000
8. Földművelésügyi népbiztosság	75 659 000	88 407 000
9. Közoktatásügyi népbiztosság	2 923 000	230 412 000
10. Munkaügyi és népjóléti népbiztosság	1 536 000	159 911 000
11. Hadügyi népbiztosság	114 770 000	3 307 372 000
12. Vörös őrség	2 817 000	514 162 000
Együtt	473 631 000	4 889 408 000

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)		
Költségvetésszerű kezelés	Tényleges bevétel (koronában)	Tényleges kiadás (koronában)
<i>b)</i>		
13. Államvasutak	71 300 000	667 600 000
14. Posta és postatakarékpénztár	28 251 000	100 637 000
15. Állami vasgyárak	67 411 000	84 463 000
Együtt	166 962 000	852 700 000
<i>c)</i>		
16. Kölcsönbevétel	6 500 000 000	
I. Költségvetésszerű kezelés összesen	7 140 593 000	5 742 108 000
II. Alapok kezelése	37 414 000	28 284 000
III. Bizományos kezelés	26 369 000	1 486 826 000
IV. Szállítmányok és ellátmányok	1 886 751 000	1 886 751 000
V. Direktóriumoknak előlegek	1 109 000	62 882 000
<i>Főösszeg (I–V.)</i>	9 092 236 000	9 206 851 000

... a proletárdiktatúra a gazdasági életet két éles részre osztja: az új közgazdaságra és az eltűnő magángazdaságra. Mindkét területen másként használják ki az erőforrásokat: az eltűnő magángazdaság határai között a vagyona és a földjáradékra kivetett adókat maximális mértékben állapítják meg. Az új közgazdaságban ezzel szemben a vállalatok forgalmát terhelő adók lényegesen – emellett a lakosság adói lassan háttérbe szorúlnak. A proletárdiktatúrának nem volt elég ideje ezeknek az elgondolásoknak a megvalósítására, ...

Az állami bevételek alakulása

	1918. november 1-től 1919. március 20-ig	1919. március 21-től augusztus 6-ig
	ezer Koronában	
Egyenes adók	127 579	74 243
Jövedelem- és vagyoadó ..	509 544	148 583
Fogyasztási és italadók	99 868	34 012
Bélyeg	14 470	8 640
Jogilleték	72 320	56 947
Díjak	2 096	3 053
Jövedékek	48 148	153 993
Egyéb bevételek	108 528	64 431
<i>Összesen</i>	982 553	543 902

(A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere.)

A MAGYARORSZÁGI SZOCIALISTA SZÖVETSÉGES TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA

6. §. *A Tanácsköztársaságban csak annak van helye, aki dolgozik. A Tanácsköztársaság elrendeli az általános munkakényszert, ezzel szemben megállapítja a munkára való jogot.*

(Tanácsköztársaság. 1919. június 29.)

„... a tanácskormány egyik legelső feladatának tekintette a munkabérek jelentékeny emelését, elsősorban pedig azoknak az igazságtalan bér-differenciáknak megszüntetését, amelyek egyes, különösen elnyomott munkásrétegeket a legnagyobb nyomorban tartották. Különösen az utóbbi munkáskategóriáknál... olyan méretű volt ez a béremelés, aminőt a kapitalista uralom alatt évtizedes bérharcok küzdelmei és sztrájkjai is aligha eredményezhettek volna.”

(Hevesi Gyula: Munkabér és munkateljesítmény. *Szociális Termelés*. 1919. május 28.)

„... a Tanácsköztársaság idején a bérek színvonala – a leromlott gazdasági helyzet ellenére – meghaladta a háború előtti, s jelentősen túlszárnyalta a háborús évek bérszínvonalát.”

A heti átlagbérek és a létminimum alakulása

	1914. július 31.	1918. decem- ber 31.	1919.	
			július 31.	decem- ber 31.
Munkásbér (koronában)	32,16	183,87	372,42	269,05
Tisztviselői bér (koronában)	46,58	157,74	290,77	219,94
Létminimum (koronában)	42,68	289,59	474,31	904,36
Bérek a létminimum százalékában:				
Munkások	75,4	63,5	78,6	29,8
Tisztviselők	116,7	54,5	61,3	24,4

(A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere.)

„A Tanácsköztársaság vezetői a dolgozók életszínvonalának további javítását a termelés fokozásával és az árak rendezésével, szilárd fogyasztási árszínvonal biztosításával kívánták elérni.”

Néhány fontos élelmiszer, háztartási és ruházati cikk
kiskereskedelmi árának alakulása

Árucikk	1914. július 31.	1918. decem- ber 31.	1919.	
			július 31.	decem- ber 31.
Liszt, 0-ás, tészta, kg	0,43	3,20	3,40	9,—
Kenyér, barna, kg	0,30	0,80	0,80	2,—
Marhahús, kg	2,—	11,20	30,—	68,—
Sertéshús, kg	1,92	25,—	31,—	80,—
Sertészsír, kg	1,52	16,—	30,—	120,—
Burgonya, kg	0,14	0,52	0,78	1,90
Cukor, kristály, kg	0,82	3,48	3,60	25,46
Só, kg	0,26	0,68	3,—	3,—
Tojás, db	0,07	0,90	1,50	6,50
Tej, l	0,28	1,07	2,80	4,20
Gyufa, csomag	0,14	0,80	0,50	0,68
Petróleum, kg	0,40	0,82	3,—	3,—
Szén, q	3,96	20,70	37,—	47,—
Fa, q	3,50	24,90	50,—	82,—
Szappan, kg	0,80	5,04	4,88	24,—
Férfi öltöny, II. o.	60,—	700,—	1200,—	1400,—
Női kosztüm, II. o.	50,—	800,—	1300,—	1500,—
Férfi cipő, II. o.	15,—	650,—	900,—	1200,—
Gyermek öltöny, II. o.	7,50	90,—	250,—	280,—

(A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere.)

A FORRADALMI KORMÁNYZÓTANÁCS XXXVIII. SZ. RENDELETE

1. §. Magyarország földje a dolgozók társadalmáé. Aki nem dolgozik, annak tulajdonában föld nem maradhat.

2. §. Minden közép- és nagybirtok minden tartozékával, élő és holt felszerelésével, valamint mezőgazdasági ipari üzemeivel együtt minden megváltás nélkül a proletárállam tulajdonába megy át.

(Tanácsköztársaság. 1919. április 3.)

„Április első felében Abaúj–Tornamegyében 13, Biharmegyében 1, Fehérmegyében 4, Hajdúmegyében 11, Hevesmegyében 19, Mosonmegyében 1, Nógrádmegyében 1, Pestmegyében 3, Somogy megyében 135, Sopronmegyében 4, Szabolcsmegyében 6, Szatmármegyében 2, Tolnamegyében 1, Veszprémmegyében 5 és Zemplénmegyében 9 termelőszövetkezet alakult.”

(Szövetkezeti Értesítő. 1919. április 26.)

„A fővárosban és környékén eddig 15 kertészeti termelőszövetkezetet alakítottak. Ezek a szövetkezetek fogják ellátni zöldséggel a fővárost május végétől kezdve. Budapesten két ilyen szövetkezet van. Az egyik 225 holdas, a másik 80 holdas, Csepelen 400 katasztrális holdon folyik a belterjes gazdálkodás. Kertészeti termelőszövetkezetek vannak még Monoron, Szabadbattyánban, Pestszentlőrincen: itt 80 holdon bolgár rendszerű kertgazdálkodás folyik. A munkálatokkal jól előre haladtak. Tatabányán egyelőre 80 katasztrális holdon van kertészeti termelőszövetkezet, de ez kiterjeszthető 500 holdra, Tökölön, Nagytétényben, Budafokon és Dadon szintén alakultak termelőszövetkezetek.”

(Népszava. 1919. május 14.)

„Fehérmegyében eddig a megművelés alatt álló 680 000 kataszteri holdból 350 000 kat. holdat szocializáltak és még 100 000 hold szocializálását tervezik. A termelőszövetkezetek vezetői szervezték meg a felesleges élelmiszereknek Budapestre való szállítását. Eddig felszállítottak 17 vagon élőállatot, 40 vagon gabonát, 68 vagon burgonyát, 2 vagon főzeléket, 2 vagon tojást, 4 vagon baromfit és 80 métermázsas üveges paradicsomot. Ezenkívül megszervezték a tejszállítást, hogy már eddig is hétszer több tejet szállítanak fel Budapestre, mint azelőtt.”

(Pesti Hírlap. 1919. április 27.)

„A vármegye területén 270 termelőszövetkezet működik. E hatalmas birtoktesten 71 000 szövetkezeti tag dolgozik. Béresek és cselédek voltak eddig, most egyenlőjogú tagjai a szövetkezetnek, övék a föld és övék minden, ami a földön megterem.

A somogy megyei termelőszövetkezetektől eddig harminc millió korona értékben kétszáz vagonnál több élelmiszer jött fel Budapestre.”

(Világszabadság. 1919. május 18.)

A FORRADALMI KORMÁNYZÓTANÁCS LXXXI. SZ. RENDELETE

1. §. A Tanácsköztársaság a gyermekek testi és lelki védelmét legfontosabb feladatának tartja.

(Tanácsköztársaság. 1919. április 26.)

„A kiállítás ide vonatkozó többi része a nagyobb gyermekek egészségügyére terjeszkedik ki. A nagy statisztikai anyagból kiemeljük e helyütt a gyermekek egyéni testi fejlődésének azok osztályhelyzetéből való összefüggést. Eszerint:

Éves korban	Testsúly		Testmagasság	
	jómódúaknál	szegényeknél	jómódúaknál	szegényeknél
8-9	22,7	20,5	120,2	111,8
9-10	25,7	21,8	124,8	118,0
10-11	27,5	24,4	130,6	124,2
11-12	30,7	26,0	133,5	130,0
12-13	30,0	28,0	138,4	135,2
13-14	35,5	31,5	146,4	138,5
14-15	41,7	32,3	152,1	144,5
15-16	46,4	39,5	—	—

(Szociális egészségügy. Népegészségügyi kiállítás. Munkásügyi Szemle. 1919. március-április.)

„... a proletárdiktatúra örömmel és kötelességszerűen vállalja a munkába járó szülők neveletlen gyermekeinek gondját. A népbiztosság az óvodákkal kapcsolatban megteremtette a napközi otthonokat, amelyek egész napra fogadják be a gyermekeket...

Lesz otthonuk az 1-3 éves gyermekeknek is, és vannak kerti óvodáink a városok gyenge idegzetű, rossztüdejű és vérszegény gyermekeinek ápolására. A vidéki óvodák fürdőszobákat kapnak, és az iskolaorvosok bevonják működésük körébe az óvodákat...

Az ügyosztály átvette a fővárostól az Iskolai Gyermekevédelmi Központot és országos intézménnyé építette ki. Ez a központ intézi például egyebek között az iskolás gyermekek fürdetését. 60-70 000 proletárgyermeket fürdetett meg kéthetenként, s e rendszabály jótékony hatása máris megnyilvánult a bőrbajok csökkenésében...

A gyermekszociális ügyosztály a Svábhegyen 9 villát, a Nagyszállót és a Nemesparkot gyenge tüdejű gyermekek erdei iskolája számára vette igénybe. A gyermekek itt nem iskolaszerű, de igen gondos nevelésben és tanításban fognak részesülni. Július elejére 150, szeptemberre 5–800 gyermek leggondosabb ellátása, tanítása és gondozása lesz megvalósítható...

Július közepén meg fog nyílni a *Tehetséges Proletárgyermekek Otthona*, mely egy száz gyermek számára szolgáló internátusból és két iskolai épületből fog állni, amelyben legalább 300 bejáró növendéket is fognak egész napon át tanítani és foglalkoztatni...

Az ügyosztály a Népjóléti Népbiztossággal karöltve *gyermeküdülési hivatalt állított fel*. E hivatal a Balaton környéki üdülőtelepeken mintegy 10 000 proletárgyermeket fog ellátni...

A Tanácsköztársaság megalapítása óta felállítottunk, illetve üzembe helyeztünk öt nagy diákmenzát, ahol 3000 diák étkezik, azonkívül most veszünk át négy, további 2–3000 diák ételmezéséről gondoskodó diákotthont...

Budapesten és környékén május 31-ig körülbelül 31 000 ifjúnunkás számára a következő előadásokat rendeztük:

226 társadalomtudományi,	33 számtani,
98 természettudományi,	96 helyesírási,
53 egészségügyi,	32 gyorsírási,
56 történeti,	71 nyelvoktatási, összesen 691 előadást...
26 földrajzi,	

Hozzáférhetővé tettük az ifjúnunkásoknak a múzeumokat is. Eddig 42 *múzeumi sétaelőadást* rendeztünk, 1200 résztvevővel. Egy vetítettképes előadásunkon 4000 ifjúnunkás vett részt. Rendeztünk továbbá 3 hangversenyt, összesen 4000 hallgató előtt, s egy Ady-matinét, amelyen 1200 ifjúnunkás volt jelen. Naponta átlag 800 színházjegyet osztunk szét az ifjúnunkások közt, mérsékelt áron. Kézikönyvtárakat állítottunk és állítunk fel az ifjúnunkás-csoportokban. Az *ifjúnunkások zenei oktatására*, amelyet szerveztünk, 1600-nál több, legnagyobb részt testi munkát végző ifjúnunkás jelentkezett.

(Jelentés a Közoktatásügyi Népbiztosság működéséről. Budapest, 1919. június.)

A FORRADALMI KORMÁNYZÓTANÁCS X. SZ. RENDELETE

1. §. Minden lakóház a hozzátartozó beltelekkel, valamint a ház tartozékaival együtt a Magyarországi Tanácsköztársaság tulajdona.

(Tanácsköztársaság. 1919. március 27.)

„Budapest kül- és belterületein jelenleg rendelkezésre álló lakóhelyiségek száma — Szász Aladár mérnök előterjesztése szerint — a következő:

szobák száma	360 000,
konyhák száma	170 000,
cseléd-szobák száma	40 000,
előszobák száma	60 000,
a város jelenlegi lélekszáma	1 070 000...

Kerületenként osztályozott elosztás a következő :

Kerület	Lakosság száma	Szobák száma	Konyhák száma	Helyiségek összesen	A kerületben		
					elhelyezhető	be-helyezhető	ki-helyezendő
I.	105 000	38 700	14 400	53 100	106 200	1 200	
II.	48 000	23 000	9 700	32 700	65 400	17 400	
III.	65 000	18 500	8 100	26 600	53 200		11 800
IV.	27 000	17 400	5 600	23 000	46 000	19 000	
V.	77 000	32 000	12 500	44 500	89 000	12 000	
VI.	180 000	61 100	29 600	90 700	181 400	1 400	
VII.	207 000	67 800	33 600	101 400	202 800		4 200
VIII.	172 000	53 200	29 900	83 100	166 200		5 800
IX.	112 000	30 400	16 400	46 800	93 600		18 400
X.	73 000	18 300	10 100	28 400	56 800		16 200
	1 066 000	360 400	169 900	530 300	1 060 600		

Budapesten 200 000-en felül van azon proletárok száma, kik 6 – 8 és többen laknak 1 szobában, sőt gyakoriak oly esetek, hogy 15 – 20 lakik egy szobában összezsúfolva. Legsürgősebb teendő ezen tudóvéstanyák lakásviszonyainak megjavítása, mely akció kb. 100 000 ember elhelyezésére kb. 30 000 szobát vagy szoba-konyhás lakást igényel.”

(A lakásügy rendezése. *Szociális Termelés*. 1919. május 10.)

MEGALAKULT AZ MKT STATISZTIKAI SZAKOSZTÁLYÁNAK IPARSTATISZTIKAI ÉS ÜZEMGAZDASÁGI SZAKCSOPORTJA

Az új gazdasági mechanizmus bevezetése az iparvállalatok üzemgazdászai, közgazdasági munkaterületen dolgozói számára igen sok új s a szokásostól lényegesen eltérő feladatot hozott. Ahhoz, hogy a vállalatvezetés döntéseinek megalapozását gyorsan és hatékonyan biztosítani tudják, a vállalati belső statisztikai információs rendszert elég nagymértékben át kell alakítani. Ennek az új feladattömegnek a vállalatok üzemgazdászai a reform első évében csak kisebb-nagyobb mértékben tudtak eleget tenni. Az információs hálózat még néhány évig erősen az érdeklődés középpontjában áll. Felmerült ezzel kapcsolatban az az igény, hogy a korszerű vállalati statisztikai információs rendszer kialakításában az iparvállalatok közgazdászait a központi szervek nagyobb mértékben segítsék és a vállalati dolgozók tapasztalataikat egymás között szervezett formában cseréljék ki.

Az ilyen jellegű igények kielégítését kívánja elősegíteni a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya azzal, hogy új szakcsoportot hoz létre „Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szakcsoport” néven. A szakcsoport alakuló ülését a Statisztikai Szakosztály vezetőségén belül megalakult szervező bizottság készítette elő. A témával kapcsolatos érdeklődésre jellemző, hogy az alakuló ülésen közel 200 közgazdász, statisztikus vett részt, nagyrészt iparvállalatoknál tevékenykedők.

Az alakuló ülést, amelyen *dr. Kocsis György*, a Ganz-MÁVAG gazdasági igazgatója elnökölt, a Ganz-MÁVAG kultúrtermében tartották. Az alakuló ülés helye is azt kívánta jelezni, hogy a Statisztikai Szakosztály ebben a szakcsoportban elsősorban az iparvállalatok közgazdászainak közreműködésére tart számot. Ezt hangsúlyozta bevezetőjében *dr. Ollé Lajos* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár, az MKT Statisztikai Szakosztályának elnöke is. Bevezetőjében felvázolta az új szakcsoport létrehozásának indítékait, a szakosztály elképzeléseit az új szakcsoport munkájával kapcsolatosan, s ezzel bizonyos mértékben már utat is mutatott a szakcsoport jövőbeni munkájához. A szakosztály elnöke javaslatot tett az új szakcsoport vezetőségére vonatkozóan is. Javaslatát a jelenlevők elfogadták azzal a kiegészítéssel, hogy célszerű a vezetőségbe az ott megválasztott tagokon

kívül néhány vállalati üzemgazdászt is bevonni. A vezetőség tagjai jelenleg a következők:

Káldor Mihály, a Kohó- és Gépipari Minisztérium csoportvezetője,
dr. Keszthelyi Károly, a Hazai Fésűsfonó és Szövőgyár osztályvezetője,
Marcványi Zoltán, a Könnyűipari Minisztérium osztályvezetője,
dr. Molnárfi Tibor, a KSH munkatársa, a szakcsoport titkára,
Nyitrai Ferencné, a KSH főosztályvezetője, a szakcsoport vezetője.

A megválasztott vezetőség következő ülésén – a Statisztikai Szakosztály vezetőségének egyetértésével – javaslatot kíván tenni a vezetőség kiegészítésére.¹

Az alakuló ülésen ismertetésre került az új szakcsoport 1969. évi programjának előzetes változata. Az ülésen elhangzott ismertetés és a hozzászólók véleménye alapján a szakcsoport ebben az évben foglalkozni kíván a vállalati monográfiák statisztikai információs bázisának kérdésével, az ezzel kapcsolatban szerzett tapasztalatokkal, illetve problémákkal. Napirendre kívánnak tűzni néhány fontos munkaügyi kérdést, többek között módszertani jellegűeket (például az állománycsoportok fogalma, a munkaköri jegyzékek időszerűbbé tételének kérdése stb.). Felmerült az a gondolat is, hogy a Statisztikai Szakosztály egy másik szakcsoportjával együttesen, esetleg egy vidéki vállalatnál tarthatna az új szakcsoport ülészakot, amelyen vállalati gyakorlati problémákat, illetve helytörténeti jellegű kérdések információs bázisát vitatnák meg.

A program előzetes tervezete a közben felmerülő újabb igények alapján természetesen módosulhat.

Az alakuló ülés keretében előadás hangzott el a vállalati belső statisztikai információs rendszer és a központi információs igények kapcsolatáról. Az előadó *Nyitrai Ferencné*, a központi információs rendszer, s ezen belül elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal adatgyűjtéseinek módosulásait, illetve e változások jellemző, főbb vonásait ismertette.

¹ A Szakcsoport vezetősége 1969. január 21-i ülésén *dr. Horváth Gézá*t (Országos Kőolaj- és Gázipari Vállalat) és *Tóth Pétert* (Csepel Vas- és Fémművek Tröszt) a vezetőségbe kooptálta.

Felhívta a figyelmet arra, hogy mai gazdasági mechanizmusunk mind népgazdasági, mind pedig vállalati szinten új feladatok megoldását igényli az iparstatisztikusoktól. A rendszeres, hagyományos mutatók nem mindig elegendők a döntések előkészítéséhez, felülbírálásához, s a döntések hatékonyságának figyelemmel kíséréséhez. Sok esetben van szükség korszerűbb módszerekre, egyszerűbb s egyben több részletre kiterjedő megoldási módokra, többek között a reprezentatív adatgyűjtések alkalmazására. Ez utóbbiak a központi igényeket hivatottak kielégíteni, vállalati belső vizsgáldásra kevésbé alkalmasak.

Az új gazdasági mechanizmus bevezetése nagyobb mértékű „információ éhséget” eredményezett, s ezt nem mindig lehet a Központi Statisztikai Hivatal adatgyűjtéseivel kielégíteni. A központi adatszolgáltatások keretében begyűjtött adatok a vállalati belső információs rendszernek csak vázát képezhetik, kizárólag minimál programul szolgálhatnak. Az ipari nagyvállalatok belső információs hálózatát a helyi igényeknek megfelelően kell kiépíteni, s ehhez a központi szervek csak iránymutatást adhatnak, egységes sémát nem.

Az előadó felhívta a figyelmet arra, hogy a vállalati szintű trendek, prognózisok készítése szükségessé teszi a vállalatok összehasonlítható idősorainak összeállítását, s ez egy sor újabb problémát vet fel. Hangoztatta azt a nézetet, hogy a vállalati közgazdászok ez irányú munkájához a szakcsoport keretében társadalmi segítséget lehet és szükséges adni.

A felkért korreferensek — *dr. Fülöp Sándor*, a Pamutnyomóipari Vállalat osztályvezetője és *Szantner Mihály*, az Ikarus Karosszéria és Járműgyár osztályvezetője — elsősorban azt hangoztatták, hogy a vállalatok több segítséget várnak a Központi Statisztikai Hivaltól saját információs igényeik kielégítésében. Bizonyos esetekben nemcsak a vállalaton belüli adatok fontosak és érdekesek a vállalat vezetése számára, hanem a társszervek adatai is. Például több információt szeretnének kapni a vállalati prognózisok készítéséhez, a rendelésállomány előrebecsléséhez. Nagy az érdeklődés külföldi adatok iránt is, s ebben is szükség lenne a központi szervek nagyobb mértékű

közreműködésére. Hangsúlyozták a hozzászólók, hogy az új mechanizmus első évében a népgazdaság legkülönbözőbb szervei jelentkeztek többletadatigénnyel, s ezek között elég sok volt a kontár statisztika. A Központi Statisztikai Hivatal néhány évvel ezelőtt sikeresen vette fel a harcot a kontár statisztikák ellen, célszerűnek tünne újabb ilyen jellegű kampány megindítása. Az igen sok helyről érkező, gyakran párhuzamos adatigények kielégítése ugyanis a vállalati belső információs hálózat munkaidejét oly mértékben leköti, hogy viszonylag kevés idő marad a legfontosabbra, a vállalatvezetés információjának biztosítására.

A vállalati statisztikai információs rendszernek ma több új kérdésre kell válaszolnia. Ezek között megemlítették a hozzászólók például azt, hogy vizsgálni kell operatív módszerekkel, milyen területen, milyen mértékben, milyen tényezők hatására képződik a vállalati eredmény. Ehhez a mérlegbeszámoló adatai túl későn állnak rendelkezésre. Egy másik fontos területe a vállalati statisztikának a rendelésállomány-statisztika s az ehhez tartozó árstatisztika is.

Ismertették a hozzászólók a vállalatuknál kialakított gazdasági információs rendszert, annak szervezeti felépítését és munkakörének kialakítását is. A felkért korreferensekhez csatlakozott *Tóth Péter*, a Csepel Vas- és Fémművek osztályvezetője is. Ismertette a tröszt területén folyó átfogó, komplex statisztikai munkát. Az alakuló ülés résztvevői nagy érdeklődéssel hallgatták *Tóth Péter* beszámolóját, amelyből kiderült, hogy jó szervezéssel a tröszt vezetőit viszonylag rendkívül korán tudják a Csepel Vas- és Fémművek vállalatának adatairól informálni.

Az MKT Statisztikai Szakosztályának Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szakcsoportja jó légkörben és a résztvevők nagy érdeklődése mellett alakult meg. A szakcsoport eredményes munkájához elengedhetetlenül szükséges — mint ezt zárszavában *dr. Ollé Lajos*, a Statisztikai Szakosztály elnöke is leszögezte —, hogy a szakcsoport munkájában ugyanilyen tevékenyen és hasonló érdeklődéssel vegyenek részt a vállalati üzemgazdászok.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Statisztikai munkacsoportülés Genfben. Az Európai Statisztikusok Értekezlete XVI. ülésén elhatározta, hogy létrehoz egy ár- és volumenindexek statisztikájával foglalkozó munkacsoportot, mely két ülésen megtárgyalja az e témakörbe tartozó módszertani és gyakorlati kérdéseket. Az első ülésre 1968. december 16–20 között került sor Genfben. A munkacsoport az ár- és volumenindexek egy olyan integrált rendszerét tárgyalta meg, amely elsősorban a nemzetgazdasági elszámolások igényét elégíti ki. A munkacsoport ülésén magyar részről *Árvay János*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese és *dr. Csepinszky Andor*, a Központi Statisztikai Hivatal csoportvezetője vett részt.

Külföldi statisztikus Budapesten. A Kulturális Kapcsolatok Intézetének meghívására *dr. S. K. Mitra*, az Indiai Statisztikai Intézet professzora 1968. október 21 és november 9 között Budapestre látogatott. Itt-tartózkodása során Mitra professzort fogadta *Huszár István*, a Központi Statisztikai Hivatal első elnökhelyettese. Látogatásának célja a magyar Központi Statisztikai Hivatal szervezetének és tevékenységének megismerése, valamint a matematikai módszereknek az adatgyűjtési, illetve elemzési munkában való alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatok és információk gyűjtése volt. Mitra professzor megbeszéléseket folytatott a Hivatal munkatársaival a népgazdasági modellek összeállításának és elemzésének tapasztalatairól, továbbá az alakulással, a rétegvizsgálatokkal és az ágazati kapcsolati mérleggel összefüggő kérdésekről. Látogatást tett a Népeségtudományi Kutató Intézetnél, valamint a Központi Statisztikai Hivatal felügyelete alatt működő INFELOR (Információ Feldolgozási Laboratórium) Vállalatnál, a KSH Könyvtárában, továbbá a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen és a Budapesti Műszaki Egyetemen.

A népszámlálás előkészítése. A fővárosi, a megyei és a megyei jogú városok tanácselnökeinek 1969. február 7-én tartott értekezletén

dr. Szabady Egon, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese ismertette az 1970-es népszámlálás programját, valamint az államigazgatási szervek teendőit a népszámlálás előkészítésével, lebonyolításával kapcsolatban.

Szakcsoportülés. A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának Nemzetközi statisztikai szakcsoportja 1968. december 11-én a Politikai Gazdaságtani Szakosztállyal együttes ülést tartott. Az ülés tárgya a szocialista országok gazdasági fejlődésének néhány kérdése volt. Az ülésen *Árvay János*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese elnökölt. A vitaindító előadást *Holka Gyula*, a Központi Statisztikai Hivatal csoportvezetője tartotta.

A Szótárbizottság ülése. Az MTA Demográfiai Bizottságának Szótárbizottsága 1969. január 16-án ülést tartott, melyen meghívott szakértők közreműködésével megvitatták a Szókönyvű Demográfiai Szótár magyar változatának első részével kapcsolatos kérdéseket.

Marx emlékkiállítás. A Központi Statisztikai Hivatal MSZMP Végrehajtó Bizottsága és Szakszervezeti Bizottsága a Német Demokratikus Köztársaság Kulturális és Tájékoztatási Központja által rendelkezésre bocsátott dokumentumok alapján 1969. február 10–15 között kiállítást rendezett Marx Károly életművéről születésének 150. jubileuma alkalmából. A kiállítás anyagát *Heinz Welkert*, a Német Demokratikus Köztársaság Kulturális és Tájékoztató Központjának igazgatója ismertette a kiállítás megnyitásakor.

Jubileumi kiadványsorozat Csehszlovákiában. Az önálló Csehszlovák Köztársaság fennállásának 50. évfordulója alkalmából a Csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal jubileumi kiadványsorozatot indított azzal a céllal, hogy összefoglaló áttekintést nyújtson az ország társadalmi-gazdasági fejlődéséről. A sorozat első kötete „Csehszlovákia gazdasági és társadalmi fejlődése 1918–1968” címet viseli, és első lépésként alapvető adatokat tartalmaz

táblázatos összeállításban, számos grafikon melléklettel. A kiadvány az összeállításnál felhasznált módszert és irodalmat is közli.

(Hospodářský a společenský vývoj Československa. Státní Statistický Úřad SEVT. Praha. 1968. 231 old.)

Válogatott statisztikatörténeti dokumentumok címmel fennállásának 50 éves évfordulója alkalmából érdekes kiadványt jelentetett meg a Lengyel Statisztikai Főhivatal. A 99 darab fényképet tartalmazó háromnyelvű dokumentumgyűjtemény több mint 300 év statisztikai emlékeiből ad válogatást, és pedíg az 1618. évi fejadó kivetési lajstromtól egészen az állami statisztikára vonatkozó 1962. február 15-i törvényig.

(Wybrane Dokumenty z Historii Statystyki. Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. 1968. 102 old.)

Megjelent a *Demográfia* 1968. évi 3–4. száma. A Nemzetközi Családtervezési Szövetség Európai és Közel-Keleti Régiója 1965-ben több országban lebonyolítandó termékenységi és családtervezési vizsgálatokat kezdeményezett. *Dr. Szabady Egon* „Családtervezési trendek: a magyar vizsgálat” c., a *Demográfia* legújabb számában közölt tanulmányában az 1965–1966-ban vezetésével Magyarországon lebonyolított ilyen felvétel néhány fontos kérdését tárgyalja. Különös érdekességet ad ezeknek a különböző országokban lebonyolított vizsgálatoknak, hogy azok európai tervezetét – a Szövetség felkérésére – Magyarországon dolgozták ki.

Az elmúlt évben a szovjet demográfia történetében bekövetkezett eseményekről és az elkövetkező idő tennivalóiról számol be *Elgizár Burnasev* „A szovjet demográfusok munkájának néhány eredménye és feladata” c. cikke.

Halmos Béla „A lakásállomány férőhelyszám szerinti összetételének népesedési hatásai” c. dolgozatában – igen jelentős statisztikai bizonyító anyag felhasználásával – a lakásnak a családalapítás és -fenntartás szempontjából elfoglalt nagyszabású szerepére mutat rá.

Alfred Sauvy professzor „A fiúk aránya az utolsó szülöttek között” c. dolgozatában azt vizsgálja, miként befolyásolja a családoknak a gyermekek száma és neme szerinti megoszlását az a tény, hogy a családok meghatározott számú fiú- és leánygyermeket kívánnak.

P. Compton „A határnépeség mint vándorlási index” c. tanulmányában bemutatott eljárások és számítások képet adnak a vándorlások hatásáról egy meghatározott népességi rendszeren belül és új, jól értelmezhető vándorlási mutatókkal bővítik az eddig használt indexek körét.

Dr. Máday Lajos tanulmánya Budapest kereső népessége differenciált halandóságának törvényszerűségeit teszi kutatás tárgyává, kü-

lönös tekintettel a vezető halálokok szerkezetében az 1940–1960. években végbement változásokra.

Dr. Frigyes Ervin módszertani dolgozata egy olyan ún. leíró modellrendszer ismertet, amelyik a demográfiai változók (termékenység, elveszületések, halálozás és korreltolódás) mellett az intézményes oktatási rendszert folyamatában és eredményeiben ábrázolva mutatja be a szakképzett munkaerőforrások keletkezésének, munkába állításának és fogyasztásának folyamatát.

A Munkaerő- és Életszínvonal Tervezési Bizottság távlati tervezési munkája keretében *dr. Szabady Egon* vezetésével demográfus kollektíva mélyreható alaposítással vizsgálta az elmúlt húsz év népességfejlődését. A vizsgálat eredményeit tartalmazó dolgozatot „Népesedési helyzetünk néhány tanulsága” címmel a folyóirat „Figyelő” rovatában találjuk.

Olvashatunk a „Figyelő” rovatban még a világ népessége és élelmiszer-termelése közérdeklődésre számot tartó problémájáról, az Európai Statisztikusok Értekezlete elnevezésű szervezet népszámlálási és lakásösszeírási munkacsoportjának munkájáról, valamint az MTA Demográfiai Bizottságának az 1970. évi magyar népszámlálás területi vonatkozásai tárgyában tartott üléséről.

Végül a demográfiai folyóiratok és könyvek gazdag szemléje zárja a *Demográfia* legújabb számát.

Sigma címmel a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének határozata alapján új matematikai közgazdasági folyóirat jelent meg, amelynek szerkesztő bizottsága a Közgazdasági Társaság Matematikai Közgazdasági szakosztályának vezetősége. A folyóirat célja, hogy a matematika gazdasági alkalmazása iránt érdeklődők számára tájékoztatást adjon e tudományterület fejlődéséről és eredményeiről. A folyóirat első száma a következő cikkeket tartalmazza:

Simon György: A népgazdasági árprogramozás dinamikus modellje;

Éltető Ödön – Frigyes Ervin: Új jövedelem-egyenlőtlenségi mutatók, tulajdonságaik és hasznosítási lehetőségeik;

Glattfelder Péter: Extrapoláció rész-trendek átlagából;

Bródy András: Ciklus és mérlegegyensúly;

Schmidtne Kigyóssy Éva: A szakképzés ráfordításai.

A *Fogalmak és módszerek* című rovatban *Meszéna György*: Valószínűségeloszlások és idősorok felbontása c. cikke ad áttekintést, *Könyvekről* cím alatt ismertetések és bírálatok kapnak helyet, végül a *Híradó* rovat tájékoztatást ad a tudományos eseményekről.

A Gazdaságkutató Intézet kiadványa. A „Vállalati vélemények a gazdasági helyzet 1969. évi várható alakulásáról” című 1. kötet a Gazdaságkutató Intézet 1968 augusztusában első

izben végzett véleménykutatásának eredményeit tartalmazza. A véleménykutatás két fő iránya a termelési-értékesítési és a fejlesztési tevékenység várható alakulásának számbavétele volt. Az előbbit a Gazdaságkutató Intézet az ipari, építőipari, nagy- és kiskereskedelmi, valamint a külkereskedelmi vállalatok (szövetkezetek) körében végezte és jelen kötetben publikálta. Az utóbbit pedig, mely az ipari és építőipari vállalatok fejlesztéssel kapcsolatos elképzeléseinek eredményeit foglalja magában, külön kötetben teszik közzé. A kiadványban foglalt összesített adatok széles körű reprezentáción alapulnak: a reprezentáció a termelés, illetve a forgalom alapján az iparban mintegy 90, a kereskedelemben 80–90, az építőiparban pedig több mint 50 százalék. A véleménykutatást a Gazdaságkutató Intézet több szakintézmény bevonásával végezte. A kiadvány fő fejezetei a következők: I. A véleménykutatás összefoglaló adatai. — II. Termelés. — III. Értékesítés. — IV. Import. — V. Készletalakulás. — VI. Foglalkoztatottság és átlagjövedelem. — VII. Áralakulás — Grafikus ábrák — Táblázatok — Módszertani kérdések.

(Vállalati vélemények a gazdasági helyzet 1969. évi várható alakulásáról. Központi Statisztikai Hivatal Gazdaságkutató Intézet. Budapest. 1968. 83 old.)

Demográfiai évkönyv 1967. Megjelent az 1967. évi Demográfiai évkönyv, mely az 1956 óta megjelenő „Magyarország népesedése”, illetve „Demográfiai évkönyv” című sorozat folytatásaként Magyarország népesedésének és népmozgalmának részletes és összefoglaló adatait tartalmazza. A kötet a demográfiai évkönyvek hagyományos szerkesztésében bő táblázatos anyag és számos grafikon segítsé-

gével mutatja be a népesség főbb adatait. Tájékoztató a házasságkötések, válások, születések, halálozások, halálokok, csecsemőhalálozások és belföldi vándorlások terén bekövetkezett változásokról. Külön fejezet ismerteti a nemzetközi vándorlások alakulását, továbbá az 1968. évi előzetes adatokat, az élettartam és reprodukciós mutatókat, valamint a nemzetközi adatokat.

(Demográfiai évkönyv 1967. Magyarország népesedése. Készült a KSH Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztályán dr. Szabady Egon vezetésével. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1968. 353 old.)

Megjelent a Gazdaság 1968. évi 4. száma. A Magyar Közgazdasági Társaság gazdaságpolitikai folyóiratának negyedik negyedévi száma a következő tanulmányokat tartalmazza:

Dr. Hetényi István: Gazdasági fejlődés és hosszútávú tervezés.

Bacsoni Jenő: Nemzetközi munkamegosztás, külkereskedelem.

Huszár István: Az életszínvonal-politikáról.

Dr. Gönczöl Ferenc: A Magyar Közgazdasági Társaság közgyűlése.

Garamvölgyi István: Az MKT tudományos ülészaka.

Dr. Tatai Zoltán: Szabolcs ipari fejlesztése.

Timár János: Foglalkozáspolitikai a szocialista országokban.

Somogyi Dóra: Franciaország: gazdasági fejlődés, gazdaságpolitika és gazdasági kapcsolatok Magyarországgal.

Dr. Zala Júlia: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jövője. Beszámoló a Nemzetközi Közgazdasági Társaság kongresszusáról.

A folyóirat ezenkívül közli *P. A. Samuelson* és *Varga István* életrajzát, ismertetést ad *Bognár József* új művéről, és összeállítást mutat be munkaügyi adatokról. Végül tájékoztatást ad a Közgazdasági Társaság életében történt fontosabb eseményekről.

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA MATEMATIKAI STATISZTIKA

FRAAS, G.:

A SZÁMVITELI ÉS STATISZTIKAI KUTATÁS ÉS A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI RENDSZERE

(Rechnungsführungs- und Statistik-Forschung und ökonomisches System des Sozialismus.) — *Statistische Praxis*. 1968. 6. sz. 314–319. p.

A Német Demokratikus Köztársaság Központi Statisztikai Hivatala a kormány központi szerve a számvitel és a statisztika területén. Kidolgozza az alapelveket és felelős az egész népgazdaságra kiterjedő racionális információ-áramlás megszervezéséért és lebonyolításáért. Meghatározza a számvitel és a statisztika fejlesztésének irányát, az elektronikus adatfeldolgozás kérdéseit. A tudományos intézetekkel, valamint állami és gazdasági szervekkel együttműködve biztosítja a szükséges kutatómunkát.

Az egységes számviteli és statisztikai rendszert a népgazdasági információs rendszer részeként kell továbbfejleszteni. Ezért úgy kell kialakítani, hogy

– alkalmassá váljon elektronikus adatfeldolgozásra, de egyúttal mint a népgazdasági információs rendszer része, megfeleljen a modellkészítés, tervezés és irányítás információs igényeinek is;

– tegye lehetővé az átfogó népgazdasági elemzéseket, elsősorban a nemzeti jövedelem termelésével és felhasználásával, a népgazdaság strukturális fejlődésével, a gazdasági növekedés problémáival, az adók és a gazdasági szabályozók kihatásaival kapcsolatban;

– biztosítsa az üzemi számvitel és statisztika fejlesztését, egyrészt, hogy megfelelő bázisul szolgáljon a népgazdasági információs rendszer számára, másrészt, hogy megteremtse az üzemi újratermelési folyamat önálló irányításának egyik lényeges feltételét;

– mélyítse el minden területen a kvantitatív elemzéseket, többek között a rövid és középtávú előrejelzések, a reprezentatív módszer stb. segítségével.

Az új gazdaságirányítási rendszer minőségileg új információkat igényel a társadalmi

újratermelési folyamatról, hogy tudományosan megalapozott, perspektivikusan tájékozott döntéseket lehessen hozni. Az irányítás számára tehát mindenkor konkrét információ-áramlást kell biztosítani. Ezen belül fontos szerepet játszik az egységes számviteli és statisztikai rendszer, amely a számszerű információk túlnyomó részét adja. A társadalmi újratermelés folyamatának számszerűsítéséhez előfeltétel olyan anyag biztosítása, amely gépi úton feldolgozható, elektronikusan tárolható.

A számszerű információk biztosítása mellett a Hivatalnak elemzéseket is kell végezni a népgazdaság döntő gazdasági kérdéseiről. Ennek során egy sor gazdaságstatisztikai vonatkozású kérdéssel kell foglalkozni, mint például a rendelésállomány alakulása, a fogyasztás aktív szerepének vizsgálata az újratermelési folyamatban stb. E speciális kérdések mellett olyan komplex feladatokat is meg kell oldania, amelyek a gazdasági rendszernek mint egésznek az elemzését tűzik ki célul. Itt kell gondoskodni a népgazdasági mérlegrendszer és az azt kiegészítő statisztikai számítások továbbfejlesztéséről.

Az egységes számviteli és statisztikai rendszer bevezetését illetően, legfontosabb a költségszámítás területe. A tervezés és az irányítás minden fázisában szükség van megbízható költségadatokra. Ahhoz, hogy a költségszámítás az információs igények kielégítésére alkalmassá váljék, a költséghelyek helyes megválasztására, a költségek világos és egyértelmű elhatárolására és a költségnormák meghatározására nagy figyelmet kell fordítani.

Az egységes számviteli és statisztikai rendszert az üzemeknél úgy kell kialakítani, hogy az elektronikus gépi adatfeldolgozásba bekapcsolható legyen. A számvitelnek és a statisztikának a Német Demokratikus Köztársaságban a későbbiekben olyan rendszerré kell válnia, amely kezdve az elsődleges adatok rögzítésétől a tárolt adatok újrafeldolgozásáig alkalmas a gépi feldolgozásra.

Ehhez elsőnek gépi feldolgozásra alkalmas standard-bizonylatokat kell kialakítani.

Így például a rövid és középtávú előrejelzések a tervek megvalósításánál mutatkozó ellentéteket is hivatott felfedni úgy, hogy figyelni és számszerűsíti az ellentéteket és összefüggéseket, s ezekből jelzi a zavarokat.

(Ism.: Varga Imréné)

SZTAROVSKIJ, V. N.:

AZ ÁLLAMI STATISZTIKA TÖKÉLETESÍTÉSÉNEK FONTOSABB KÉRDÉSEIRŐL

(O vzsnejsih voproszah szoversensztvovaniija goszdarsztvennoj sztatisztiki.) — *Vesznik Sztatisztiki*. 1968. 7. sz. 15–24. p.

A statisztikusok össz-szövetségi értekezletén elhangzott előadás rövid történeti áttekintés után a szovjet statisztika fejlődésének főbb irányait ismerteti.

1967 augusztusában az SZKP Központi Bizottsága meghatározta a társadalomtudományok fejlődésének perspektíváit, így a Központi Statisztikai Hivatal előtt álló legfontosabb feladatokat is. Ezek: a Szovjetunió Állami Tervhivatalával és a Tudományos Akadémiával együttesen dolgozza ki a társadalmi vizsgálatokhoz szükséges statisztikai adatok tudományosan megalapozott rendszerét; bővítse és szakosítsa a statisztikai adatok publikálását.

A helyi tanácsok és pártszervezetek is rendszeres segítséget nyújtanak a Központi Statisztikai Hivatal szerveinek. Megbízásokat adnak a gazdasági és kulturális élet legfontosabb kérdéseivel kapcsolatos statisztikai anyagok kidolgozására.

Az új, bonyolultabb feladatok megoldása érdekében a statisztika szervei jelentősen bővítették a területi feldolgozások körét. Különösen az összevont gazdasági mutatók és mérlegek területi bontásban való kidolgozása bővült. Sokat tettek annak érdekében is, hogy emeljék a munka operatív jellegét és meggyorsítsák a beszámolójelentések feldolgozását.

Elmélyültek az utóbbi években a statisztikai szervek és a Tervhivatal, a Népi Ellenőrzési Bizottság és az Állami Bank, valamint egyéb irányító és tudományos intézmények kapcsolatai.

V. N. Sztarovszkij rámutatott arra a pozitív szerepre, amelyet az 1954-ben összehívott statisztikai tudományos konferencia a szovjet statisztika elméleti kérdéseinek megoldásában játszott. Az értekezletet követő években számos fontos statisztikai tudományos kérdést dolgoztak ki.

Jelenleg, amikor a statisztikának mint a társadalmi-gazdasági és kulturális élet folyamatait vizsgáló társadalomtudománynak a szerepe egyre növekszik, nagy jelentősége van a statisztika elméleti alapjai, tárgya és módszere helyes értelmezésének.

Az 1957 júniusában tartott össz-szövetségi Statisztikus Értekezleten megvitatták az 1959. évi népszámlálás kérdéseit, valamint a statisztika előtt álló aktuális gyakorlati és tudományos problémákat és ennek ajánlására hozták létre a Központi Statisztikai Hivatal Tudományos Kutatóintézetét.

Az SZKP Központi Bizottsága 1964. novemberi és 1965. márciusi és szeptemberi plénumain kidolgozott gazdasági és társadalompolitikai intézkedések meghatározta a szovjet statisztika legfontosabb feladatait.

Bár az elmúlt évek gyakorlata azt mutatta, hogy a vállalatok, kolhozok, szovhozok és egyéb szervezetek állami beszámoltatásának mutatói biztosították a tervezés, a gazdaságirányítás részére szükséges adatokat, mégis a beszámolási rendszert a kommunizmus építése során támadt új feladatoknak megfelelően tökéletesíteni kell.

A Központi Statisztikai Hivatal a beszámolási rendszert az iparirányítás ágazati elvének és a gazdasági reform követelményeinek megfelelően állapította meg. Eszerint megmaradt a beszámolás centralizáltságának elve. A minisztériumok az összes alapadatot a Központi Statisztikai Hivatal szervein keresztül kapják meg.

Több szövetségi köztársaságban és nagy gazdasági körzetben a közgazdászok értekezleteken vitatták meg a statisztikai számbavétel és beszámoltatás továbbfejlesztésének kérdéseit. A problémákat a *Pravda*, az *Ékonomicseskaja Gazeta* és egyéb folyóiratok hasábjain is tárgyalták.

A viták során az derült ki, hogy a vállalatok, üzemek a beszámolás terjedelmének növekedésére, a minisztériumok, a tervező szervek és a tudományos intézmények pedig a gazdasági információ elégtelenségére panaszkodtak.

A beszámolók terjedelmének és határidejének kérdését össz-szövetségi statisztikus értekezleten kellene megvitatni, és optimális döntést kellene találni, amely mindkét felet kielégíti.

A mai szovjet statisztika fejlődése szorosan kapcsolódik a gazdasági információ perspektíváihoz. A sajtóban és tudományos értekezleteken ezzel kapcsolatban különböző elképzeléseknek adtak hangot. Egyesek véleménye szerint a jelenlegi gazdasági tájékoztatás olyanira elégtelen, hogy sokkal gyorsabb ütemben kellene fejleszteni, mint ahogy a népgazdaság fejlődik.

A másik álláspont szerint el kellene tekinteni a folyó operatív beszámoltatásról, még a havi beszámolóktól is. A statisztikai szervek pedig — az éves és negyedéves beszámolók alapján — tudományos, gazdasági elemzésekkel foglalkozzanak.

Szerző véleménye szerint mindkét felfogás helytelen.

A sajtóban hangot kaptak olyan vélemények is, hogy a statisztika szervei tekintsenek el a tisztán informatív jellegű beszámoltatástól és a vállalatok, kolhozok tervteljesítéséről szóló adatoktól. Ezeket a javaslatokat is azzal támasztották alá, hogy a végbement folyamatok elemzését kell elmélyíteni. Szerző egyetért a tudományos elemzőmunka elmélyítésének szükségességével, de véleménye szerint semmi esetre sem lehet lemondani a tervteljesítés megfigyeléséről.

Ezután a szerző azokat az intézkedéseket ismerteti, amelyeket az állami statisztika továbbfejlesztése érdekében a Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma 1967 júliusában jóváhagyott.

A Központi Statisztikai Hivatal a Tervhivattal közösen bizonyos csökkentést hajtott végre a statisztikai beszámoltatásban. Az ötnapos munkahétre való áttérésnek megfelelően az iparban az ötnapos és tíznapos beszámoltatásról áttértek a heti, illetve néhány kérdésben a kétheti beszámoltatásra. A mezőgazdasági beszámoltatás terén is nagy részben így jártak el.

A Központi Statisztikai Hivatal folytatja a beszámolórendszer csökkentését és korszerűsítését, és megkezdődött az elsődleges számbavétel átalakítása is. A számítógépeken való feldolgozáshoz megfelelő nyomtatványokat adtak ki.

Az új utasítások egész sorát dolgozták ki. Az állami statisztika szervei a párt- és tervező szervek segítségével rendszeresen ellenőrzik a beszámoló adatok hitelességét. Ebben egyre inkább részt vesznek a pénzügyi és bank-szervek, a népi ellenőrzés és a minisztériumok is.

A Központi Statisztikai Hivatal közvetlen feladataival foglalkozva hangsúlyozta a mérlegmunkák fejlesztésének szükségességét. A Központi Statisztikai Hivatal befejezte az 1966-ra vonatkozó ágazati kapcsolati mérleg kidolgozását, amely az 1959-esnél szélesebb program alapján készült.

Jelentős feladat a reprezentatív módszer alkalmazási területének kiszélesítése. A 250 000 munkás- és alkalmazotti család 1967-ben végrehajtott reprezentatív megfigyelése 1968-ban is folytatódott.

A szerző rámutatott arra, hogy néhány szociológiai vizsgálatban, amelyeket egyes szervezetek végeztek, nem tartották be a számbavétel és adatfeldolgozás tudományos előírásait. Az ilyen jellegű megfigyelések módszere és szervezése javításra szorul.

A közeljövő kérdéseinek megoldása mellett gondolni kell az állami statisztika fejlesztésének 15–20, sőt 25 éves távlataira is.

Az elmúlt 11 év alatt (1957–1967) a statisztikus és ügyvitelgépítési szakemberek kép-

zésével foglalkozó felsőoktatási intézményekben kb. 13 000, az ugyanilyen jellegű technikumokban több mint 20 000 fő végzett. Ezenkívül a felsőoktatási intézményeken több mint 56 000, a középiskolákban pedig 284 000 könyvviteli szakember fejezte be tanulmányait.

Különböző tanfolyamokat 1 030 000 ember végzett el, ezen belül 103 000 embert a számítógépek, gépi adatfeldolgozó állomások részére oktattak.

1968. január elsején a Szovjetunióban statisztikával és ügyvitelgépítéssel 399 aspiráns, 32 000 főiskolai és középiskolai tanuló foglalkozott.

A Moszkvai Gazdaságstatisztikai Főiskolán több mint 5700 hallgató és 260 oktató van.

A Központi Statisztikai Hivatalból (és területi szerveiből) 5600 dolgozó tanul a főiskola esti és levelező tagozatán, 2500-an pedig valamelyik középiskolában.

Az elmúlt években javult a *Vesztnik Szta-tisztiki* c. folyóirat munkája is. Példányszáma jelentősen nőtt. Ugyanakkor további munkát követel a folyóirat elméleti jellegének elmélyítése.

Végezetül szerző a statisztikai adatok nemzetközi összehasonlításának fontosságát hangsúlyozta, és a KGST Statisztikai Állandó Bizottságának szerepét, valamint az ENSZ szerveivel való kapcsolatokat értékelte.

(Ism.: *Sólyom Antal*)

TELL, B. V.:

ADATDOKUMENTÁCIÓK ÉS AZ INFORMÁCIÓS KÖZPONTOK TEVÉKENYSÉGE

(Datadokumentation och verksamhet vid informationscentraler.) — *Statistisk Tidskrift*. 1968. 3. sz. 198–202. p.

Korunk egyik jellemzője, hogy az emberi alkotó tevékenységet adatokkal, illetve adatok gyűjteményével mutatja be. Különösen vonatkozik ez a tudomány és a technika területére, ahol rendszeresen „termelik az adatokat”. *Lasswell* amerikai szociológus a fejlett iparral rendelkező országot „databiznisz társadalom”-nek nevezi, illetve ennek alapján osztályozza. Az ilyen társadalomban az adatok hozzáférhetősége — szükséglet. Előfordulhat, hogy az adatok elégtelen ismeretét a kutatómunkában fékező tényezőként jelentkezik.

A dokumentációs munkánál nemcsak az „előállított és feltárt adatokra” van szükségünk, hanem ebben a munkafolyamatban külön kell választani a „kritikai adatot” is, azaz a kritikailag értékelt adatokat. Úgy tartják, *Leibniz* volt az utolsó, akinek nem

volt szüksége ilyen gyűjtött anyagra. *Landolt* svájci vegyész 1883-tól kezdve gyűjtötte a fizikai és kémiai állandókat és függvényeket táblázat formájában.

Különbséget kell tenni az általános dokumentáció és az adatbank (= adatdokumentáció) fogalmak között. A problémák e kettőnél nem azonosak. Az általános dokumentációnál a kérdés például ez: hol és milyen műben találjuk meg azt, hogy milyen magas a Mount Everest? Az adatbanknál ez így hangzik: milyen magas a Mount Everest? Az adatbanknál nincs nyelvi akadály – így könnyebb, de más esetben viszont nehezebb. A komplett és releváns szavakat tartalmazó mondatokat irodalmi kutatások előzik meg, és a feltárt eredményeket kiválóan képzett szakértőknek kell ellenőrizni.

A teljeskörű adatdokumentációs szolgálat részére következésképpen szükség van egyrészt dokumentációs központokra, ahol az anyagokat tárolják, majd megkeresésre tájékoztatót, dokumentációt készítenek, másrészt információs központokra (adatbankokra), ahol az ellenőrzött és megbízható adatokat gyűjtik.

Ilyen típusú két központ a nukleáris energia területére vonatkozóan Franciaországban a CINDA (= Computer Index Neutron Data) és az Egyesült Államokban az SCISRS (= Sigma Center Information Storage and Retrieval System.)

Weinberg jelentése nyomán („Science Government and Information”) vált ismeretessé az Információs Központ munkája. Az Egyesült Államokban több mint 400 ilyen szakosított központ van. Az egyes intézmények megszervezésében az Amerikai Tudományos Akadémia is részt vesz. Az Információs Központok Központi Titkársága Washingtonban található. Hasonló intézmények vannak még a Német Szövetségi Köztársaságban és Angliában is.

Remény van arra, hogy vegyészeti dokumentációs központ létesül a svédországi Lund-ban is. A kommunikációs hálózat fejlesztésével néhány éven belül – a távlati tervek szerint – adatbankok is létesülnek, ahol a legkülönbözőbb tudományok ellenőrzött adatait fogják szolgáltatni a kutató szakembereknek.

(Ism.: *Rivó Zoltán*)

DEMOGRÁFIA

HYRENIUS, H.:

MI A DEMOGRÁFIAI KWIC LÉNYEGE?

(DEM-KWIC.) – *Statistisk Tidskrift*. 1968. 3. sz. 196–198. p.

A KWIC (Key Words in Context) index az információt kereső technika jelenleg legfejlettebb formája. Napjainkban a technika és tudomány rohamos fejlődése megkívánja, illetve igényli azt is, hogy a tájékozódás és a tájékoztatás területén is gyorsabb legyen az ütem. A cikk szerzője elérkezettnek véli az időt arra, hogy a társadalomtudományok területén is alkalmazzák ezt a technikát.

A demográfia területén is rohamosan nő a különböző publikációk száma, és így egyre inkább kívánatos megtalálni azt a módszert, amely lehetővé teszi különböző leíró szavak segítségével a „regiszteres kutatást”, továbbá meghatározza és egymástól elválasztja az egyes érdeklődési területeket. Csak szigorúan felépített rendszerrel lehet egy-egy tudomány területét „részekre bontani”, és csak így remélhető, hogy egy bizonyos kérdésre vonatkozó információt meg is tudjunk találni.

Demográfiai szakfolyóiratokban, szakkönyvekben is található már bibliográfia konvencionális formában, sőt rövid tartalmi összefoglalás is. Vannak olyan közlemények is, amelyek megkísérelték az egyes területekre vonat-

kozó cikkek osztályozását; ezek célja az, hogy megkönnyítsék egy meghatározott tárgykörre vonatkozó adatok megtalálását. Ezeknél a hiba abból adódik, hogy egy cikket vagy könyvet mindössze egy csoportba sorolnak, jöllehet tartalmuknál fogva több területre sorolhatók be.

Demográfiai adatokról információ nyerhető társadalomtudományi, demográfiai, sőt néhány technikai természetű folyóirat tartalomjegyzékének közvetlen átnézésével is. Az ilyen információ természetesen közvetlenül is átalakítható „adattá”. A kémiai, állattani vagy orvostudományi közleményekben olyan sok lett a probléma, hogy egy kutató képtelen áttekinteni azt a területet is, amelyen dolgozik; és még nehezebb megtalálni azt az anyagot, amire éppen szüksége van. A demográfia nagy kiterjedésű terület, így feltétlenül szükség van olyan átfogó rendszer kialakítására, amelynek segítségével a kívánt adatok összegyűjthetők.

Ezt a feladatot oldja meg a KWIC-index. Ennek lényege az, hogy a címekben előforduló, információ szempontjából jelentősnek minősülő szó vezérszóként szerepel a mutatóban, szövegkörnyezetével együtt. Ennek előnye az, hogy minden vezérszónál megadja a szóban forgó cím teljes információinak a tartalmát. Az indexsorok dokumentum címeiket tartalmazznak. Az indexsorokban a címszövegek úgy vannak elhelyezve, hogy a releván

szavak a sor meghatározott pozíciójára kerüljenek. A vezérszavak tehát alfabetikus sorban következnek. A sorok elején és végén található számok a bibliográfia azonossági számai, illetve a szerzők szerinti számok.

A fejlődés következő fokozatai: a) a KWIC indexben kikeresett számokat elektronikus számítógépbe betápláljuk és megkapjuk a kulcsszavakra vonatkozó irodalmat; b) a kérdésekre adott választ nyomtatásban kapjuk meg.

(Ism.: Rivó Zoltán)

SCHWARZ, K.:

EGY GENERÁCIÓ ÉLETÉNEK LEFOLYÁSA GYERMEKEIVEL ÉS UNOKÁIVAL

(Lebensablauf einer Generation mit ihren Kindern und Kindeskindern.) — *Wirtschaft und Statistik*. 1968. 8. sz. 379–386. p.

Az 1961. népszámlálási év táján számos „táblaszámítás” készült a Német Szövetségi Köztársaságban. Elkészült elsősorban az 1960–1962. évi általános halandósági tábla, a nőtlenek, illetve hajadonok, házasok, özvegyek és elváltak 1960–1962. évi halandósági, valamint a nőtlenek, illetve hajadonok, özvegyek és elváltak ugyancsak 1960–1962. évi házassági táblája. Ezenkívül az 1961. évi népszámlálás strukturális adatai kedvező lehetőséget biztosítottak arra, hogy az 1961. évi természetes népmozgalmi statisztika bevonásával kiszámíthatók legyenek az özvegyülési és válási valószínűségek a házasok neme és kora szerint és a születések száma a házas és nem házas nők kora szerint. Rendelkezésre álltak az 1961. évi népszámlálásnak a keresőtevékenységet folytató férfiak és nők kor és családi állapot szerinti adatai is.

E legfontosabb demográfiai folyamatokra és a népességi struktúrát meghatározó leglényegesebb okokat tartalmazó, minden eddiginél gazdagabb forrásanyagra támaszkodva mutatja be a cikk szerzője egy generáció és az utána következő generációk életének lefolyását.

Az egy generáció életének lefolyását ábrázoló modell kiszámításánál mindig 100 000 újszülött fiú és 100 000 újszülött leány képezte a kiindulópontot, hétézres fiúszületési többletet feltételezve. Kiszámították a halálozásokat, házasságkötéseket, elveszületéseket, özvegyüléseket, válásokat és újraházasodásokat, továbbá a keresőtevékenység terjedelmét a generáció 100 év múlva történő teljes kihalásáig. Ugyanilyen módon jártak el a leszármazottaknál is. Az igen nagyarányú számításokat annak a programnak segítségével végezték, amelyet jelenleg a népességi előrebecsléseknél alkalmaznak a Német Szövetségi Köztársaság Statisztikai Hivatalában.

Korábban csak azoknak a személyeknek családi összetartozását sikerült megállapítani — például a népszámlálások alkalmából — akik együtt laktak. E számításokkal először sikerült egy modell útján bemutatni — ha nagyon absztrakt módon is — hogyan következnek a generációk egymás után, milyen számszerű súlyuk van az egymástól származó generációk élő tagjainak és milyen a generációk struktúrája a nem, kor, családi állapot és a keresőtevékenység tekintetében.

A halálozásokat tárgyalva szerző az 1960–1962. évi megfigyelések alapján megállapítja, hogy a generációhoz tartozó újszülött fiúk 5 százaléka, a leányok 4 százaléka hal meg a gyermekkor és ifjúkor első szakaszában (a 21. életév betöltéséig). A halálesetek súlypontja erősen az élet első évére esik.

A halandóság csökken a 12. életévig, utána a növekvő életkorral egyre inkább emelkedik. A kiinduló generáció férfitagjainak még kereken 67 százaléka van életben a 65. életévében, a nőknél ez az arány 80 százalék. Az 1960–1962. évi halandósági viszonyok szerint egy férfigeneráció kb. 71 év után, egy nőgeneráció csak 77 év után csökken az eredeti nagyság felére. Az újszülöttek közül a férfiak átlagosan 66,9 évet, a nők átlagosan 72,4 évet élnek. A férfiak és nők által elért átlagos életkor között a nők javára mutatkozó különbséget szerző bemutatja a két nem különböző életkor betöltése után várható élettartama tekintetében is.

A halandóságot a családi állapot szerint vizsgálva az elváltak halandósága a legmagasabb, ezt követi az özvegyeké és a nőtleneké (hajadonoké), a legkisebb a házasok halandósága. A családi állapot szerinti különbségek kisebbek a nőknél, mint a férfiaknál. Bármelyik családi állapotot tekintve, jelentősen alacsonyabb a nők halandósága a férfiakénál. Nem házasként (nőtlen, illetve hajadon, özvegy, elvált) a nők 70,8 százaléka, a férfiaknak csupán 34,5 százaléka hal meg.

A házasságkötéseket vizsgálva a cikk megállapítja, hogy a házassági gyakoriság csúcsa a nőtlen férfiaknál kb. 25–28 éves korra, a hajadon nőknél 21–26 éves korra esik. E korévek után a nőtlenek (hajadonok) házassági gyakoriságának eleinte meredeken emelkedő görbéje kevésbé meredeken, majd ellaposodva csökken. A férfiak átlagos házassági életkora 26, a nőké 23 év. A nőtlen férfiak által kötött házasságoknak kereken a fele a 25. életév előttre, a hajadon nőknél pedig a 22. életév előttre jut. A nőtlen férfiak 40. életévük betöltése után már alig kötnek házasságot, a hajadon nőknél ez a kor valamivel korábbra esik. A nők házassági lehetősége valamivel alacsonyabb a férfiakénál: a 18 éves férfiak közel 96 százalékánál, a 16 éves nők kb. 95 százalékánál várható há-

zasságkötés. Különösen vonatkozik ez a 30 éves korukig még házasságot nem kötött nőkre.

A 40 éves nőtlen férfiaknak 59 százaléka haláláig nem köt házasságot, a 40 éves nőknél az arány 81 százalék. Még élesebb a különbség a magasabb korcsoportoknál. A többszöri újránházasságok miatt a modellgeneráció 100 000 férfitagjára összesen 107 419, a modellgeneráció ugyancsak 100 000 nőtagjára összesen 102 080 házasságkötés jutott, vagyis a házasságkötések száma a férfiaknál nagyobb, a nőknél kisebb mértékben, de felülmúlta a generációhoz tartozó férfiak, illetve nők számát. A generáció férfi- és nőtagjainál a házasságkötések számánál tapasztalt eltérést – amit még tovább növel a fiúszületési többlet figyelembevétel is – okozó tényezők között szerepel a házasságot kötő férfiaknak a házasságra lépő nőknél általában valamivel magasabb életkora, tehát kivételt képeznek az azonos életkorú férfiak és nők, azaz az ugyanazon generációhoz tartozók közötti házasságok. Ehhez járul még, hogy az 1960–1962. években, amelyekre a házassági táblák vonatkoznak, azoknak a hajadon nőknek a száma, akik a házasság szempontjából leginkább szóban forgó korévekhez tartoztak, jelentősen felülmúlta a náluk valamivel idősebb férfiak számát. Az újránházasságokon belül szerző foglalkozik az özvegyek és elváltak által újra kötött házasságokkal korévek és nemek szerint részletezve.

A házasságok megszűnését a férfigeneráció házasságainál 61 százalékban a férfi halála, 27 százalékban a nő halála, 12 százalékban törvényes válás okozza; a nőgeneráció házasságai felbomlásának oka 29 százalékban a nő halála, 59 százalékban a férfi halála és ugyancsak 12 százalékban törvényes válás.

A modellgenerációt a *családi állapot* szerint vizsgálva szerző megállapítja, hogy mivel a házasságok többségének megszűnését a férj halála okozza és mivel a nők ritkábban házasodnak újra, mint a férfiak, minden korévben több özvegy nő, mint özvegy férfi van. Már 50 éves korban több mint hatszorosa a nők

között az özvegyek aránya (8,7 százalék) a férfiak sorában található özvegyek arányának (1,4 százalék). A 71 éven felüli nőknek már több mint a fele özvegy, a férfiaknál viszont csak a 84. évtől kezdve több az özvegyember, mint a nőtlen, házas és elvált összesen. A modellszámítás családi állapot szerinti adatait az 1961. évi népszámlálás adataival összehasonlítva a férfiakra nézve viszonylag csak kis eltérés mutatkozik. A 30. életévtől kezdve azonban a modellben jelentősen több a házas és kevesebb a hajadon nő, mint az az 1961. évi viszonyoknak ténylegesen megfelelne. Ennek oka a két világháború nagy férfivesztesége. Ugyancsak eltérés van ugyanezen okból az özvegy nőknek a modellben és a népszámlálásnál mutatkozó arányát tekintve.

A *születések* kérdését tárgyalva szerző kiemeli, hogy a modellgeneráció 100 000 nőtagja élete során (az 1961. évi kor- és család-specifikus születési gyakoriság szerint) 245 839 élő gyermeket hoz a világra. Az újszülött fiúknak a leányokhoz viszonyított 106 : 100 aránya szerint ez 126 500 fiú és 119 339 leány. A szülők generációjának a megadott nemi arányok szerinti pótlására 206 000 újszülött lenne elégséges, vagyis a születési többlet 19,3 százalékos.

A továbbiakban szerző a *modellgeneráció gyermekeivel és unokáival* foglalkozik. A szülők korával összefüggésben tárgyalja gyermekeik korát, családi állapotát, keresőtevékenységét. Nagy figyelmet fordít a különböző életkorú anyák gyermekeinek életkora és ezeknek az anyáknak keresőtevékenysége közötti összefüggésnek: a házas nők keresőtevékenysége a 35. és 45. éves életkor között éri el második csúcspontját és utána erősen csökken. A modell segítségével azt is megvizsgálták, hogy a szülők gazdasági megterhelése a gyermekek által az élet folyamán milyen mértékben nő és csökken. A cikk azt is bemutatja, hogy milyen gazdasági terhek hárulnának a modellgenerációk túlélő kereső fiaira és leányaira a már kereső tevékenységet nem folytató idős szülők eltartásában.

(Ism.: Kármán Tamásné)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

MOORE, G. H. — SHISKIN, J.:

A KONJUNKTÚRA FELLENDÜLÉSÉNEK ÉS HANYATLÁSÁNAK JELZŐSZÁMAI

(Indicators of business expansions and contractions.)
New York, 1967. NBER, 127 p.

A mű az Egyesült Államok Állami Gazdaságkutató Hivatala (National Bureau of Economic Research (NBER) kiadványsorozatának egyik tagja. A tőkés országokban,

elsősorban az Egyesült Államokban, az előrejelzés szokásos módja indikátorok (jelzőszámok) segítségével történik. A módszer meghatározott gazdasági folyamatok bekövetkezésének, a bekövetkezés időpontjának más egyéb adatsorok (ún. indikátor-sorok) és mutatószámok segítségével történő előrejelzésében áll; ez a tevékenység a konjunktúrakutatás egyik fontos feladatát képezi. A jelzőszámok általában a foglalkoztatottság és munkanél-

külség, a termelés, a jövedelemalakulás, fogyasztás, a kereskedelmi forgalom és áralakulás, a beruházás, a készletek alakulása, a pénzforgalom a külkereskedelmi tevékenység körébe tartozó jelenségek előrejelzésére szolgálnak.

Szerzők szerint jelzőszámok segítségével nem csupán a kérdéses gazdasági jelenség alakulásának várható csúcs- és mélypontjait lehet meghatározni, hanem egyéb elemző célra is alkalmasak.

A jelen munka a NBER 1966. évi jelzőszámsorainak listáját, valamint azt a pontrendszert közli, melynek alapján ezeknek a soroknak kiválasztása történik. A pontrendszerben figyelembe vett szempontok a következők: szükséges, hogy a jelzőszámsor gazdaságilag jelentős, statisztikailag pontos alakulása a konjunktúraalakulásnak megfelelő, kellő idő óta megfigyelt, valamint véletlenszerű kilengésektől nem túlságosan erősen befolyásolt legyen. Amennyiben a sorok megfelelnek e tulajdonságoknak, akkor jelzőszámként való felhasználására alkalmasak. A kiadványban közölt indikátor-sorok száma összesen 88, ebből 72 havi, 16 pedig negyedéves adatokon alapuló idősor; részben olyanok, amelyeknek változása a konjunktúraalakulást megelőzi, illetve előrejelzi; részben olyanok, amelyeknek alakulása a konjunktúraciklus változásával nagyjában egyidejűleg történik; kisebb részben a már megváltozott konjunktúraalakulást tükrözik.

A szerzők az alkalmazott módszer előnyeit abban látják, hogy a konjunktúraalakulást jellemző bármelyik jelenségsorozat (például foglalkoztatottság, termelés, pénzforgalom) alakulását nem egyedi adatsorok viselkedése alapján, hanem nagyobb számú olyan adatsor viselkedése alapján jelzik előre, amelyeknek a vizsgált jelenséggel való koincidenciáját előzetesen megvizsgálták; ezenfelül azt is feltűntetik, hogy az indikátorsorok alakulásának irányváltozása például a termelés vagy foglalkoztatottság irányvonalának megváltozását általában hány hónappal előzi meg vagy hány hónappal kíséri. Az indikátorsorok kiválasztásánál követett további szempont az is, hogy ezek alkalmasak legyenek mind a gazdasági élet általános alakulásának, mind az egyes iparágak vagy vállalatok üzletmenetének elemzésére és előrejelzésére. A felhasznált adatok a hivatalos statisztikai adatgyűjtés eredményein nyugszanak, amikor is különös súllyal esik latba az adatok összeállításának gyorsasága, tekintettel ezeknek az előrejelzésben való felhasználására. Állandó megfigyelés tárgyát kell képeznie továbbá annak a ténynek, hogy az indikátorsorok alakulása a konjunktúraalakulás menetének tényleg megfelelt-e, más szóval az indikátoroknak az üzleti élet általános menetével való koinci-

denciáját, előrejelzésre való alkalmasságát állandóan ellenőrizni kell.

Mindez amellet szól, hogy a jelzőszámok kiválasztásakor minden szempontot igen gondosan mérlegelni kell és a kiválasztás nem történhetik véletlenszerűen. Mindenesetre alkalmasabbnak tűnnek jelzőszámként való felhasználásra olyan adatok, amelyek a vizsgált gazdasági jelenség napi vagy heti alakulását tükrözik (árak, forgalom stb.). Ugyancsak alkalmasabb egy szabálytalan kilengéstől mentes sor, mint egy véletlenszerűen fluktuáló. Mindezen szempontok figyelembevételével állítják fel azt a pontrendszert, amelyek alapján döntenek az egyes idősorok jelzőszámként való felhasználását illetően. A munka részletesen közli az erre a célra felhasznált gazdasági idősorok pontozási rendszerét is. A maximális elérhető pontszám 100; az indikátorsorok átlagos pontszáma 60 fölött van, a 88 sorból 11-nek a pontszáma haladta túl a 75-öt. Maguk a szerzők mutatnak rá, hogy a pontozás során bizonyos szubjektív, önkényes szempontok felmerülése elkerülhetetlen.

A továbbiak folyamán a szerzők azt vizsgálják, hogy az egyes indikátorsorok 1950 óta milyen fontosabb változásokat tüntetnek fel, elsősorban a csúcs- és mélypontok eltolódása tekintetében, végül pedig ezeknek a soroknak az elemzését nyújtják.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

*

BREDOV, V. — LEVIN, A.:

A LAKOSSÁG VÁRTHATÓ KERESLETE

(Prognozirovanie szprosza naszelenija.) — *Voproszű Ėkonomiki*. 1968. 7. sz. 55–66. p.

Szerzők a lakosság várható keresletének meghatározására gazdaságmatematikai modellt alkalmaznak, amelynél elsőrendű feladat a lényeges és meghatározó jellegű tényezők kiválasztása. Mint ismeretes, a lakosság keresletét számos különböző tényező határozza meg: a lakosság pénzjövedelme, a termékek ára és áraránya, a lakosság száma és szociális összetétele, az árupiac telítettségi foka, a divat, a fogyasztói szokások, a reklám stb. Ezek közül elsősorban a jelentős tényezőket kell kiválasztani a modellhez. Ez általában a mennyiségi elemzési módszer segítségével lehetséges, mint például kereslet rugalmassági együtthatók számításával, amely kifejezésre juttatja a különböző tényezők keresletnövelő hatását bizonyos termékekre vonatkozóan.

A kereslet gazdaságmatematikai modelljének másik fontos módszertani kérdése a megfelelő matematikai forma kiválasztása. Ennek a problémának a megoldása a több-

változós regressziós egyenlet kiválasztásához vezet, amely az adott termékre legjobban kifejezi a kereslet változásainak törvényszerűségeit. A regressziós egyenlet adekvát formájának értéke kifejezheti a kereslet számított (elméleti) értékének eltérési minimumát a kereslet tényleges értékétől. Matematikai formában ezt a kritériumot a következő egyenlettel lehet kifejezni:

$$\Sigma (y_t - y_f)^2 = \min$$

ahol:

- y_t – valamilyen termékre a kereslet számított (elméleti) értéke,
 y_f – a tényleges értéke.

A többváltozós regressziós egyenlet más formáját is fel lehet használni a kereslet meghatározásához, mint például a lineáris és exponenciális egyenletet. (Ezek elég jól megközelítik az adott termék keresletének elméleti és tapasztalati értéke közötti összefüggéseket.)

A lakosság várható keresletének meghatározására felhasználhatók a háztartásstatisztika adatai is. Ennek a módszernek a lényege a lakosság egy főre jutó jövedelem szerinti eloszlása változásának számbavétele. Először az adott termékre a kiválasztott háztartások adatai alapján kiszámítják a keresleti függvényt (ilyen függvényt állítanak fel külön a munkás-alkalmazotti és külön a parasztszaladokra). Ezután kiszámítják a lakosság egy főre jutó jövedelem szerinti eloszlásának függvényét (ugyanúgy külön a munkás-alkalmazotti és külön a parasztszaladokra). A termékre a kereslet növekedése egyenlő:

$$y = \int_{x \min}^{x \max} y(x)q(x)dx,$$

ahol:

- $x \max$ és \min – az összlakosság jövedelemnövekedésének maximális és minimális értéke,
 $y(x)$ – a kereslet függvénye az adott termékre,
 $q(x)$ – a lakosság társadalmi csoportjainak egy főre jutó jövedelemnövekedési függvénye.

Az így kapott keresletértékeket – minden egyes társadalmi rétegre – összegezik és meghatározzák az adott termék keresletének lehetséges növekedését a tervévben.

Az utóbbi időben elterjedt a kereskedelmi (elsősorban értékesítési) adatok felhasználása a lakosság várható keresletének tanulmányozására. Ez a módszer lényegében a kis- és nagykereskedelmi értékesítési adatok felhasználásával határozza meg a kereslet növekedé-

sének mértékét, de nem társadalmi rétegekre, hanem az összlakosságra vonatkozóan. A módszer előnye, hogy a termékek széles körére állnak rendelkezésre adatok; hátránya viszont, hogy a véletlen tényezők (mint például a rossz termés, elemi csapás stb.) vagy a népgazdaságban jelentkező nehézségek (például egyes termékek termelésének elmaradása) hatása fokozottabban érvényesül.

Ezek a módszerek nem problémamentesek, s az is nyilvánvaló, hogy a lakosság várható keresletének tanulmányozásakor nem szabad egyetlen módszerhez ragaszkodni. A kereslet változása maga után vonja a vizsgálati módszerek tökéletesítésének szükségességét is. Az bizonyos, hogy a felmerülő problémák gyakorlati megoldása megteremtheti a közgazdasági előrebecslések statisztikai alapját.

(Ism.: *Farkas Gizella*)

AZ ÖNÁLLÓ GAZDÁLKODÓK MEGTAKARÍTÁSAI FRANCIAORSZÁGBAN

(L'épargne des exploitants agricoles.) – *Consommation*. 1967. 3. sz. 3–38. p.

A nemzetgazdasági számvitel (Comptabilité Nationale) túlságosan globális értéksorokat tartalmaz, aminek következtében a takarékoskodás mechanizmusa és társadalmi-foglalkozási csoportok szerinti alakulása abból meg nem ismerhető. Ezért a megtakarítások gazdasági vizsgálatával megbízott központi szerv (Centre de Recherches Économiques sur l'Épargne; CREP) 1962. évi megalakítása óta ennek a – nemzetgazdasági számlák alapján megoldhatatlan – feladatnak elvégzését adatfelvételek segítségével igyekszik megközelíteni. A mezőgazdaság területén is végzett ilyen munkát több ütemben, a tanulmány ennek a munkának módszerével, eredményével, elemzésével foglalkozik.

A tanulmány előljáróban rámutat azokra a nehézségekre, amelyekbe az ilyen célú adatfelvétel a megkérdezettek bizalmatlansága és tárgyismeretének hiányossága (a vonatkozó gazdasági feljegyzések pontatlansága, vagy éppenséggel hiánya és utóbbi esetben az emlékezet bizonytalansága stb.) miatt ütközik.

Az első fejezet az adatfelvételi eljárást és annak tanulságait tárgyalja: a Fialat Gazdálkodók Országos Szövetségének ajánlatára kijelölt 46 főnyi adatfelvevő személyzet az ország különböző tájairól összesen 455 gazdaságvezetőtől gyűjtött össze adatokat az 1962–63. gazdasági évben. Az adatfelvevők nem voltak kötve az adatszolgáltató személyek kiválasztásában valamiféle határozott utasításhoz, hanem főként arra kellett törekedniük, hogy minél változatosabb legyen a megkérdezettek sokaságának összetétele, a korcsoportokhoz tar-

tozás, az iskolai végzettség, a háztartás tagjainak száma, a gazdaság nagysága, kezelési módja és termelési szerkezete szempontjából nézve. A több ütemben összegyűjtött adatanyag hatalmas tömegét érzékelteti, hogy a kérdőív 45–75 oldalt tett ki és ezenkívül az adatszolgáltatók háztartásstatisztikai jellegű adatgyűjtő könyveket is kitöltöttek egy heti élelmiszer-gazdálkodásuk forgalmáról.

Tekintve, hogy az adatfelvevők általában az arra vállalkozó gazdaságvezetőket keresték fel, a megkérdezetteknek mindössze 10 százaléka tagadta meg az adatszolgáltatást. A vizsgált gazdálkodóknak az említett ismérvek különböző fokozatai szerinti megoszlásában az országos adatfelvételek és a vizsgálati minta között fennálló lényeges eltérések szembeszökően mutatják, hogy a mintavétel mennyire nem volt reprezentatívnek tekinthető. Megállapítható, hogy ez az adatfelvétel lényegében módszertani és probléma megismerési célokat szolgált, későbbi hiteles ténymegállapító-kutató vizsgálatok megalapozásához.

A következő fejezetek ezeket a módszertani tapasztalatokat és problémákat részletesen ismertetik. Így a második fejezet a gazdaságok vagyonának összetevőit, az üzemi és a háztartási vagyon egymástól elválasztását, továbbá az eladósodás alakulását és kapcsolatát a gazdaságnagysággal, termelési szerkezettel, kezelési móddal, valamint a különféle hitelező csoportok közötti megoszlását. A következő rész vizsgálja a gazdálkodók vállalkozói magatartását, a bruttó termelési és az ún. hozzáadott érték alakulását gazdaságonként, azután a hasznosított mezőgazdasági területhez és a munkaerőegységhez viszonyítva, kombinálva a gazdasági tájhoz tartozás és a domináló üzletág ismérvével, továbbá a termelési tényezők, illetve a bruttó termelési és a „hozzáadott” érték kapcsolatát egymással. A negyedik fejezet tárgya maga a megtakarítás, annak fogalmi értelmezése, összecszerű levezetésének eljárása, a gazdasági-háztartási jövedelem, illetve fogyasztás alakulását befolyásoló okok mibenléte, végül egyrészt a megtakarítás, másrészt a jövedelem és a beruházás, valamint egyéb ható tényezők közötti összefüggés elemzése és az utóbbinak módja.

A tanulmány a munka főbb tanulságait a következőkben foglalja össze.

1. A személyes kapcsolat az adatfelvevők és az adatszolgáltatók között, de legalábbis gondjaik, törekvéseik hasonlósága jelentősen elősegíti az adatfelvétel megbízható, jó lebonyolítását; ennek figyelembevételével elhatározták egymás, a reprezentativitás követelményeinek is megfelelő adatgyűjtés szervezését az Állami Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet (INSEE) közreműködésével.

2. A megtakarítás fogalmi tisztaságának megőrzése a mezőgazdaság terén fokozott

óvatosságot és nagy figyelmet, a vagyon, a teher, a jövedelem, a beruházás, a fogyasztás igen precíz elhatárolását követeli és mindenestre több egymást követő évi folyamatos megfigyelést kíván. Elegendő utalni arra, hogy egyetlen megfigyelési év látszólagos megtakarítása esetleg nem egyéb, mint a terméssingadozások kiegyenlítésére szolgáló biztonsági vagy a következő idényben szükségessé, esedékessé váló beszerzési tartalékképzés, de nem valóságos megtakarítás.

3. Az adatgyűjtés hiteltérdemlő lebonyolításának sarkalatos kérdése, hogy a kapott információ-tömeg megbízható-e? E tekintetben a tapasztalatok nem voltak megnyugtatók. Az ellenőrzés során kiderült ugyanis, hogy a gazdálkodók emlékezetének kihagyása, a bizonylatok hiánya, a téves kalkulációk stb. miatt a begyűjtött adatanyag 20 százaléka hibás volt; ezen bizonyos mértékig azzal lehet segíteni, ha az adatfelvételt több részletben és az év olyan (téli) szakaszában végzik, amikor a gazdának leginkább ideje van az azzal való foglalkozáshoz.

4. Mindenesetre már az eddigi munkából is megállapítást nyert, hogy az önálló gazdálkodók magatartása a takarékoskodás terén alapvetően eltér a bér munkásokétól, amennyiben az előbbiekre rendelkezésre álló eszközök felosztását fogyasztás és megtakarítás (felhalmozás) között a jövedelemforrások fenntartásának szüksége és növelésére törekvésük határozza meg. Ennek következtében jövedelememelkedésük nagyobb részét nem fogyasztásuk növelésére, inkább termelési eszköz beruházásra fordítják; emellett azonban az esetek többségében ezt a magatartást nem valamilyen gondosan megalapozott gazdaságossági megfontolás vezérli, azért azután általában mégsem hasznosítják termelési eszközeiket a legjobb határfokkal.

(Ism.: *Juhász László*)

SOR, JU.:

A BANKSTATISZTIKA NÉHÁNY KÉRDÉSE

(Nekotorije voproszju bankovszkoj sztatistikiki.) — *Den'gi i Kredit.* 1968. 7. sz. 34–36. p.

A cikkben a hitelviszonyok fejlődésének elemzéséhez szükséges széles körű információrendszerből kiemelve, a statisztikai információ korszerűsítésének egyes problémáival foglalkozik a szerző.

A bank gazdasági tevékenységében fontos szerepet játszik a statisztikai információ. Korszerűsítése közvetlen hatással van a hiteltervezésre, az ezzel kapcsolatos elemző és módszertani munkákra. A korszerűsítés egyik fontos irányvonala a hitelbefektetések prognózisához

szükséges alapoknak megteremtése, későbbiekben pedig a hiteltermék összeállítására elektronikus számítógépek segítségével. Ennek a célnak elérését megnehezíti a banki beszámolórendszer néhány mutatójának gyakori változása, ami a bank statisztikai beszámolórendszerének programjában is változást okoz.

A hitellel kapcsolatos bankstatisztikai rendszer megjavításának programját célszerű két részre osztani. Az első résznek a hitelirányításhoz szükséges, a statisztikai adatgyűjtés tökéletesítésére irányuló feladatokat kell tartalmaznia. Ezen belül részben meg kell javítani a nyilvántartás minőségét, részben pedig csökkenteni kell azokat az adatokat, amelyek például az adatszolgáltatás késői határideje miatt nem használhatók az operatív munkában.

A program második részének az analitikus mutatók képzését kell magában foglalnia. Az adatgyűjtésnek lehetőleg minél hosszabb időszakot kell felölelnie, tartalmilag pedig minél részletesebben kell tükröznie a hitelmozgást.

A bankhiteli információ hiányossága a statisztikai csoportosítások ágazati felosztásának pontatlanságában rejlik. A bankhiteli mutatókat nem ágazati, hanem területi ismérvek szerint dolgozták fel. Ez akadályozza az általános népgazdasági mutatókkal – a realizált termékkel, forgóalapokkal, haszonnal stb. – való összehasonlítást és lényegesen csökkenti a hitelmozgás elemzésének a minőségét is. Ezért szükségesnek látszik beépíteni a statisztikai beszámolórendszer programjába az ágazati csoportosítás kritériumait is.

A tervezési-közgazdasági munkában nagy jelentősége van a statisztikai adatok megbízhatóságának.

Jelenleg a népgazdasági információrendszerben két különálló, módszertani alapját tekintve teljesen különböző adatközlési információrendszer van: a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala által a vállalatok és a gazdasági szervezetek könyvviteli mérlegeinek adatai alapján szervezett és a bankrendszer analóg jellegű információja. E kétfajta információrendszer adatainak módszertanilag különböző feldolgozása miatt ugyanazon mutatók eltérő eredményeket adnak. Bár általában az összefoglaló mutatók megegyeznek, a részmutatók jelentős eltéréseket mutatnak. Ez nemcsak a hitel népgazdasági vagy iparágankénti elosztásánál mutatkozik meg, hanem létesítményenként is különböznek a hitelelosztásra vonatkozó mutatók a kétféle módszer szerint készülő statisztikában. Önmagában véve ez is jelentős érv a két különböző hitelinformációs rendszer egyesítése mellett.

Természetesen ahhoz, hogy az általános népgazdasági információrendszerben a bankstatisztika megfelelően érvényesüljön, az egyesítésnek közösen kidolgozott tudományos módszertani alapokon kell megtörténnie, amely figyelembe veszi az állami statisztikai rendszerrel szemben támasztott követelményeket.

A két önálló információrendszer összekapcsolása népgazdasági szempontból teljesen kézenfekvő: csökken a statisztikai adatok összesítéséhez szükséges munkaráforgatás, a Központi Statisztikai Hivatalban lényegesen csökkennek a kiadványok összeállításának határidői és kibővülnek a közgazdasági elemzések lehetőségei.

(Ism.: Máté Istvánné)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal *Könyvtárába* az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Anuario estadístico compendiado de los Estados Unidos Mexicanos 1966. Mexico. 1967. Dirección General de Estadística. 325 p.

Mexikó statisztikai évkönyve, 1966.

I 73 C 23/1966

République Centrafricaine. Annuaire 1959–1966. Bruxelles. 1968. Office Statistique des Communautés Européennes. 111 p.

Közép-Afrikai Köztársaság. Évkönyv, 1959–1966.

I 38 B 158/1/2

Statistical pocket-book of Pakistan 1968. Ed. by the Economic Affairs Division, Central Statistical Office. Karachi. 1968. C. S. O. XI., 290 p., 10 t., 3 térk.

Pakisztán statisztikai évkönyve, 1968.

I 53 D 3/1968

Rocznik demograficzny 1945–1966. Warszawa. 1968. GUS. XII., 643 p., 4 t.

Lengyelország demográfiai évkönyve, 1966.

I 42 C 313/10

Statistical abstract of Ireland 1931–1956, 1958–1967. Compil. by the Central Statistical Office. Dublin. 1931–1967. Stationery Office. 36 db.

Irország statisztikai évkönyve, 1931–1956, 1958–1967.

I 36 C 66/1931–1967

Statistical abstract of the Indian Union 1966. Issued by the Central Statistical Organisation, Department of Statistics. Delhi. 1967. Manager of Publications. VI, 710 p.

India statisztikai évkönyve, 1968.

I 53 B 28/1966

Statistical yearbook 1967. – Sztaiszticszeszkij ezsegodnik 1967. Ed. by the Hungarian Central Statistical Office. Budapest. 1968. 323 p.

Statisztikai évkönyv, 1967.

I 1 C 1/1967

Statistisches Taschenbuch Ungarns 1968. Hrsg. vom Statistischen Zentralamt Ungarn. Budapest. 1968. Stat. Kiadó. 222 p., 14 t.

Magyar statisztikai zsebkönyv, 1968.

I 1 D 9/1968

Statistisk arbok 1968. — Statistical yearbook of Norway 1968. Oslo. 1968. Statistisk Sentralbyra. 30, 387 p.

Norvégia statisztikai évkönyve, 1968.

I 40 C 3/1968

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Archibald, R. D. — Villoria, R. L.: Network-based management systems (PERT/CPM). New York — London — Sydney. 1967. Wiley. XIV., 508 p.

Hálótechnikán alapuló vezetési rendszerek (PERT/CPM).

18263

Bliss, C. I.: Statistics in biology. Statistical methods for research in the natural sciences. Vol. 1. New York. 1967. McGraw-Hill. XIV, 558 p.

Statisztika a biológiában.

18249

Brems, H.: Quantitative economic theory. A synthetic approach. New York — London — Sydney. 1968. Wiley. XV, 514 p.

Kvantitatív gazdasági elmélet.

17705

Chevry, G. R.: Pratique des enquêtes statistiques. Paris. 1962. P. U. F. 310 p.

A statisztikai felvételek kézikönyve.

17644

Det nordiske sjefsstatistikermøte i Oslo 1967. — The meeting of the heads of national statistical offices of the Nordic countries in Oslo. 1967. Prep. by the Central Bureau of Statistics of Norway. Oslo. 1968. Indre Smaalenenes Tryk. 86 p.

Az északi országok statisztikai hivatalvezetőinek értekezlete, Osló, 1967.

17555, 17609

Feller, W.: An introduction to probability theory and its applications. Vol. 1. 3rd ed. New York — London — Sydney. 1968. Wiley. XVIII, 509 p.

Bevezetés a valószínűségelméletbe és alkalmazásába.

17513

Information theory. Statistical decision functions. Random processes. Transactions of the Fourth Prague Conference 1965. Ed. J. Kozesnik. Prague. 1967. Publ. House of the Czechoslovak Acad. of Sci. 725 p.

Információ-elmélet. Statisztikai döntési függvények. Véletlen folyamatok. Az 5. prágai konferencia közleményei, 1965.

17562

Otraszlevüe ékonomiko-matematicheskije modeli. Analiz proizvodstvennüh processzszov. (Studies in process analysis. Economy-wide production capabilities.) Red. A. S. Manne H. M. Markowitz. Per. A. G. Gurevics, V. V. Zotov itd. Moszkva. 1967. Izdat. Progreszsz.

Ágazati gazdaságmatematikai modellek. Termelési folyamatok elemzése.

17572

Roede, H.: Befrager und Befragte. Probleme der Durchführung des soziologischen Interviews. Berlin. 1968. Dtsch. Verl. der Wiss. 250 p.

Kikérdező és kikérdezett. A szociológiai interjú végrehajtásának problémája.

17712

Sachs, L.: Statistische Auswertungsmethoden. Berlin — Heidelberg — New York. 1968. Springer. XXIV, 671 p.

Statisztikai értékelési módszerek.

18250

Simulationsmodelle für ökonomisch-organisatorische Probleme. Von D. Schreiter, D. Schubert etc. Dresden. 1968. Int. f. Datenverarbeitung. 219 p.

Szimulációs modellek gazdasági-szervezési problémák számára.

17563

Studii de statistica. Lucrarile celei de-a cincea consfatuiri stiintifice de statistica 8—11 decembrie 1965. Ed. Directia Centrala de Statistica. Bucuresti. 1967. Directia Centrala de Statist. 1405 p.

Statisztikai tanulmányok.

17641

Szuroezsin, I. M.: Matematika szetevüh planov. Moszkva. 1967. Izdat. Ékon. 164 p.

A hálótervezések matematikája.

17717

Teorija verovatnosztej. Matematcheskaja sztatistika. Teoreticheskaja kibernetika. 1966. Red. R. V. Gamkirelidze. Moszkva. 1967. Izdat. Viniti. 109 p.

Valószínűségszámítás. Matematikai statisztika. Elméleti kibernetika.

17720

Wojciechowska, R.: Wybrane dokumenty z historii statystyki. Warszawa. 1968. GUS. 99 p.

Válogatott dokumentumok a statisztika történetéből.

18240

Zarkovich, S. S.: La qualité des données statistiques. Rome. 1967. FAO. XI., 428 p.

A statisztikai adatok minősége.

18271

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Albertini, J. M.: Les rouages de l'économie nationale. Avec le concours de A. Kéréver, L. Turin, F. Lerouge. Ed. rev., corr. et augm. Paris. 1960. Éd. Ouvrières. 253 p., 1 t.

A nemzetgazdaság gépezete.

17746

Contabilidad nacional de Espana. Anos: 1965, 1966 y avance de 1967. Madrid. 1968. Inst. Nac. de Estad. XIV. 99 p.

Spanyolország nemzetgazdasági elszámolása, 1965, 1966 és 1967 előrejelzése.

I 34 B 51/1965—1967

Dosztizsenija Tatarszkoj ASZSZR k 50-letiju Szovetszkoj vlaszti. Statisticheskij szbornik. Kazan'. 1967. Izd. „Sztatisztika”. 140 p.

A Tatár ASZSZK eredményei a szovjet hatalom 50 éve alatt. Statisztikai gyűjtemény.

I 42 C 341

Emi, K.: Long-term movement of capital formation. The Japanese case, 1868—1940. Tokyo. 1967. Univ. 246—273. p.

A tőkeképzés hosszútávú mozgása. A japán példa, 1868—1940.

17695

Harmston, F. K. — Lund, R. E.: Application of an input-output framework to a community economic system. Columbia. 1967. Univ. of Missouri Press. XI, 124 p.

Input-output szerkezet alkalmazása közösségi gazdasági rendszerre.

17670

Kogiku, K. C.: An introduction to macro-economic models. New York. 1968. McGraw-Hill. XII, 235 p.

Bevezetés a makroökonomiai modellekbe.

18252

Kragh, B.: Finansiella lang-tidsperspektiv. Stockholm. 1967. Esselte. 288. p.

Hosszú távú pénzügyi előrejelzés Svédországban.

17687

Michaely, M.: Balance-of-payments adjustment policies: Japan, Germany and Netherlands. New York. 1968. N. B. E. R. X, 112 p.

A fizetési mérleg kiigazítási irányelvei: Japán, Németország és Hollandia.

17698

Meixner L. — Simán M.: A főbb gazdasági szabályozók a gazdasági reform indulásakor. Budapest, 1968. Stat. Kiadó soksz. 48 p.

(Központi Statisztikai Hivatal. Gazdaságkutató Intézet kiadványa.)

17647-9

Narodnoe hozjajsztvo Abhazszkoj ASZSZR. Sztatiszticeszkij szbornik. Szoszt. Sztatiszticeszkoe Upravlenie Anbhzaszkoj ASZSZR. Tbiliszi. 1967. Gruzinszkoe Otdelenie, Izd. Sztatisztika. 356 p.

Az Abház A SZSZK népgazdasága. Statisztikai gyűjtemény.

I 42 C 338

Narodnoe hozjajsztvo Kabardino-Balkarszkoj ASZSZR za godü Szovetszkoi vlaszti. Sztatiszticeszkij szbornik. Nal'csik. 1967. Kabardino-Balkarszkoe Knizsnoe Izd. 132 p.

A Kabard-Balkár ASZSZK népgazdasága a szovjet-hatalom éveit alatt. Statisztikai gyűjtemény.

I 42 C 339

Narodnoe hozjajsztvo Kazahsztana. Sztatiszticeszkij szbornik. Izd.: Central'noe Sztatiszticeszkoe Upravlenie. Alma-Ata. 1968. Izd. Kazahsztan. 416 p.

Kazahsztán népgazdasága. Statisztikai gyűjtemény.

I 42 C 224

National accounts and balances. A complementary system of statistics of the distribution of income and wealth. New York. 1968. U. N. 45, 1 p.

Nemzetgazdasági elszámolások és mérlegek.

17607

Orsingher, R.: Banks of the world. Les banques dans le monde. Transl. by D. S. Ault. New York. 1967. Walker. XI, 299 p., 1 t.

A világ bankjai.

18242

Payne, W. F.: Industrial demands upon the money market, 1919-1957. A study in fund-flow analysis. New York. 1961. NBER. XIX, 139 p.

Ipari igények a pénzpiacon, 1919-1957.

18247, 1199

Schoenman, J. C.: An analog of short-period economic change. P. 2. written jointly with Bo Persson. Stockholm. 1968. Almqvist-Wiksell. XXVI, 388 p.

A rövid távú gazdasági változás analógiája.

18251

Siebert, H.: Zur Theorie des regionalen Wirtschaftswachstums. Tübingen. 1967. Mohr. XI, 182 p.

A regionális gazdasági növekedés elmélete.

17674

Summary of economic conditions of Iran in the year 1967. Tehran. 1968. Bureau of Statistics. 7 p.

Összefoglaló Irán gazdasági helyzetéről, 1967.

I 56 B 6/1967

The Swedish economy. Revised national budget 1966. Stockholm. 1966. Secretariat for Econ. Planning of the Min. of Finance — Nat. Inst. of Econ. Res. 112, 87 p.

A svéd gazdaság. Az 1966. évi felülvizsgált állami költségvetés.

17686

Szorevnovanie dvuh szisztem. Novüe javlenija v ékonomike kapitalizma. Iszszledovanija, diszkusszija, obzorü, informacija. Red. V. N. Hramelasvili. Moszkva. 1967. Izdat. Nauka. 419 p., 1 térk.

A két rendszer versenye. Új jelenségek a kapitalista gazdaságban. Tanulmányok, viták, szemlék, információk.

17651

Szovet Ékonomiceszkoi Vzaimopomoscsi. Obzor ékonomiceszkoi szotrudnicesztva szocialiszticeszkoi sztran. Moszkva. 1968. SzÉV. 101 p.

KGST. A szocialista országok gazdasági együttműködésének áttekintése.

17624

The theory and design of economic development. Ed. by I. Adelman, E. Thorbecke. Baltimore. 1966. Hopkins Press. X, 427 p.

A gazdasági fejlődés elmélete és modellje.

17679

Wirtschaftsfragen in und zwischen Ost und West. Hrsg. von P. Pattis, H. U. Sonderegger. Düsseldorf-Wien. 1966. Econ. 272 p.

Gazdasági kérdések Keleten és Nyugaton, illetve Kelet és Nyugat között.

17747

Yearbook of national accounts statistics 1966. Ed. by the Statistical Office of the United Nations. New York. 1967. U. N. XXX, 734 p.

Nemzetgazdasági mérlegek statisztikája, 1966.

I 72 B 150/1966

DEMOGRÁFIA — KULTÚRSTATISZTIKA

Analyse de la population de la classe de milice 1964. Éd. par le Ministère de la Défense Nationale. Bruxelles. 1965. Inst. Géographique Militaire. 70 p.

A belga hadsereg népességének elemzése.

17643

Beitrag zur Erforschung der allgemeinen Morbidität. Hrsg. von W. Schmincke, A. Lengwinat. Berlin. 1968. Verl. Volk. u. Gesundheit. 253 p.

Adalék az általános morbiditás vizsgálatához.

17731

Census 1961. Great Britain. General report. Ed. by the General Register Office. London. 1968. H.M.S. O. X, 207 p., 4 t.

Nagy-Britannia népszámlálása, 1961. Összefoglaló jelentés.

I 36 B 123/19

Census of population of Ireland 1966. Vol. 3. Industries. Compil. by the Central Statistical Office. Dublin. 1968. Stationery Office. XVII, 166 p.

Írország népszámlálása, 1966.

I 36 B 132/1966/3

Congrès Mondial de la Population. Belgrade, 30 août-10 septembre 1965. Actes du —. Vol. 1. Rapport général. Vol. 2. Fécondité, planification de la famille, mortalité. New York. 1967. N. U. 2 db.

A Népességi Világkonferencia jegyzőkönyve. Belgrad, 1965. aug. 30 — szept. 10. 1. köt. Általános beszámoló. 2. köt. Termékenység, családtervezés, halandóság.

17639-40

Demographic and housing statistics. Progress report on improvement in demographic statistics. New York. 1968. U. N. 48, 5, 1 p.

Népesség- és lakásstatisztika.

17606

Die demographische Bedeutung der Steuerung der menschlichen Fruchtbarkeit. Bevölkerungswissenschaftliche Vorträge auf der Arbeitstagung Kirkel. März 1967. Hamburg. 1968. Dtsch. Akad. 166 p.

Az emberi termékenység szabályozásának demográfiai jelentősége.

17656

Az épített és megszűnt lakások, valamint a köz-művek fontosabb adatai 1967. Budapest. 1968. Stat. Kiadó soksz. 241 p.

(Központi Statisztikai Hivatal. Népesedési és Szociálisstatisztikai Főosztály kiadványa 9.)

I 1 B 702/9

European migration in the years 1956-1957. A supplement to: A decade of post world-war II European migration 1946-1955. Ed. by the Joint Statistical project on European Migration. H. é. n. I. C. E. M. — O. E. E. C. — U. N. 4 p., 4 t.

Az európai vándorlás az 1956-1967. években Kiegészítés: A második világháború utáni európai vándorlás egy évtizede, 1946-1955. c. kiadványhoz.

I 31 B 156/1956-1957

A gazdasági aktivizálódás és a női foglalkoztatás demográfiai jellemzői. Budapest. 1968. Stat. Kiadó soksz. 17 lev.

(Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.)

I 1 B 847

Gesundheitswesen. Sonderbeitrag. Sterbefälle nach Todesursachen, Altersgruppen und Gemeindegrößenklassen, 1961. Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart-Mainz. 1967. Kohlhammer. 131 p.

Egészségügy a Német Szövetségi Köztársaságban.

I 4 B 89/1961

Helyzetkép az ország községeiről 1968. Budapest, 1968. Stat. Kiadó soksz. 583 p., 3 térk. mell.

(Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.)

I 1 B 849/1968

Les infirmes recensés en 1962. Extrait des résultats du recensement général de la population du 7 mars 1962. Éd. par l'Institut National de la Statistique et des Études Économiques. Paris. 1968. Impr. Nat. XXV, 51 p.

Rokkantak összeírása, 1962. Az 1962. március 7-i francia népszámlálás eredményei.

I 33 B 166/1962

International population census bibliography. Suppl. 1968. Ed. by the Population Research Center, Department of Sociology, University of Texas. Austin. 1968. Univ. of Texas. X, 154 p.

Nemzetközi népszámlálási bibliográfia. Kiegészítés, 1968.

Sr 17682

Mouvement de la population des communes 1962–1965, 1967. — Loop van de bevolking der gemeenten 1962–1965, 1967. Bruxelles. 1963–1968. Inst. Nat. de Statist. 5 db.

A belga községek népmozgalma, 1962–1965, 1967.

I 38 B 114/1962–1967

Mouvement de la population. Statistiques annuelles 1956–1959. Tome 2. Paris. 1967. Institut National de la Statistique et des Études Économiques. 674 p.

Franciaország népmozgalma. Évi statisztikák, 1956–1959.

I 33 B 21/1956–1959/2

Die natürliche Bevölkerungsbewegung im Jahre 1967. Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1968. Österr. Staatsdruck. 182 p.

Ausztria természetes szaporodása, 1967.

I 2 B 125/183

Pohyb obyvatelstva v Československé Socialistické Republice v roce 1964. Praha. 1967. Státní Statistický Úrad. 214 p.

Népmozgalom Csehszlovákiában, 1964.

I 2 B 180/39

Polskie tablice wymieralności 1965–1966. Warszawa. 1968. Nakład. Główn. Urzędu Statyst. 45 p.

Lengyelország halandósági táblái, 1965–1966.

I 42 B 228/13

Population and vital statistics report. Data available as of 1 April 1968. New York. 1968. Stat. Office of the U. N., Dept. of Econ. and Social Affairs. 27 p.

Nemzetközi népesség- és népmozgalmi statisztika. Az 1968. április 1-én rendelkezésre álló adatok.

I 72 B 117/20/2

Population dilemma in Latin America. Ed. by J. M. Stycos, J. Arias. Washington. 1966. Potomac Books. XIII, 249 p.

Népesedési dilemma Latin-Amerikában.

17671

Statistica delle biblioteche italiane 1965. Roma. 1967. Ist. Centrale di Statist. 23 p.

Az olasz könyvtárak statisztikája, 1965.

I 32 B 108/1967/11

Statistische Methoden und Materialien für Demographien. Bd. 2. Grundlegende allgemein demographische, demographisch-methodische und bevölkerungsstatistische Beiträge. Hamburg. 1968. Dtsch. Akad. XIII, 142 p.

Statisztikai módszerek és anyagok demográfusok számára. 2. köt.

17654–5

Statisztikai tájékoztató 1963–1967. Népművelés. Budapest. 1964–1968. Felsőokt. Jegyzetell. Váll. 7 db.

(Művelődésügyi Minisztérium. Statisztikai Osztály kiadványa.)

I 1 B 801/1963–67

Umieralność niemowląt w Polsce 1960–1967. Warszawa. 1968. Nakład. Główn. Urzędu Statyst. 140 p.

Csecsemőhalandóság Lengyelországban, 1960–1967.

I 42 B 228/12

A STATISZTIKA EGYÉB TERÜLETEI

Agricultural development and economic growth. Ed. by M. M. Southworth, B. F. Johnston. Ithaca, N. Y. 1967. Cornell Univ. Press. XV, 608 p., 1 térk.

Mezőgazdasági fejlődés és gazdasági növekedés.

17677

Annual report on the consumer price index 1967. Tokyo. 1968. Bureau of statistics. 156 p.

Éves beszámoló a japán fogyasztói árindekről, 1967.

I 51 C 59/1967

Annuario di statistica agraria 1957–1968. Vol. 4–15. Roma. 1957–1968. Istituto Centrale di Statistica. 12 db.

Olaszország mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1957–1968.

I 32 C 195/1957–1968

Annuario di statistiche zootecniche 1960–1967. Vol. 1–8. Ed. dall'Istituto Centrale di Statistica Roma. 1962–1968. Ist. Cent. di Stat. 8 db.

Olaszország állattenyésztési statisztikai évkönyve, 1960–1967.

I 32 206/1960–1967

Annuario statistico del commercio interno 1966 Vol. 10. Roma. 1968. Istituto Centrale di Statistica IX, 511 p., 13 t.

Olaszország belkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1966.

I 32 B 208/1966

Balassa, B.: Trade liberalization among industrial countries. Objectives and alternatives. New York etc. 1967. McGraw-Hill. XVI, 251 p.

Az ipari országok közötti kereskedelem liberalizálása.

18266

Birman, I. Ja.: Optimal'noe programmirovanie. Moszkva. 1968. Izdat. Ékon. 231 p.

Optimális programozás.

17650

Burk, M. C. Consumption economics. A multidisciplinary approach. New York – London – Sydney. 1968. Wiley. XVII, 359 p.

Fogyasztásgazdaságtan.

18259

Censo nacional agropecuario. 4. Año agrícola 1964–1965. Santiago. 1968. Direccion de Estadística y Censos. 3 db.

Chile országos mezőgazdasági összeírása, 1964–1965. gazdasági év.

I 83 B 12/1964–65

Energiagazdálkodási statisztikai évkönyv 1966. Kiad. az Energiagazdálkodási Intézet. Budapest. 1968. FÜTI Rotaüzem. 76 p.

I 1 B 805/1966

Az építő- és építőanyag-ipari ágazat tevékenységét jellemző fontosabb adatok 1965–1967. Kiad.: Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, Közgazdasági Főosztály. Budapest. 1968. Építésügyi Tájékoztatási Központ. 162 p.

I 1 D 33/1965–67

Erdei F. – Csete L. – Marton J.: Intenszifikacija szel'szkogo hozajsztva. Per. L. I. Pavlov. Moszkva. 1967. Izdat. Progreszsz. 406 p.

A mezőgazdaság belterjesítése.

17710

Evenko, I. A.: Szoversensztvovanie upravlenija hozajsztvom i vücsiszlitel'naja tehnika. Moszkva. 1967. Izdat. Ékon. 151 p.

A gazdasági irányítás tökéletesítése és a számítástechnika.

17576

External trade statistics. Draft classification by broad economic categories. New York. 1968. U. N. 45 p.

Külkereskedelmi statisztika.

17608

Family income distribution statistics published by federal agencies. Washington. 1964. Off. of Statist. Standards. 15 p.

A szövetségi irodák által közzétett családi jövedelem eloszlási statisztika.

17623

Fox, K. A.: Intermediate economic statistics. New York – London – Sydney. 1968. Wiley. X, 568 p.

Középfokú gazdaságstatisztika.

18262

Hleber, M.: Aussenhandel, wirtschaftliche Expansion und Preisniveau. Berlin. 1967. Duncker – Humblot. 150 p.

Külkereskedelem, gazdasági expanzió és árszintvonal.

18265

Industri 1966. – Manufacturing 1966. Stockholm. 1968. Statistiska Centralbyran. 474 p.

Svédország ipara, 1966.

I 41 C 59/1966

Die Industrie in Bayern, von 1950 bis 1965. Hrsg. von Bayerischen Statistischen Landesamt. München. 1967. Bayer. Stat. Landesamt. 20, 185, 26 p.

Bajorország ipara, 1950–1965.

I 6 B 75/280

Industrielle Produktion 1962–1967. Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart-Mainz. 1963–1968. Kohlhammer. 6 db.

A Német Szövetségi Köztársaság ipari termelése 1962–1967.

I 4 B 54/1962–67

International travel statistics 1967. – Statistiques du tourisme international 1967. – Estadísticas del turismo internacional 1967. Ed. by the International Union of Official Travel Organisations. Geneva. 1963. IUOTO. 1– p.

Nemzetközi idegenforgalmi statisztika, 1967.

I 31 B 148/1967

Internationale Arbeitsorganisation. Bericht des Generaldirektors. Teil. 2. Tätigkeit der IAO 1967. Genf. 1968. IAA. 116 p.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet vezérigazgatójának beszámolója. 2. rész. A Szervezet 1967. évi működése.

17628

Jacobs, N.: The sociology of development. Iran as an Asian case study. New York – Washington – London. 1967. Praeger. VIII, 541 p.

A fejlődés szociológiája. Irán mint ázsiai esettanulmány.

18241

Kiskereskedelmi árindexek 1968. július. Budapest. 1968. Stat. Kiadó soksz. 11 lev.

(Központi Statisztikai Hivatal Forgalm statisztikai Főosztály kiadványa. 1968/19.)

I 1 B 705/19

Kiskereskedelmi árindexek 1968. augusztus. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 12 lev.

(Központi Statisztikai Hivatal Forgalm statisztikai Főosztály kiadványa. 1968/21.)

I 1 B 705/21

Die Kostenstruktur der Wirtschaft. 7. Einzelhandel 1965. Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart-Mainz. 1968. Kohlhammer. 115 p.

A Német Szövetségi Köztársaság gazdaságának szerkezete. 7. Kiskereskedelem, 1965.

I 4 B 110/VII/1965

Közlekedési balesetek 1968. 1. félév. Budapest. 1968. Stat. Kiadó soksz. 59 lev.

I 1 B 705/17

Kraszovszkij, A. A.: Sztatiszticeszkaja teorija prehodnüh processzov v szisztemah upravlenija. Moszkva. 1968. Izdat. Nauka. 240 p.

Az irányítás-rendszerek átmeneti folyamatainak statisztikai elmélete.

17715

Kriminalstatistik. Leitfaden. Von H. Harland, M. Hegner etc. Berlin. 1968. Staatsverl. 260 p.

Bűnügyi statisztika. Vezérfonal.

17711

Loisirs et délinquance juvénile. Colloque 1965 à Liège. Bruxelles. 1966. CEDJ. 165 p.

Szabadidő és fiatalok bűnözés.

17675

Lutte contre les taudis. Allocations de démolition. Allocations de déménagement. Années 1963–1967. – Strijd tegen de krotwoningen. Éd. par le Ministère de la Santé Publique et de la Famille. Bruxelles. 1964–1968. Service de Statistique. 5 db.

Harc a szükséglakások ellen Belgiumban.

I 38 B 145/1963–67

Maatalous. Maatalouden vuositilasto 1967. – Lanthushallning. Lantbrukets årsstatistik 1967. – Agriculture. Annual statistics of agriculture 1967. Helsinki. 1968. Valtion painatuskeskus. 62 p.

Finnország mezőgazdasági statisztikája, 1967.

I 43 B 123/1967

Mezőgazdasági adatok 3. 1968. Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1968. Stat. Kiadó soksz. 392. p.

(Statisztikai időszak közlemények 131. 1968/16.)

I B 113/131

The motor industry of Great Britain 1961, 1963–1968. Ed. by the Society of Motor Manufacturers and Traders Ltd. Statistical Department. London. 1961–1968. Soc. of Motor Manufact. and Traders. 7 db.

Nagy-Britannia gépjárműipara, 1961, 1963–1968.

I 36 B 101/1961–1968

Opetuslaitokset. – Undervisningsväsen 1966. – Educational institutions 1966. Helsinki. 1968. Helsingin Kaupungin Tilastotoimiston Julkaisema. 230, 29 p.

Finnország oktatási intézményei, 1966.

I 43 C 19/1966

Perlman, J.: The statistics of research and development. New York. 1967. U. N. 48 p.

Kutatási és fejlesztési statisztika.

17605

Rabinovics, P. M.: Rezervü predpriyatija i sztatistika. Moszkva. 1967. Izdat. Sztatiszt. 246 p., 1 t mell.

A vállalat tartalékai és a statisztika.

17718, 17823

Rapport sur le recensement mondial de l'agriculture de 1960. Vol. 1. P. B. Résultats par pays. Rome. 1968. Organisation des Nations Unies pour l'Alimentation et l'Agriculture. IX, 329 p.

Beszámoló a mezőgazdasági világösszeírásról. 1. köt. Eredmények országok szerint.

I 32 B 203/1960/1/B

Report on the results of annual industrial survey in 1965. Tehran. 1967. Bureau of Statistics. XXI, 144 p.

Jelentés Irán éves iparstatisztikai felvételének eredményeiről, 1965.

I 56 B 3/1965

Report on the survey of research and development in Japan 1967. Tokyo. 1968. Bureau of Statistics. 309 p.

Jelentés a kutatás és fejlesztés felvételéről Japánban, 1967.

I 51 C 60/1967

Rozovszkij, L. B. — Neszterov, L. I.: Ocserki sztatistiki truda v kapitaliszticeszkih sztrana. Moskva. 1967. Izdat. Sztatiszt. 244 p.

A tőkés országok munkaügyi statisztikájának vázlat.

17716

Samferdselsstatistikk 1966. — Transport and communication statistics 1966. Oslo. 1968. Statistisk Sentralbyra. 165 p.

Norvégia közlekedési és hírközlési statisztikája, 1966.

I 40 C 153/1966

Schultz, T. W.: Economic crises in world agriculture. Ann Arbor. 1965. Univ. of Michigan Press. VIII, 114 p.

Gazdasági válságok a világ mezőgazdaságában.

17758

Shinohara, M.: Long-term changes of consumption expenditures in Japan, 1874—1940. Tokyo. 1967. Univ. 217—246. p.

A fogyasztási kiadások hosszú távú változásai Japánban, 1874—1940.

17696

La situation du logement et les perspectives à long terme des besoins de logements dans les pays européens. Étude du Secrétariat de la Commission Économique pour l'Europe. Geneve. 1968. N. U. VI, 120 p.

A lakáshelyzet és a hosszú távú lakásszükségletek az európai országokban.

I 31 B 155

Skogsstatistisk årsbok 1965—1966. — Statistical yearbook of forestry 1965—1966. Stockholm. 1968. Kungl. Skogsstyrelsen. 270 p.

Svédország erdészeti statisztikai évkönyve, 1965—1966.

I 41 C 163/1965—66

Statistiek van de land- en tuinbouw 1953, 1955—1956, 1960—1967. — Statistics on agriculture. Uitg.: Centraal Bureau voor de Statistiek. Zeist's-Gravenhage. 1954—1968. Haan—Staatsuitgeverij. 11 db.

Hollandia mezőgazdasági és kertészeti statisztikája, 1953, 1955—1956, 1960—1967.

I 37 B 81/1953—1967

Statistika spoljne trgovine SFR Jugoslavije za 1967. godinu. — Statistics of foreign trade of the SFR Yugoslavia. Year 1967. Izd.: Savezni Zavod za Statistiku. Beograd. 1963. Sav. Zav. za Stat. 550, XXXIV p.

Jugoszlávia külkereskedelmi statisztikája, 1967.

I 46 B 3/1967

Statistique criminelle de la Belgique. Année 1943—1950, 1952—1956, 1959—1966. Éd. par l'Institut National de Statistique. Wilrijk—Anvers. 1950—1951 Inst. Nat. de Stat. 16 db.

Belgium kriminalstatisztikája, 1948—1950, 1952—1956, 1959—1966.

I 38 B 54/1948—1966

Statistiques du commerce extérieur 1967. Ed. par le Ministère des Finances, Office des Changes. Maroc 1968. Impr. de Fedala Mohammedia. 568 p.

Marokkó külkereskedelmi statisztikája, 1967.

I 64 B 10/1967

Statystyka iacznosci 1967. Warszawa. 1968. Naklad. Glówn. Urzedu Statyst. XIV, 49 p.

Lengyelország hírközlési statisztikája, 1967.

I 42 B 216/145

Survey of the recent energy situation in Europe 1965. Ed. by the Economic Commission for Europe. New York. 1968. ny. n. 45 p.

A jelenlegi energiahelyzet Európában, 1965.

17659

Szacsko, N. Sz.: Koncentracija proizvodstva vpromüslennoszti. Moskva. 1968. Izdat. Ékon. 206 p.

A termelés koncentrációja az iparban.

17653

Sztoljarov, Ja. Sz.: Cena i rentabel'noszt' v obcsesztyvennom pitanii. Moskva. 1967. 212 p.

Árak és jövedelmezőség a közétkeztetésben.

17581

Time rates of wages and hours of work 1947—1951, 1954—1968. London. 1947—1968. H. M. S. O. 20 db.

Időberek és munkaórák Nagy-Britanniában, 1947—1951, 1954—1968.

I 36 C 79/1947—1968

Togoev, I. N.: Ékonomija obcsesztyvennogo truda i cenoo brazovanie za szel'szkohezajsztyvennue produktü Moskva. 1966. Izd. Müszl. 243 p.

A társadalmi munka gazdasága és az agrártermékek árképzése.

15086

Trends in industrial and commercial statistics Series 47. Tehran. 1968. Bureau of Statistics. 54 p.

Az ipari és kereskedelmi statisztika trendjei Iránban

I 56 B 4/3

Triusz, E. V.: Zadaci matematiceszkogo programmirovanija tranzportnogo tipa. Moskva. 1967. Szovetszkoe Radio. 207 p.

A szállítási típus matematikai programozásának feladatai.

17708

Ulkomaankauppa. Vuosijulkaisu 1967. Osa 1. — Foreign trade. Vol. 1. Helsinki. 1968. Valtion painatuskeskus. VII, 601 p.

Finnország külkereskedelmi statisztikája, 1967.

I 43 B 9/1967/1

Utenrikshandel 1967. H. 2. — External trade 1967. Vol. 2. Oslo. 1968. Statistisk Sentralbyra. 247 p.

Norvégia külkereskedelme, 1967.

I 40 C 12/1967/2

Az üzletek őszi ruházati áruellátása. Gyermeke-ruházat. Budapest. 1968. Stat. Kiadó. szoksz. 8 lev. (Központi Statisztikai Hivatal. Forgalom-statisztikai Főosztály kiadványa. 1968/18.)

I 1 B 705/18

Vnesnjaja trgovlja Szozjuza SZSZSZR za 1966 god. Sztatiszticeszkij obzor. Izd.: Minisztersztvo Vnesnej Torgovli SZSZSZR, Planovo-Ékonomiceszkoe Upravlenie. Moskva. 1967. Izd. Mezsdunarodnue Ot-nosenija. 334 p.

A Szovjetunió külkereskedelme, 1966. Statisztikai gyűjtemény.

I 42 C 169/1966

Voproszü izmerenija éffektivnosztü kapital'nüh vlozenij. Red. T. Sz. Hacsaturov. Moskva. 1968. Izdat. Nauka. 426 p.

A beruházások gazdaságosságának mérése.

17652

Wages. Geneva, 1968. ILO. X, 255 p.

Munkabérek.

18270

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI
KIADVÁNYOK

- Dirección General de Estadística. Secretaria de Industria y Comercio. Inventario de estadísticas nacionales 1966.** Mexiko. 1967. Impr. Dirección General de Estadist. 153, XXXI p.
Mexikó 1966. évi országos statisztikai kiadványai.
17611
- General Agreement of Tariffs and Trade. GATT bibliography. 12th suppl. January-December 1966.** Geneva. 1967. GATT Secretariat. 59 p.
GATT bibliográfia.
15118
- Morice, E.: Dictionnaire de statistique. Avec le collab. de M. Bertrand.** Paris. 1968. Dunod. IX, 196 p.
Statisztikai szótár.
17517
- Nixon, J. W.: Słownik terminów statystycznych. (Glossary of terms in official statistics). Tom. 2. Francusko – angielsko – polski. Przekł. J. Jaslan.** Warszawa. 1968. GUS. XVIII, 155 p.
Hivatalos statisztikai kifejezések szótára. Francia – angol – lengyel.
18239
- Strucny statistický slovník pro hospodárskú prax.** Red. V. Roubicek. Praha. 1967. Naklad. Svoboda. 341 p.
Bibliogr.: 330–334. p.
Statisztikai zsebszótár a gazdasági dolgozók számára.
17957
- A szocialista gazdaságirányítási rendszer tökéletesítése. Szakbibliográfia. 2. Bóna J.-né – Huszár E.-né.** Az 1966. évi szakirodalom bibliográfiája. Bp. 1967. Felsőokt. Jegyzetell. soksz. VIII. 174 p.
(Időszerű gazdasági kérdések irodalma 16.)
375.126
- Az új gazdasági mechanizmus jogszabályainak gyűjteménye.** Főszerk. Korom. M., Gál T. 1. Összeáll. Farkas K., Szép Gy. Készült a Gazdasági Bizottság határozata alapján. Bp. 1967. Közgazd. és Jogi Kiadó, Franklin ny. 949 p.
724189
- Unesco. Publications de l' –, Éducation.** Paris. 1968. Unesco. 39 p.
Az Unesco kiadványai. Oktatás.
17968
- Unesco. Publications de l' –, Sciences.** Paris. 1968. Unesco. 30 p.
Az Unesco kiadványai. Tudomány.
17969